

Ihmisen ja ei-inhimillisen eettinen kohtaaminen H. G. Wellsin romaanissa *The Island of Doctor Moreau*

Ida Uusitalo

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, Yleinen kirjallisuustiede

Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2023

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, yleinen kirjallisuustiede

Ida Uusitalo

Ihmisen ja ei-inhimillisen eettinen kohtaaminen H. G. Wellsin romaanissa *The Island of Doctor Moreau*

Sivumäärät: 87

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen ihmisen ja ei-inhimillisen välistä eettistä suhdetta H. G. Wellsin (1866–1946) romaanissa *The Island of Doctor Moreau* (1896). Romaanin tapahtumat sijoittuvat mysteerisen tohtori Moreaun saarelle, jonne biologi Edward Prendick haaksirikkoutuu. Saarta ja sen eriskummallisia asukkaita varjostaa salaperäinen mysteeri, johon tohtori Moreau ja tämän avustaja Montgomery useasti viittaavat. Saarella ollessaan Prendickille selviää, että Moreau on Englannista moraalisesti kyseenalaistettujen eläinkokeidensa vuoksi karkotettu tiedemies, joka on vivisektion avulla luonut saarelle siirtämistään eläimistä inhimillisiä olentoja. Olennot on muokattu fyysisesti ja psyykkisesti ihmisen kaltaisiksi, ja ne ylläpitävät Moreaun niihin asettamaa ihmisyyttä toistamalla rituaalinomaisesti lakeja. Tapahtumien eskaloituessa saarella olennot taantuvat lopulta takaisin eläimelliseen olomuotoonsa. Prendick palaa Englantiin sekä fyysisen että maailmankuvallisen muodonmuutoksen kokeneena. Tämän muodonmuutoksen seurauksena sekä hänen itsensä että koko ihmiskunnan pinnan alta paljastuu eläimyys.

Erittelen romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ilmenevää käsitystä ihmisyydestä ja eläimyydestä sekä etenkin tämän eronteon eettistä ulottuvuutta. Pyrin osoittamaan, että tulkitsemassani romaanissa kyseenalaistuu humanistinen ihmissubjekti ja antroposentrinen maailmankuva ja etiikka. Tämä mahdollistuu Wellsin romaanissa sekä todellisuuden rationalisoinnin että ihmisen ja ei-inhimillisten eläinten kategorioiden kyseenalaistumisella. Osoitan, että ihmisyyys näyttäytyy Wellsin romaanissa kontingenttina performatiivisena toimintana eli tekemisenä olemisen sijaan. Ihmisyksilö sulautuu romaanissa osaksi laajempaa luonnon jatkuvaa muutosprosessia. Tarkastelen myös, miten romaanissa ilmenee eläimeksi tuleminen ja mikä on tämän tulemisen eettinen merkitys. Lisäksi pyrin tarkastelemaan romaania vähätieteiskirjallisuutena Tom Ideman artikkelissaan ”Toward a Minor Science Fiction: Literature, Science, and the Shock of the Biophysical” (2015) muotoileman käsitteen mukaisesti. Samalla tutkin romaania *The Island of Doctor Moreau* tieteiskirjallisuuden genren edustajana ja tarkastelen, miten tieteiskirjallisuus voi olla muodonmuutoksien ja näin uusien ihmisen ja eläinten välisten suhteiden rakentaja.

Tutkielmani teoreettisena pohjana on sekä posthumanistinen että Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin prosessifilosofiasta ammentava uusmaterialistinen teoria. Tom Ideman vähäkirjallisuutta tieteiskirjallisuuden raameihin sovittavan artikkelin lisäksi tulkintani kannalta olennaisimmat lähteeni ovat Elizabeth Groszin teos *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth* (2008) ja Lori Brownin eläimeksi tulemisen käsitettä eläinetiikan näkökulmasta tarkasteleva artikkeli ”Becoming-Animal in the Flesh: Expanding the Ethical Reach of Deleuze and Guattari’s Tenth Plateau” (2007).

Avainsanat: posthumanismi, uusmaterialismi, H. G. Wells, *The Island of Doctor Moreau*, englanninkielinen kirjallisuus, tieteiskirjallisuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskohteen ja tutkimuskysymyksen esittely	4
1.2	Tutkielman teoreettinen tausta ja keskeisiä käsitteitä	7
1.3	Tutkielman eteneminen	14
2	Rationaalinen ihmisyyys ja materiaallinen eläimyys	17
2.1	Tohtori Moreau ja 1800-luvun tieteellinen maailmankuva	17
2.2	Määrittelemätön ja epärationaalinen ei-inhimillisyyys	23
3	Toiseuden eettinen kohtaaminen	30
3.1	Eläimeksi tuleminen ja Prendickin muodonmuutos	30
3.2	Jaettu keuhollisuus ja eettinen vastuu	43
4	<i>The Island of Doctor Moreau</i> tieteiskirjallisuutena	54
4.1	Inhimillisen ja ei-inhimillisen muodonmuutokset tieteiskirjallisuudessa	54
4.2	<i>The Island of Doctor Moreau</i> vähätieteiskirjallisuutena	67
5.	Lopuksi	77
	Lähteet	82

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskohteen ja tutkimuskysymyksen esittely

H. G. Wellsin (1866–1946) romaani *The Island of Doctor Moreau* (=IDM) sai ensijulkaisunsa vuonna 1896 Lontoossa. Romaanin tapahtumat kerrotaan haaksirikossa mysteeriselle tohtori Moreaun saarelle ajautuneen biologi Edward Prendickin näkökulmasta. Saarella ollessaan Prendickille selviää, että Moreau on Englannista moraalisesti kyseenalaisten kokeidensa vuoksi karkotettu tiedemies, joka on vivisektion avulla luonut saarelle tuomistaan eläimistä inhimillisiä olentoja. Luodut olennot ovat inhimillistettyjä eläimiä, jotka Moreaun niihin ohjelmoimaa ihmisyyttä ylläpitääkseen muun muassa toistavat rituaalinomaisesti lakeja. Tapahtumat saarella eskaloituvat lopulta Moreaun kuolemaan ja ihmiseläinten taantumiseen takaisin eläimelliseen olomuotoonsa. Prendick palaa Englantiin fyysisen ja maailmankuvallisen muodonmuutoksen kokeneena: ihmiskunnan kuoren alta näyttää paljastuvan kaaoksellinen elämyys.

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani romaania *The Island of Doctor Moreau* posthumanismin ja uusmaterialistisen teorian lähtökohdista. Tutkielmani pääasiallinen tavoite on osoittaa, miten kyseinen teos kyseenalaistaa sekä humanistisen ihmissubjektin että antroposentrisen maailmankuvan ja etiikan. Romaanin keskeisiä teemoja on etenkin sen ajallista kontekstia tarkastellessa tieteen kehityksen, kuten evoluutioteorian ja vivisektion harjoituksen¹, synnyttämät eettiset ja ontologiset kysymykset. Näihin kuuluvat esimerkiksi kysymys sekä moraalisesta vastuusta ei-inhimillistä kohtaan että ihmisestä biologisesti määriteltynä lajina ja ihmisen paikasta todellisuudessa. Wellsin romaanin voikin katsoa keskeisesti käsittelevän ihmisen ja eläimen välistä rajaa, jonka häilyvyyden ja määrittelemättömyyden aikakauden tieteellinen kehitys erityisellä tavalla osoitti. Nykypäivän kontekstissa Moreaun kokeet ovat tulleet todeksi esimerkiksi biolääketieteen kimeeritutkimuksissa². Lisäksi humanistisrationalistinen projekti ja antroposentrismi on

1 Vivisektio tarkoittaa elävien eläinten leikkelemistä tutkimuksessa. 1800-luvun lopussa kehittyi osin evoluutioteorian vaikutuksesta vivisektion vastainen liike, joka perustui osin empatiaan, osin pelkoon vivisektion harjoituksen epäsuotuisasta vaikutuksesta englantilaiselle minäkuvalle (Braun 2019, 501). Vivisektion puolustajat puolestaan pyrkivät puolustamaan lääketieteen asemaa. Eläimillä suoritetuista kokeista puolustajien väitteiden vastaisesti ei kuitenkaan ollut suoraa kliinistä hyötyä. (Em. 512.)

2 Biolääketieteessä huolta herättävät nimenomaan ihmis-eläin-kimeerit, jotka on luotu siirtämällä hES soluja (human embryonic stem cells) ei-inhimillisen eläimen alkioon (Streiffer 2005, 349). Keskeinen on pelko siitä, että luotu olento saattaisi kehittää itselleen ihmismäisen moraalisen statuksen (Koplin 2019, 24). Filosofisen tutkimuksen parissa on kuitenkin pyritty kyseenalaistamaan nimenomaan oletus moraalisen statuksen

johtanut ilmastokriisiin, luonnon monimuotoisuuden romahtamiseen ja kuudenteen joukkosukupuuttoaaltoon, joka on pakottanut ottamaan ei-inhimillisen todellisuuden ja inhimillisen ja ei-inhimillisen väliset riippuvuussuhteet ja rajankäynnit huomioon (ks. Lummaa ja Rojola 2010, 13).

Romaania *The Island of Doctor Moreau* onkin tutkittu laajasti juuri suhteessa ajalliseen kontekstiin, kuten evoluutioteorian kehittymiseen ja muihin romaanin ja tosimaailman välisiin viittaussuhteisiin (ks. Braun 2019; McNabb 2015; Clayton 2007). Lisäksi on kiinnitetty huomio Wellsin romaanin intertekstuaalisiin viitteisiin ja sekä sen sisällön että sen rakentumisen tasolla esiintyvään epämääräisyyteen, jonka myötä romaani pakenee yksinkertaisia kategorisointeja. Tämä epämääräisyys on tutkimuksessa liitetty usein evoluution epälineaarisuutta korostaviin tulkintoihin (ks. Glendening 2002). Tämän lisäksi on tulkittu ihmisyyttä ja ihmisen ja eläimen välisiä suhteita (ks. Vint 2007). Lisäksi romaanin on tulkittu purkavan useanlaisia hierarkioita ihmisen ja eläimen välisistä suhteista imperialismin, autoritaarisuuden ja kapitalismin kritiikkiin (ks. Generani 2018; Taneja 2013).

Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* esiintyvä epämääräisyys on mahdollistanut moninaiset tulkinnan ja tutkimuksen tavat. Romaania on kuvailtu useasti hankalasti kategorisoitavaksi, mikä mahdollistaa hyvin moninaiset tulkinnat. Tämä on lähtökohtani myös posthumanistisen ja uusmaterialistisen teorian hyödyntämiseen omassa tutkielmassani. Karoliina Lummaan ja Lea Rojolan (2010, 14) mukaan posthumanistisessa näkökulmassa ihmisen katsotaan aina olleen perustavalla tavalla kytkeytynyt ei-inhimilliseen todellisuuteen ja siksi myös historiaa voidaan tarkastella ja tulkita uudelleen. Vaikka tarkastelenkin jokseenkin vanhaa romaania ajallisesti varsin uuden teorian avulla, ei tulkintani lähtökohtaisesti pyri siis olemaan tavoitteestaan huolimatta anakronistinen. Määrittämättömyyden ja kategorioiden vastustamisen teema Wellsin romaanin sisällön, rakenteen ja genren tasolla mahdollistaa romaanin kytkemisen myös viimeisessä osiossa käsittelemääni vähäkirjallisuuden käsitteeseen.

Tartunkin myös itse tutkielmassa edellä mainittujen määrittelemättömyyden, inhimillisen ja ei-inhimillisen välisten suhteiden sekä rajojen häilyvyyden teemoihin. Aikaisemmasta tutkimuksesta poiketen kuitenkin tukeudun teoriapohjaan, jonka ontologinen käsitys todellisuudesta poikkeaa hieman aikaisemman tutkimuksen hyödyntämien teorioiden

perustumisesta olennon osoittamaan ”ihmismäisyyteen”. Romaanin *The Island of Doctor Moreau* viitteitä nykyajan kimeeritutkimuksiin on käsitellyt muun muassa Jay Clayton (2007).

rakentamasta todellisuuden kuvasta. Tulkintani keskittyy myös aiempia tutkimuksia enemmän taiteenteoriaan ja teoksen rakentumista koskeviin teorioihin ja pohdintoihin, etenkin ajatukseen teoksen asemasta todellisuutta rakentavana ja luovana sekä toisaalta ajatuksen pysähtyneisyyttä, essentialismia, hierarkioita ja valta-asetelmia perustavalla tavalla kyseenalaistavana ilmiönä. Tällöin tulkinnan eettinen ja poliittinen arvopohja johtaa luonnollisesti monenlaisten, myös kytköksiltään ja logiikaltaan paikoin yhtenäisten, valtahierarkioiden kritiikkiin ja vastustamiseen. Tutkielmassa käyttämäni uusmaterialistinen teoria myös pohjaa Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin prosessifilosofiaan ja antikapitalistiseen kapitalismin analyysiin.³ Erilaisia valtasuhteita analysoivassa ja purkavassa tutkimuksessa yleisesti usein pyritään tarkastelemaan erilaisten valtahierarkioiden loogisia kytköksiä toisiinsa, kuten esimerkiksi inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen alistussuhteen kytköstä muihin vähemmistöjä sortaviin rakenteisiin ja ajatusmalleihin. Vaikka pyrin huomioimaan nämä kytkökset, tutkimani romaanin selväpiirteisien valta-asetelma on kuitenkin inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen.

Tarkempia tutkimuskysymyksiäni ovat miten länsimaisen filosofian metafyysiset perinteet, kuten ihmissubjektin transsendenttiin luonteeseen perustuva käsitys todellisuudesta, ja siihen kytkeytyvät antroposentriset hierarkiat ja valta-asetelmat kyseenalaistuvat Wellsin romaanissa sekä sen sisällön, kontekstin että laajemmin sen rakentumisen tavan ja genren seurauksena. Tutkin tästä lähtökohdasta, miten transsendenttiin todellisuudenkuvaan liittyvien käsitysten purkautuessa niiden ulossulkema kehoisuus ja ei-inhimillinen materiaalisuus näyttäytyy romaanissa. Pyrin osoittamaan, että rationaalinen ihmissubjekti osoittautuu romaanissa *The Island of Doctor Moreau* jo perustaltaan epäselväksi, moninaiseksi, korvattavaksi ja plastiseksi. Samalla siihen turvaava binaarinen ajattelujärjestelmä tulee myös kyseenalaistetuksi.

Transsendentin toimijan eli ihmissubjektin kyseenalaistuessa kyseenalaistuu myös kielen valta-asema todellisuuden rakentajana. Tutkinkin lisäksi, miten tulkitsemassani romaanissa mahdollistuu toiseutetun ei-inhimillisen eettinen kohtaaminen ja miten ihmisen ja eläimen vastavuoroisuus ja myös ihmiskielestä riippumaton kommunikointi mahdollistuu. Tarkastelen, miten radikaalisti toisen ei-inhimillisen olennon eettinen huomiointi

3 Pontus Purokurun (2014, 3) mukaan teoreetikkojen ajattelu onkin liitetty muun muassa länsimaiseen antiautoritaariseen, antikapitalistiseen ja ulkoparlamentaariseen liikeperinteeseen, ja heidän ajattelunsa vaikutus näkyy radikaalista vasemmistosta, marxilaisuudesta, anarkismista ja autonomisista liikkeistä käytävässä keskustelussa.

mahdollistuu tulkitsemani romaanin tapahtumien valossa. Tämän lisäksi hyödynnän tulkinnassani myös ajatusta siitä, että taideteos laajemmin kokemuksellisenä kokonaisuutena asettaa kielen (pääasiallisen toimintalogiikan) toissijaiseksi ja ensisijaistaa tarkastelijan ja teoksen sekä kokemuksessa välittyvien virtausten aikaansaaman erityisen symbioosin ja muodonmuutoksen.

Tarkastelen lopuksi tarkemmin uusmaterialistiseen teoriaan pohjaten minkälaisia symbiooseja ja riippuvuussuhteita tulkitsemani romaani tekee näkyväksi ja minkälaisia muodonmuutoksia ja tulemia se luo. Näihin kysymyksiin liittyen tutkin tämän teoreettisen pohjan perusteella myös, miten Wellsin romaani rakentuu taideteoksena. Tarkastelen romaania myös tieteiskirjallisuuden genren edustajana ja tämän genren asemaa muodonmuutoksien ja näin uuden luomisen mahdollistajana. Koska koen käyttämäni teorioiden merkittävimmiksi piirteiksi niiden eettisen ja poliittisen merkityksen, on romaanin *The Island of Doctor Moreau* eettinen ulottuvuus tutkielmani kantava ja muita tutkimuskysymyksiä läpileikkaava kysymys.

1.2 Tutkielman teoreettinen tausta ja keskeisiä käsitteitä

Kysymys inhimillisen ja ei-inhimillisen välisestä suhteesta on kenties perustavin (inhimillistä) olemassaoloa koskeva kysymys. Käsitteet ihmisen ja eläimen ja ihmisen ja ei-inhimillisen todellisuuden välisestä rajanvedoista sekä läpileikkaavat jokaista suhdetta toisiin olentoihin että ovat pohjana käsityksille siitä, mitä on ylipäätään olla olemassa. Länsimaaisessa filosofiassa on perinteisesti vallinnut käsitys rationaalisesta maailmaa hallitsevasta ihmissubjektista, mikä on johtanut hierarkkiseen ja antroposentriseen maailmankuvaan (ks. Lummaa & Rojola 2010, 22–23; Wolfe 2010, xiii–xiv; Parikka & Tiainen 2012, 329). Passiivinen ja materiaallinen eläin asetetaan tässä maailmankuvassa vapaan rationaalisen ihmissubjektin vastakohdaksi. Näin eläin rajaa merkityksellisen ja itseisarvoisen olemisen käsitystä jääden sen ulkopuolelle. (Teittinen 2010, 157; Brown 2007, 261.) Ihmisen ja ei-inhimillisen välinen kategorinen erottelu ja sitä vastaava epäsuhtainen valta-asetelma on johtanut äärettömään kärsimykseen ja jaetun materiaallisen maailman tuhoamiseen. Kriittinen posthumanismi tutkimussuuntauksena on muiden päämääriensä ohella yksi vastausyritys tähän ongelmaan (Lummaa & Rojola 2010, 13).

Keskeiseksi ongelmaksi on määrittynyt etenkin se, että ihmisen ja luonnon välinen hierarkkinen ja binaarinen jako määrittää ei-inhimillisen ihmiselle alistaiseksi, minkä seurauksena ihminen pyrkii kieltämään oman elämyytensä ja kehonsa materiaalisuuden (Wolfe 2010, xv). Tämän takia posthumanismi ja etenkin sen alaisuuteen osin kuuluvaksi

katsottava uusmaterialismi pyrkivät kiinnittämään huomion nimenomaan ei-inhimilliseen materiaalisuuteen. Kriittinen posthumanismi pyrkii purkamaan hierarkkisia jaotteluita ja tarkastelemaan ihmistä itseään materiaalisena ja moninaisista ei-inhimillisistä tapahtumista ja prosesseista riippuvaisena eli itsessään siis ei-inhimillisenä olentona (ks. Lummaa & Rojola 2010, 14). Posthumanismi kyseenalaistaa oletuksen ihmisestä tietyn todellisuuden perustana eli sen tavan, jolla ihmisyyden käsite on etuoikeutettu todellisuuden rakennuksessa kaiken ei-inhimilliseksi määritellyn kustannuksella (MacCormack 2012, 16).

Etiikan kannalta tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen moninaiset (riippuvuus)suhteet ei-inhimilliseen todellisuuteen ja olentoihin otetaan huomioon ja eettinen vastuu ulotetaan ihmisyyden standardin ulkopuolelle. Tämän pohjalta posthumanistinen eettinen tarkastelu keskittyy luonnollisesti materiaaliseen ja keholliseen olemassaoloon vastoin läntisen maailman perinteistä etiikkaa, joka on usein perustanut olennon moraalisen arvon sen kognitiivisiin kykyihin. Huomion kohdistaminen materiaan tarkoittaa sitä, että pyritään purkamaan oletus ihmismielen erillisyydestä ja erityisasemasta. Posthumanistiselle arvopohjalle perustuva eettinen toiminta pohjaa kehojen välttämättömien riippuvuussuhteiden ja kehollisten kohtaamisten ennalta määrittelemättömän erityisyyden ajatukseen (MacCormack 2012, 10). Kohtaamisia ja yhteyttä toiseen elämään ei voida määrittää tai tyhjentävästi selittää etukäteen annetuilla yläkäsitteillä (vrt. em.). Olentojen olemusta kuvaamaan pyrkivät ja näin myös kehon toimintaa ja suhteita toisiin rajoittavat homogenisoivat ja universalisoivat määritteet tai nimet eivät hyväksy tai tunnista erilaisuutta, millä on eettisesti ongelmallisia seurauksia.

Judith Butlerin (2012, 141) mukaan kehollisuus tekee haavoittuvaiseksi toisten tekemälle väärinteolle ja näin samalla vastuulliseksi toisista haavoittuvaisista olennoista. Ei ole olemassa elämää, joka ei koostuisi ja jonka hyvinvointi olisi riippumaton muusta materiaalisesta ja kehollisesta todellisuudesta tai muista loputtomasti eroavista yksilöistä ja sommitelmista. Myös mieli on välttämättä kytköksissä ja on aina ilmennyt osana kehoja. Eettinen vastuu toisesta ei voi riippua ehdoista, joita itse asetamme, ja toisaalta yhteinen olemassaolo rakentuu materiaalisista voimista ja virtauksista, jotka liittävät myös ihmisen erottamattomasti osaksi ei-inhimillisen maailman yhteyttä. Tämän vuoksi eettisen tarkastelun skaalaa on radikaalisti laajennettava koskemaan materiaalista elämää ja sen moneutta sinänsä.

Uusmaterialistisessa kulttuurintutkimuksessa tämä tarkoittaa sosiaaliseen konstruktionismiin perustuvien representationalististen teorioiden tiettyjen ontologisten ja poliittisten piirteiden

kyseenalaistamista (Parikka & Tiainen 2012, 326, 328–329). Representationalistisilla teorioilla tarkoitetaan teorioita, joiden lähtökohtana on ajatus todellisuuden tuottamisesta sosiaalisissa diskursseissa ja representaatioissa. Kyseiset teoriat implisiittisesti vaativat aktiivisen transsendentin toimijan, maailmaa jäsentävän ihmissubjektin, luomaan merkityksiä materiaalisen maailman jäädessä passiiviseksi ja unohdetuksi (em. 329). Todellisuus erotetaan näin dualistisesti kahteen toisistaan näennäisesti riippumattomaan tasoon: materiaan ja mieleen tai havaintoon ja järkeen. Näissä teorioissa on myös vaarana juuttua uudelleentuottamaan binaarista käsitteistöä, jolla vallan koneistot tuottavat valta-asetelmia ja identiteettejä (ks. em. 339, 345). Kritiikissä, jossa ero on vain eroa jostakin ei kyetä irtautumaan niistä rajoittavista olemuksellisista määritteistä, joiden purkamiseen tähdätään (em.). Tällöin myös ollaan vaarassa tuottaa uudelleen kritisoituja valta-asetelmia ja hierarkioita. Uusmaterialistisessa tutkimuksessa olemuksellisten binaarien ja yleistermien sijasta tarkastellaan näitä pakenevia virtauksia, ei-inhimillistä materiaalisuutta, affekteja, intensiteettien ja sommitelmien yhteyksiä ja pyritään kokeellisuuteen (em. 322, 339, 344). Todellisuus ymmärretään, ja sitä pyritään tarkastelemaan, antiessentialistisesti kompleksisena moneutena, jossa yläperiaatetta vailla olevien osatekijöiden väliset suhteet lisääntyvät tai muuntuvat jatkuvasti. Pyritään siis tarkastelemaan sitä, mikä pakenee vakaita määritteitä ja mitä tapahtuu niiden välissä. (Em. 330, 332, 345–346.) Näin pyritään mahdollistamaan jonkin uuden luominen.

Käyttämäni posthumanistisen ja uusmaterialistisen teorian voisi siis luonnollisesti katsoa kytkeytyvän postmoderniin ajatteluun, jolle on tyypillistä moderniin ajatteluun kuuluvan transsendentin subjektin, pinta-perusta-tyyppisten dikotomioiden, perustahakuisuuden sekä eskatologioihin tukeutuvan moraalisen ja poliittisen päätöksenteon kritiikki (Pulkkinen 1998, 49, 53–54). Modernin perustan dialogisen etsinnän ja totuuden tavoittelun sijaan postmodernissa päähuomio kiinnitetään kerroksiin ja niiden ilmenemisen ja rakentumisen tapoihin (Pulkkinen 1998, 46, 49, 51, 55, 60). Kuten mainittu, uusmaterialismi tai posthumanismi ei kuitenkaan ole esimerkiksi kielelliseen käänteeseen liittyvään paradigman muutokseen tai radikaalin sosiaalisen rakentuneisuuden teorioihin kytkeytyvä tutkimussuuntaus. Kielen tuottavan luonteen lisäksi tunnustetaan myös ei-inhimillisen materiaalisen todellisuuden toimijuus todellisuuden vastavuoroisena tuottajana, mikä tekee teorioista myös eläinetiikan kannalta merkittäviä.

Tutkielmassani hyödyntämäni uusmaterialistinen tutkimus nojaa pääosin Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin prosessifilosofiaan – materialistiseen ja monistiseen metafyyssiseen teoriaan,

jossa todellisuus on transsendenteihin määritteisiin palautumaton materian ja järjen ja havaitun ja käsitettävän jatkumo (ks. Adkins 2015, 12). Teorian mukaan asiat tai oliot ovat muutoksen ja vakauden taipumusten välillä tasapainoilevia erilaisista kytköksistä rakentuvia sommitelmia eli intensiivisten voimien prosessin hetkellisiä tiivistymiä. Todellisuus on jatkuva erojen variaatio, joka ei ole tyhjennettävissä olemuksellisilla määritteillä. (Em. 14–15, 5.) Taide, tiede ja filosofia pyrkivät omalla tavallaan hahmottamaan tätä todellisuuden kaaosta. Kuten filosofiset käsitteet, taideteos ja sen luoma tyyli ei representoi, heijasta tai toisinnaa maailmaa vaan järjestää sitä uudelleen ja ohjaa kytkeytymään todellisuuteen toisella tavalla (vrt. Parikka & Tiainen 2012, 323). Deleuzen ja Guattarin teoriaan pohjautuvat myös muutamien tutkimuksien käyttämät, mutta kuitenkin pääosin muiden tutkijoiden soveltamat käsitteet. Koska käsitteet havainnollistavat hyvin sekä mainittujen teoreetikkojen että posthumanistisen ja uusmaterialistisen teorian implikoimaa maailmankuvaa, käsittelen niitä itse tutkimuksen lisäksi lyhyesti myös tässä.

Deleuzen ja Guattarin teoriaan kytkeytyy käyttämäni käsite ”tuleminen” ja etenkin ”eläimeksi tuleminen”.⁴ Käsite tulemisesta olemisen sijaan vastustaa länsimaisen filosofian tradition tapaa alistaa todellisuus essentialistisiin ja hierarkkisiin määritteisiin. Brent Adkinsin mukaan tuleminen välttää sekä näitä transsendenteja määritteitä että havaitun ja käsitteellisen dualistista erottamista ja perustuu sen sijaan immanenteihin prosesseihin. Todellisuus käsitetään materiaalisena jatkumona, jonka prosessien väliaikainen osa inhimilliset käsitykset ovat. (Adkins 2015, 2–4, 141.) Tuleminen käsitteenä havainnollistaa lisäksi, miten on mahdollista ajatella uudelleen ja paeta länsimaista filosofiaa leimaavan olemusajattelun tapaa redusoida yksilöt ja heidän sosiaaliset suhteensa rajattuihin binaarisiin määritteisiin (ks. Markula 2019, 105, 111–113). Tuleminen on allianssien eli erilaisten heterogeenisten kytkösten kautta tapahtuvaa ja binaarisia järjestelmiä pakenevaa todellisuutta. Se on eräänlainen määrittelemättömyyden alue, jossa todellisuuden virtaavuus ja muuntuvuus näyttäytyy. Tuleminen on määritteiden ylitse vuotava todellisuus itse. (Ks. Adkins 2015, 143, 168.) Tarkoitus on tarkastella todellisuutta ei-hierarkkisesti ja ei-essentiaalisesti alistamatta muutosta eli elämää olemiselle. Mainittua allianssia voi Adkinsin (em. 143) mainitsemien esimerkkien mukaan havainnollistaa esimerkiksi mehiläisen ja kukan tai salamann ja jyrynän luomalla symbioottisella muodostelmalla tai sommitelmalla, joka ei ole erotettavissa

4 ”Becoming”, ”becoming animal” ks. Deleuze & Guattari 1987.

erillisiksi osiksi.⁵ Käsitys alliansseista, liittolaisuudesta tai kytköksistä johtaa myös havaitsemaan laajempia luonnon inhimillisiä ja ei-inhimillisiä ja näiden välisiä sommitelmia, joihin myös ihminen kuuluu ja josta hän muodostuu.

”Eläimeksi tuleminen” puolestaan tarkoittaa tietyn vallalla olevan käsitteellisen standardin tai systeemin ulkopuolelle astumista ja toisaalta sitä, mikä pakenee aksiomaattisia järjestelmiä. Eläimeksi tuleminen on tapa paeta asetettuja standardeja, olemuksia ja määritteitä, kuten ”ihminen”.⁶ Tarkoitus on siis etsiä pakoreittiä (ihmis)subjektista, mahdollisuutta ajatella sen ulkopuolella ja luoda jotain uutta, mitä olemisen kategorioilla ei saavuteta (Adkins 2015, 167, sulkeet lisätty). Kyse ei kuitenkaan ole imitoimisesta, aktuaalisesta muuttumisesta toiseksi yksilöksi, symbolisesta ilmaisusta tai ihmisen ja toisen eläimen rakenteellisesta samankaltaisuudesta (ks. Adkins 2015, 141, 150). Kyse on muutosprosessista, jossa binaarisia identiteettejä ja määritteitä, kuten ihminen ja eläin, määräävä merkityssysteemi ylitsevuodetaan (Markula 2019, 118). Subjekti tässä tarkoittaa käsitystä toimijasta, joka on tietoinen omasta toiminnastaan. Käsitys itsestä subjektina myös ohjaa toimintaa tämän tietyn käsityksen mukaisesti. Subjekti on käsitetty eri tavoin eri aikakausina. Valistusfilosofiasta lähtien tämä moderni subjekti käsitettiin nimenomaan autonomiseksi rationaaliseksi ajattelijaksi. (Steinby 2011, 104, 108.)⁷ Ihmissubjekti on siis ihmisen eräänlainen ideologinen abstraktio, jonka tehtävä on kuvata toimijan perustavin olemus tai sen tunnustamisen ehdot. Samalla se myös määrittää sen sisäistävän aktuaalisen yksilön toimintaa.

”Eläimeksi tuleminen” voidaan Lori Brownin artikkelissaan ”Becoming-Animal in the Flesh: Expanding the Ethical Reach of Deleuze and Guattari’s Tenth Plateau” (2007) kehittämään tapaan käsittää myös mahdollisuudeksi ottaa ei-inhimillinen eläin eettisesti huomioon. Se on ihmisyyden ja identifikaation vaatimuksille vaihtoehtoinen tapa huomioida ei-inhimillinen eläin eettisesti (Brown 2007, 262). Eläimeksi tuleminen on pyrkimystä ihmisen ja eläimen

5 Adkinsin viittaus salaman ja jyrinän erottumattomaan liittoon on viittaus Friedrich Nietzschen teoksessaan *Hyvän ja pahan tuolla puolen* (*Jenseits von Gut Und Böse. Vorspiel Einer Philosophie der Zukunft* 1886) esittämään ajatusleikkiin.

6 Deleuzen ja Guattarin mukaan eläimeksi tuleminen on vain yksi tulemisen muoto. Ei kuitenkaan ole esimerkiksi tulemista mieheksi, vain tulemista toiseksi, naiseksi, eläimeksi, kasviksi ja niin edelleen, sillä mies on standardinen olemisen valtamääräite, johon muut määritetään alistussuhteessa. Kyse ei kuitenkaan ole tulemisesta esimerkiksi naiseksi molaarisena identiteettinä. (Deleuze & Guattari 1987, 272, 291, 275.) Kyse ei siis ole naisesta määrättynä subjektina. Tämä ylläpitäisi ja todentaisi binaarista transspondenssille rakentuvaa asetelmaa, jolloin kyse olisi toisen imitoimisesta tai fantasiasta. Sen sijaan on kyse affektiivisesta molekulaarisesta tulemisesta, jossa ihmistä voidaan ajatella toisin, määrätystä identiteetistä ja toimintafunktiosta poikkeavalla tavalla (ks. Markula 2019, 111). Kyse on tietyn toimintafunktion tavoittelemisesta ja olemisen määritteen pakenemisesta. Näin myös eläimeksi tuleminen ei tarkoita aktuaaliseksi eläinolennoiksi muuttumista vaan tapaa paeta ihmissubjektia.

⁷ Subjektikäsitteiden historiasta tarkemmin ks. Steinby 2011.

välisen määrittelemättömyysalueen aktiiviseen havainnointiin ja kanssaolemisen mahdollisuuksien luovaan etsimiseen eli antroposentrisen koneiston pakenemiseen. Ei-inhimillisen toisen ei tarvitse näin ollen alistua ihmisyyden standardin asettamiin vaatimuksiin tullakseen eettisesti kohdatuksi ja huomioituksi yksilönä.

Etenkin taide on ihmisen tulemista toiseksi. Taiteilijan luomat affektit osallistavat tarkastelijan kanssaan tulemisen prosessiin ja sisällyttävät näin tarkastelijan osaksi sommitelmaansa (Deleuze ja Guattari 1993, 180). Taideteos siis objektina kaappaa tarkastelijan osaksi muodostamaansa tuntemuksellista sommitelmaa ja samalla muuttaa ihmisen. Elizabeth Groszin (2008, 76) mukaan taiteen välittämät aistimukset ovat subjektien ja objektien välimaastossa, jossa toinen voi muuntua toiseksi. Taideteoksen ja tarkastelijan kohtaamisessa nämä eri osatekijät lähentyvät toisiaan, tulevat toisiksi ja luovat jotain uutta ja vallankumouksellista. Taide saavuttaa inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen määrittelemättömyysvyöhykkeen ja purkaa subjektin ja objektin välistä erottelua. Taiteen sisältämien ja välittämien aistimusten kautta ihminen siis muuttuu ja ylittää itsensä antautuessaan ei-inhimillisille tulemisille (em. 77).

Kuten mainittu, taide ja etenkin kirjoittaminen on Deleuzen ja Guattarin mukaan keskeinen toiseksi tulemisen tapa. Taide syrjäyttää tyylin avulla kielen standardisen käyttölogiikan eli konventionaalisen olemisen ja luo vallankumouksellisia tulemisen prosesseja (Deleuze & Guattari 1993, 180). Selvimmin todellisuutta jäsentäviä aksiomaattisia järjestelmiä onnistuu pakenemaan olemista määrääviä käskysanoja horjuttava vähäkirjallisuus⁸. Vähäkirjallisuus tarkoittaa kirjallisuutta, joka pakenee hierarkiaa kielen kokeilun avulla. Käsityksen mukaan kieli on vakauteen taipuvainen sommitelma (Adkins 2015, 17). Tämä vakaus on kielen enemmistöfunktio, jota tukevat muut sommitelmat, kuten virallisen kielen käytön määräävä hallinto ja lainsäädäntö (em.). Kieli siis rajaa ja ohjaa toimintaa määrätyn hierarkkisen järjestelmän kautta ja on siksi aina poliittista. Kirjallisuuden tehtävä on kielen rajojen kokeilulla paeta tätä semioottista koneistoa, häiritä ja muuttaa lukijaa kokeilevan muodon avulla ja näin tehdä kieli itselleen vieraaksi. (Ks. Cruz & Neitzel 2019 2–3, 5.) Taide siis purkaa tyylillään konventionaalista olemista ja määrättyjä identiteettejä ja saa aikaan uuden mahdollistavia tulemisia. Kielen tulee deterritorialisoida itsensä, eli tulee etsiä kielen

⁸ ”A minor literature” (”une littérature mineure”). Ks. Deleuze & Guattari 1986.

standardisoidusta käyttölogiikasta poikkeava esitystapa, joka kyseenalaistaa myös virallisen ja määrätyn subjektiuden.

Tom Ideman (2015, 38–39) mukaan kirjoittaminen on tällöin elämän kielellisyydellä eli sen jatkuvan muutoksen mahdollisuuksilla kokeilua, jossa siirrytään selvistä subjekteista ja objekteista kohti tapahtumista. Tällöin ei keskitytä vain yksilöiden tai sosiaalisten suhteiden representaatioon eli uudelleen tuottamiseen. Tämä palauttaisi kaiken sisäiseksi subjektiivisia tunteja koskevaksi ongelmaksi ilman pääsyä annetun subjektin ulkopuolelle eli epäpoliittiseksi (ks. Deleuze & Guattari 1986, 46). Kirjallisuuden mielikuvitus, kielelliset kokeilut, fuusiot ja symbioosit vapauttavat määritteistä ja tuottavat mutaatioita (em. 46–47). Kyse on taiteen radikaalista poliittisesta muutosvoimasta eli voimasta horjuttaa olevaa ja tuottaa erilaista olemassaoloa. Kirjallisuuden tehtävä onkin Ideman (ks. em. 56) mukaan kyseenalaistaa nimenomaan ihmissubjektin asema todellisuuden jäsentäjänä, standardina tai enemmistönä, mikä on hyödyllinen näkökulma suhteessa oman tutkimukseni teemoihin.

Uusmaterialistisessa ja posthumanistisessa ajattelussa tarkasteltavat taideteokset ovat usein ajattelun lähtökohta tulkinnan kohteena olemisen sijaan (Lummaa ja Rojola 2010, 22). Tämä viittaa teoriassa ilmenevään ajatukseen siitä, että jokainen tekijä, teos ja tarkastelija jatkuvasti luovat uutta todellisuutta ja tutkimuksen ja siinä käytettyjen käsitteiden tehtävä on uudistaa ajattelua. Tästä lähtökohdasta huolimatta pyrin kuitenkin säilyttämään romaanin *The Island of Doctor Moreau* tutkimukseni pääasiallisena kohteena, tulkittavana ja myös kulttuurisidonnaisena kirjallisena teoksena, vaikka pyrin kiinnittämään huomion myös siihen, minkälaisia uusia olemisen tapoja romaani mahdollistaa.

Muita tutkielmassa käyttämiäni käsitteitä ovat toiseus ja affekti. Toiseus käsitteenä viittaa arvottavaan ja hierarkkiseen valtasuhteeseen, jossa joku ymmärretään poikkeavaksi (Löytty 2005, 162). Toiseus juontaa juurensa muun muassa eron ajatuksesta, jota vasten subjekti rakennetaan. Käsitteellä on tutkimuksessa vahva emansipatorinen tarkoitus. (Em. 163, 166.) Intersektionaalisuuden näkökulmasta yksilön kokemusta voivat määrittää useat risteävät ja toisiinsa vaikuttavat toiseuttamisen prosessit. Käsitän toiseuden tässä tutkielmassa pääosin ei-inhimilliseksi toiseudeksi eli rationaalisesta ihmissubjektista poikkeavaksi. Affekti puolestaan viittaa vaikutetuksi tulemiseen. Tässä tutkielmassa en keskity affektitutkimuksen psykologiseen haaraan, vaan käsitykseni affektista perustuu Deleuzen ja Guattarin affektikäsitykseen ja sen taiteenfilosofiin käyttöyhteyksiin. Teoksessa *A Thousand Plateaus* affekti määritetään yksilöä edeltäväksi intensiteetiksi (Massumi 1987, xvi). Se on yhden

kokemuksellisen kehontilan kulkua toiseen, josta seuraa kehon toimintamahdollisuuksien lisääntyminen tai väheneminen (em.). Teoksessa *Mitä filosofia on?* affekti kuvaillaan ihmisen ei-inhimilliseksi tulemiseksi (Deleuze & Guattari 1993, 177). Se on siis subjektin ylittävä ja näin myös ei-inhimillinen intensiivinen voima.

1.3 Tutkielman eteneminen

Käsittelen tutkimuksessani ensimmäiseksi romaanin *The Island of Doctor Moreau* aikalaiskontekstia ja aikakauden tieteellistä ja filosofista maailmankuvaa. Etenkin käsittelen metafyyssiseen dualismiin perustuvaa antroposentristä maailmankuvaa ja sen ongelmakohtia. Tarkastelen lisäksi ihmisen ja eläimen käsitteitä, jotka ovat rakentuneet tietynlaisiksi suhteessa tähän transsendenttiin tapaan ymmärtää todellisuus. Tarkastelen tätä suhteessa tohtori Moreaun hahmoon, jonka katson edustavan tietynlaista esimerkkiä ihmiskeskeisen maailmankuvan omaavasta rationalistista. Tuon kuitenkin esiin piirteitä, joiden myötä aikakauden tieteellinen kehitys osoitti myös ihmisyyden käsitteen ja sen valta-aseman kyseenalaiseksi.

Tukeudun ensimmäisessä osiossa muun muassa Erika Fudgen teokseen *Animals and Rationality In Early Modern England* (2008), Jacques Derridan teokseen *The Animal That Therefore I Am* (2008), aikakauden tieteellistä maailmankuvaa käsitteleviin artikkeleihin sekä H. G. Wellsin romaanista tehtyyn tähän aikakauteen keskittyvään aiempaan tutkimukseen. Aloitan kontekstualisoinnilla etenkin siksi, että tämä on maailmankuva, jota käyttämäni teoria pyrkii kyseenalaistamaan ja josta se pyrkii osoittamaan ristiriitaisuuksia ja vastavirtauksia. Pidän myös eettiseltä kannalta tärkeänä kirjailijan ja romaanin kontekstin ja aseman erittelyä. Tutkielman ensisijainen painopiste ei kuitenkaan ole romaanin ajallisen kontekstin tarkastelu etenkin siksi, että juuri tätä aihetta on tutkittu jo paljon.

Tarkastelen tämän jälkeen eettiseltä ja ontologiselta kannalta sitä, miten tulkitsemani romaani voi mahdollistaa uudenlaisen materialistisen maailmankuvan, jossa moraalinen arvo ei riipu olennon osoittamasta ihmisyyden tasosta. Tutkin, miten tässä maailmassa mahdollistuu ihmisen ja eläimen vastavuoroinen ja eettinen yhdessäolo. Tutkin myös muun muassa Lori Brownin artikkeliin "Becoming-Animal in the Flesh: Expanding the Ethical Reach of Deleuze and Guattari's Tenth Plateau" (2007) pohjaten, miten eläimeksi tuleminen käsite suhteutuu päähenkilö Prendickin sekä laajemmin ihmisyyden ja näin myös mahdollisen lukijan kokemaan muodonmuutokseen ja mitä se tarkoittaa eettisestä näkökulmasta katsottuna. Lukijan asemaa tarkastelen tarkemmin vielä viimeisessä osiossa. Perustan tarkasteluni

aiemmin mainitsemaani ajatukseen siitä, että taiteentekijä on ennen kaikkea affektien luoja (Deleuze ja Guattari 1993, 180). Romaanin välittämät muutosvirtaukset kaappaavat mukaansa myös lukijan ja muuttavat ja suhteuttavat hänet todellisuuteen uudella tavalla. Näin ne myös mahdollisesti saavat lukijan näkemään uudenlaisia yhteyksiä ja kytköksiä itsensä ja ei-inhimillisen todellisuuden välillä.

Käsittelen näin myös aikaisempaan tutkimukseen nojaten ihmisyyttä plastisena ja muuttuvana sekä tulkitsemani romaanin sisällön että sen rakentumisen tavan myötä. Pyrin osoittamaan, että romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ihmisyyys näyttäytyy enemmän moniulotteisena ja jatkuvasti muuttuvana performatiivisena toimintana kuin muuttumattomana olemuksena. Tietyn identiteetin sijaan romaanissa korostuu olentojen perustava yhteys. Moninaisuudessaan ja eroissaan kaikki olennot ovat perustaltaan hierarkiattomasti yhtä. Samalla kielen lisäksi korostuu kehoisuus ja materiaalisuus todellisuutta vastavuoroisesti tuottavana. Tämä transsendentin subjektin purkautuminen Wellsin romaanissa korostaa ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen välisen hierarkkisen eronteon toimimattomuutta. Tulkitsenkin, että ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen välistä erontekoa puretaan romaanissa *The Island of Doctor Moreau* sen kaikilla tasoilla ja kysymys tästä suhteesta on romaania läpileikkaava teema.

Deleuzen ja Guattarin teoriaan viitataan useimmissa keskeisimmissä hyödyntämissäni lähdeoteoksissa ja artikkeleissa. Tutkielman teoreettisena taustana ovatkin siis lisäksi luonnollisesti muun muassa Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teokset *Mitä filosofia on?* (*Qu'est-ce que la philosophie?* 1991), *A Thousand Plateaus (Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille Plateaux, 1980)* sekä *Kafka: Toward a Minor Literature (Kafka. Pour une Littérature Mineure, 1975)*, joiden tulkinnassa ja suhteuttamisessa Wellsin romaaniin hyödynnän muun muassa sekä Brent Adkinsin teosta *Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus: A Critical Introduction and Guide* (2015) että Michael Starrin teosta *Wells Meets Deleuze: The Scientific Romances Reconsidered* (2017).

Tarkastelen tutkielman viimeisessä luvussa romaania *The Island of Doctor Moreau* tieteiskirjallisuutena uusmaterialistisista lähtökohdista. Etenkin Tom Ideman artikkelin ”Toward a Minor Science Fiction: Literature, Science, and the Shock of the Biophysical” (2015) pohjalta tutkin, miten tulkitsemani romaani voi olla vähätieteiskirjallisuutta⁹ eli millä tavalla se aikaansaa ihmisyydessä muodonmuutoksia, sulauttaa ihmisen osaksi ei-inhimillisen

⁹ ”Minor science fiction”. Ks. Idema 2015.

maailman prosesseja sen hallitsemisen sijasta sekä kyseenalaistaa valta-asetelmia ja hierarkioita taiteen ja tieteen symbioosina. Tulkitsenkin, että Wellsin romaani toimii Ideman kuvaileman tavan mukaisesti sulauttaessaan ihmissubjektin osaksi ympäristöä ja näin ylittäessään ihmisen ja eläimen sekä tietäjän ja tiedon objektin väliset raja-aidat. Näin tulkitsemani romaani toimii uutta luovana tapahtumana. Suhteutan tähän edellisessä luvussa eettiseltä kannalta käsittelemäni eläimeksi tulemisen käsitteen.

Tukeudun lisäksi sekä uusmaterialistiseen taiteenfilosofiseen että tieteiskirjallisuuden genren teoriaan, kuten muun muassa Elizabeth Groszin teokseen *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth* (2008) ja Darko Suvinin teokseen *Metamorphoses of Science Fiction* (1979). Tarkastelen romaania *The Island of Doctor Moreau* tieteiskirjallisuuden genren edustajana tämän uusmaterialistisen teorian näkökulmasta. Tarkastelen lisäksi lyhyesti Wellsin ajatusmaailmaa ja sen yhteyttä omaan tulkintaani tukeutuen pääosin Sarah Colen teokseen *Inventing Tomorrow: H. G. Wells and the Twentieth Century* (2020). Tutkin Wellsin romaanissa sen sisällön ja rakenteen tasolla tapahtuvia transformaatioita ja sitä, miten ihmisen määrite niiden seurauksena kyseenalaistuu ja näin horjuu valta-asemaltaan.

2 Rationaalinen ihmisyyys ja materiaallinen elämyys

2.1 Tohtori Moreau ja 1800-luvun tieteellinen maailmankuva

Romaanin *The Island of Doctor Moreau* kirjoitusajankohta sijoittuu 1800-luvun lopun myöhäisviktoriaaniseen Englantiin. Aikakauden keskeisimpiä ilmiöitä olivat muun muassa kapitalismin myötä kiihtyvä teollistuminen, imperialismi, kolonialismi, sekä luonnontieteen kehitys. Etenkin tieteen edistyneisyyden myötä aikakautta voi katsoa leimaavan valistuksen ihanteen mukaisesti pyrkimys todellisuuden järjelliseen kategorisointiin ja näin ollen hallintaan. Vallitsi eräänlainen puhtausajattelu, joka asetti todellisuuden soveliaaseen hierarkkiseen järjestykseen ja sulki ulkopuolelleen normista poikkeavan – se mikä ei vastannut työkykyisen ja sovinnaisesti käyttäytyvän syntyperäisen englantilaisen miehen normia koettiin tämän ideaalin puhtautta uhkaavaksi (ks. esim. Andree 2016; Brody 1998). Tämä pelko vahvisti aikakauden – ja myös tulkitsemassani romaanissa ilmenevää – rasistista ja seksististä diskurssia.

Aikakauden käsityksistä paljastuu kuitenkin yhteyksiä myös uudempaan posthumanistiseen maailmankuvaan. Viktoriaanisen ajan todellisuuskäsitykset ovat osoittautuneet erilaisia materialistisia käsityksiä sisältäviksi (de Waal & Kluwick 2022, 1). Useat tieteelliset ja taiteelliset käsitykset ja kuvaukset käsittelivätkin sekä erilaisia kategoristen rajojen ylityksiä että eläinten, ihmisten, kasvien ja epäorgaanisen aineksen linkittyneisyyttä (em.). Myös H. G. Wellsin tuotantoa, kuten esimerkiksi romaanin *The Island of Doctor Moreau* lisäksi romaaneja *The Time Machine* (1895), *The War of the Worlds* (1898) ja *The Mind at the End of Its Tether* (1945), määrittää todellisuuden ilmiöiden evolutiivinen biologinen tarkastelu, jossa ilmenee myös viktoriaaniselalle ajalle tyypillinen ihmisyyden häilyvää rajaa koskeva pelko (ks. Cole 2020, 233, 260). Romaania *The Island of Doctor Moreau* voidaankin tältä pohjalta sekä suhteuttaa näihin ja laajempiin historiallisiin yhteiskunnallisiin käsityksiin että toisaalta tutkia myös uudempaa posthumanistista ja uusmaterialistista teoriaa hyödyntäen. Sekä tässä että viimeisessä luvussa tekemäni kontekstualisointi selventää romaanissa ilmeneviä ja teoriani kannalta olennaisia ajatuksia ja korostaa myös romaanin kulttuurista rakentuneisuutta. Koen tämän tärkeäksi, vaikka keskitynkin pääosin niihin romaanin kohtiin, joissa nämä tietyt rakenteet osoittautuvat toimimattomiksi ja epävarmoiksi, jolloin toisenlaisen tulkinnan tekeminen mahdollistuu.

Tieteen parissa merkittävä vaikuttaja oli Charles Darwinin muun muassa teoksissaan *On The Origin Of Species* (1859) ja *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (1871) esittelemä evoluutioteoria. Tieteessä ja laajemminkin puhuttivat teorian eri tulkinnat ja niiden implikoimat seuraukset. Aikakautena darwinismi jakautuikin useampaan, jopa vastakkaiseen, teoriaan (Glendening 2002, 578). Osa teorioista esitti ajatuksen kehityskulusta, jossa luonnon nähtiin järjestelmällisesti kehittyvän kohti korkeampaa ja kehittyneempää muotoa. Evoluutiolla katsottiin siis olevan päämäärä. Aikakautena juuri ihminen edustikin monille tällaista täydellistä lajia ja evoluution huippua (McNabb 2015, 383, 389). Darwinin teoria oli alunperin monogenistinen¹⁰, mutta siitä johdetut polygenistiset¹¹ teoriat valjastettiin orjuuden, rasismin ja imperialismien tukemiseen (Generani 2018, 237).¹² Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* tohtori Moreaun voi katsoa edustavan todellisuuden autoritaarista ja antroposentristä hallintaa, jonka saavuttamiseksi hän on valjastanut luonnontieteen. Nimenomaan ihmisjärjen edistäminen tai laajentaminen ja pelkkä valta tehdä näin on Moreaulle myös eläinyksilöille aiheutetun kärsimyksen oikeutus.

Aikakautena ilmeni kuitenkin myös vastakkaisia näkemyksiä, joissa korostui evoluution epärationaalisuus: luonto määrittää jokaisen lajin soveltuvuuden ympäristöönsä, eikä tämä jatkuva muutosprosessi ole lineaarinen tai tarkoituksellinen (Graff 2001, 34). Sopeutumisprosessissa jopa taantuminen eli degeneraatio takaisin yhä ihmisen sisällä piilevään primitiiviseen tilaan katsottiin mahdolliseksi. Myös Wells – T. H. Huxleyn oppilaana päähenkilö Prendickin tapaan – kannatti ajatusta ihmisen sisällä piilevästä primitiivisestä eläimestä, joka edusti ihmislajin esihistoriallista perintöä. Hänen mukaansa degeneraatio oli seuraus organismin mukautumisesta muuttuvaan ympäristöön. Degeneraation mahdollisuuden katsottiin osoittavan evoluution epälineaarisuuden. (Ks. McNabb 2015, 389.) Tämän näkemyksen mukaan evoluutiolla ei siis ole selvää päämäärää eikä laji, kuten ihminen, välttämättä säilytä muotoaan tai kehity yhä kyvykkäämmäksi vaan muuttuu siten kuin ympäristö vaatii. Evoluutioteorian mukaan siis elämä ja sen loputtomasti eroavat muodot ovat monimutkaisessa suhteessa ja oikeastaan osa ympäristöä. Tämä suhde tekee muodot avoimen haavoittuvaisiksi – alttiiksi muutokselle ja tuholle.

10 Monogenismi tarkoittaa näkemystä siitä, että kaikilla ihmisillä on yhteinen sukulinja eli yhteinen alkuperä.

11 Polygenismi tarkoittaa vastaavasti käsitystä siitä, että ihmisillä on eri sukulinjoja eli toisistaan eroavia alkuperiä.

12 Huomionarvoista on kuitenkin se, että Darwin eli itse yhä laajentuvan kapitalismin rakentamassa, maailman teollistuneimmassa imperiumissa. Hänen luonnonvalinnan teoriassaan voikin havaita selviä yhteyksiä oikeistolibertarismiin, kapitalismiin ja nationalismiin ideologioihin. Ks. Generani 2018, 238.

Evoluutioteorian mullistaman käsityksen ihmisestä voi tulkita näkyvän myös Wellsin romaanissa. Michael Starrin (2017, 57) mukaan henkilöhahmot edustavatkin romaanissa eri käsityksiä evoluutiosta. Vaikka etenkin Moreaun voi tulkita kannattavan teleologista ja varsin antroposentristä evoluutiokäsitystä, Wellsin romaani kokonaisuudessaan korostaa epälineaarista ja irrationaalista evoluutioteoriaa, jossa ihmisen oletettu asema ei ole varma ja jossa käsitys ihmisyydestä rationaalisena luonnon hallitsijana osoittautuu virheelliseksi. Ihmisyyden takaa paljastuu toistuvasti ihmiskäsityksen ulkopuolelle suljettu eläimyys ja todellisuuden hallitsemattomuus. Vaikka tulkitsemi romaani näennäisesti vahvistaa olemuksellista käsitystä todellisuudesta, missä ihmisen ja eläimen ja ihmisen ja luonnon välillä on raja, joka ei ole tai ei tulisi olla ylitettävissä, romaanin voi kuitenkin kokonaisuudessaan tulkita kuvaavan ja mahdollistavan myös erilaisia muodonmuutoksia, jotka horjuttavat kategorisia jakolinjoja. Näitä tarkastelenkin tarkemmin seuraavissa luvuissa.

Aikakaudella ilmenevä ja tohtori Moreaun osoittama tarve todellisuuden rationaaliseen hierarkkiseen hallintaan on heijastus tieteen ja teknologian kehityksen siivittämistä viktoriaanisesta kehitysajattelusta, jossa valkoisella länsimaalaisella hyvin toimeen tulevilla miehellä oli erityisasema suhteessa muihin, eläimiin ja eläimellistettyihin. Pelkoa herätti kuitenkin kontrollin ja kategorisoinnin epävarmuus. (Ks. Brody 1998, 135, 137–138.) Evoluutioteorian, tieteen ja moraalin väliset suhteet sekä etenkin todellisuuden ja kategoristen hierarkioiden epävarmuus ovatkin keskeisiä teemoja tulkitsemassani romaanissa. Wellsin romaani on tulkittu usein varoitukseksi ihmisen hybriksestä ja tieteen vallasta, mikä, kuten Jennifer DeVere Brody (1998, 136) toteaa, heijastaa imperiaalisen Englannin pelkoja sivilisoidun ihmisen eläimyydestä ja näin alemmuudesta. Ongelman voi kuitenkin tulkita olevan myös (luonnon)tieteen perustava antroposentrismi, joka johtaa moraalisesti ongelmallisiin tekoihin. Kyse ei siis kenties ole vain varoituksesta uskaliaille tieteentekijöille vaan myös kehotuksesta ottaa moraaliksi osaksi tieteen harjoitusta. Eettisesti oikean toiminnan kannalta keskeinen kysymys koskee toiseutta, mikä johtaa kysymykseen moraalisuuden rajoista. Juuri kysymys ei-inhimillisestä eläimestä, mitä romaani *The Island of Doctor Moreau* käsittelee, on tältä kannalta perustava.

Evoluutioteoria mahdollisti uudenlaisen käsityksen ihmisen ja eläimen välisistä suhteista määrittäessään näiden perinteisesti toisistaan erotettujen välille sukulaisuuden. Tämä kuitenkin asetti ihmisyydelle määritellyn erityisaseman kyseenalaiseksi. Lisäksi luonnontieteessä vivisektio vahvisti luokittelun ja hierarkioiden rajojen epävarmuutta kohtaan koettua ahdistusta (Braun 2019, 500). Darwinismin korostama lajien fyysinen

samankaltaisuus oikeutti ja mahdollisti vivisektion nousevan arvostuksen kuitenkin samalla eettisesti kyseenalaistaen sen harjoitusta. Tämän takia ihmisen ja eläimen välistä erottelua pyrittiin vivisektion harjoituksessa vahvistamaan korostamalla fyysisyyden sijaan lajien moraalista ja emotionaalista erilaisuutta. (Braun 2019, 503–504, 518.) Eläinten siis ajateltiin olevan fyysisesti tarpeeksi ihmisenkaltaisia, jotta niiden käyttö lääketieteen tutkimuksissa koettiin mielekkääksi, mutta käyttö oikeutettiin ei-inhimillisen eläimen ja ihmisen väliin asetetulla moraalisella erolla. Myös Erica Fudgen (2006, 7) mukaan esimerkiksi varhaiset modernin ajan anatomit tunnistivat ihmiskehon ja eläinkehon rakenteiltaan ja toiminnoiltaan lähes identtisiksi. Keho ei siis ollut keskeinen erontekijä. Kehollisia piirteitä kuitenkin tulkittiin merkkeinä perustavammista henkisistä piirteistä. (Em.)

Kehon ja mielen välillä siis nähtiin yhteys, vaikka materiaalista olemassaoloa ei pidetty merkitsevimpänä. Ihminen on eläin, mutta nimenomaan järjellinen eläin, ja juuri tämä ajatus rationaalisuudesta oli merkitsevä ja määritteli ihmisen muita eläimiä arvokkaammaksi. Vallan katsottiin antavan oikeutuksen kuten naturalisti Moreaun tapauksessa. Muun muassa Francis Bacon yhdisti tieteen sekä ajatukseen luonnosta ihmisen vallalle alisteisena että ihmisestä eläimestä erillisenä – enemmän Jumalaa lähellä olevana (Vint 2007, 86).¹³ Juuri viktoriaanisena aikana tiede ja uskonto vahvistivatkin toisiaan (Generani 2018, 251). Tieteen harjoituksessa siis näkyi uskonnon, etenkin kristinuskon, hierarkkinen ja antroposentrinen maailmankuva. Fudgen (2006, 26) mukaan juuri erityisen rationaalisen sielun ajatellaan yhdistävän ihmisen jumaluuden ideaan. Ihmisen on ajateltu olevan lähempänä immateriaalista korkeampaa voimaa kuin materiaalista todellisuutta. Tämän kaltainen perustahakuisuus synnyttää hierarkioita ja dikotomioita, jotka pahimmillaan toimivat logiikkansa takia väkivallan oikeutuksen välineinä. Eläimeksi määritelty olento, joksi voidaan kategorisoida ketä tahansa, ei käsitteellisesti omaakaan lainsäädännöllisiä tai eettisiä oikeuksia (Kleinhans 2016, 2). Tämän kaltainen spesismi perustuu nimenomaan ajatukseen eläimen epärationaalisuudesta, jonka perusteella eläimeltä kielletään kaikki oikeudet (em.). Tämä hierarkkinen maailmankuva, jota Moreaun voi katsoa Wellsin romaanissa edustavan, salliikin ei-inhimillisen toisen hyödyntämisen ja tappamisen ilman perustavia eettisiä velvollisuuksia.¹⁴

13 Sir Francis Bacon (1561–1626) oli englantilainen valtiomies ja filosofi. Bacon oli myös, kuten Vint (2007, 86) manitsee, yksi vaikutusvaltaisimmista uuden kokeilevan tieteen, myös vivisektion, puolustajista.

14 Moraalisen arvon katsotaan nykyisinkin pitkälti perustuvan ainutlaatuisen inhimillisiin kognitiivisiin kykyihin, etenkin lääketieteen ja lainsäädännön parissa. Esimerkiksi The Academy of Medical Sciences on

Romaani *The Island of Doctor Moreau* käsittelee keskeisesti kysymyksiä, jotka koskevat rationaalisen inhimillisen subjektin kykyä hallita materiaalista ympäristöä ja tästä aiheutuvia moraalisia ongelmia. Ihmisen ulkopuoliseksi ajatellun materiaallisen todellisuuden hallinnan mahdollistaja ja ihmisen rationaalisuuden osoittaja on käsittelemässäni romaanissa luonnontiede. Moreau luonnontieteen harjoittajana edustaakin humanismin ihmiskuvan hierarkkista ajattelua pyrkiessään ”polttamaan” eläimen pois materiasta ja kouluttamaan siitä ihmisen välittämättä sen elämän erityisyydestä, jota hän tutkimuksissaan käyttää hyödykseen: ”Each time I dip a living creature into the bath of burning pain, I say, This time I will burn out all the animal, this time I will make a rational creature of my own. After all, what is ten years?” (IDM 76.) Moreau redusoi ei-inhimillisten eläinten olemuksen raaka-aineeksi – välitilaksi matkalla kohti todellisuuden korkeinta muotoa eli rationaalista ihmistä. Hänet onkin tulkittu transhumanistiksi¹⁵ (ks. esim. Starr 2017, 40–41). Kehon haavoittuvaisuus on hänestä uhka ihmisen kehitykselle.

Cheryl Vintin (2007, 90) mukaan Moreau yhdistää etenkin kyvyn kärsiä olennon eläimyyteen ja ei-ihmisyyteen. Juuri haavoittuvaisuus siis yhdistää ihmisen epärationaaliseen eläimeen:

This store which men and women set on pleasure and pain, Prendick, is the mark of the beast upon them, the mark of the beast from which they came. Pain! Pain and pleasure – they are for us, only so long as we wriggle in the dust... [...] Sympathetic pain – all I know of it I remember as a thing I used to suffer from years ago. (IDM 72–73.)

Keho osoittaa ihmisen haavoittuvaisuuden ja kuolevaisuuden sekä kyseenalaistaa ihmisen erityisen materiaalisesta todellisuudesta erotetun aseman. Fudgen (2006, 3) mukaan rationaalisuus on perinteisesti osoittanut ihmisen kuolemattomuuden ja eläinten epärationaalisuus niiden materiaalisuuden ja kuolevaisuuden. Näin ollen ihmisen itsensä materiaalisuus pyritään kieltämään. Tämän vuoksi Moreau pyrkii poistamaan kehollisen eläimyyden ihmisessä – piirteen, joka olennaisesti liittää ihmisen osaksi muuta maailmaa. Moreau pyrkii säilyttämään asemansa objektiivisena tarkastelijana huolimatta evoluution

listannut kuusi ainutlaatuisesti inhimillistä kognitiivisen kyvyn aluetta, joihin moraalisen arvon voidaan katsoa perustuvan (ks. Koplin 2019, 25). Suomessa ei-inhimillisillä eläimillä on heikot oikeudet, jotka rinnastavat heidät omistusesineisiin. Viime aikoina kuitenkin esimerkiksi Suomen Eläinoikeusjuristit ovat esittäneet eläinten oikeuksien lisäämistä perustuslakiin, mikä lain tasolla vahvistaisi käsitystä ei-inhimillisten eläinten itseisarvosta. 15 Transhumanistinen ajattelu tavoittelee ihmisen älykkyyden sekä fyysisten ja psyykkisten kykyjen parantelua, sairauksien poistamista sekä ihmisen elinkaaren radikaalia pidentämistä uskoen ohjattavissa olevaan ”post-ihmisen” evoluutioon. Cary Wolfe (2010, xiii, xv) näkee transhumanismin humanismin ”kiihtymisenä” ja näin posthumanismille vastakkaisena ideologiana.

implikoimasta kaiken elämän, myös ihmisen, sisällyttävästä todellisuuden perustavasta materiaalisuudesta ja sen muutosprosessista.

Sitaatista käy ilmi myös se, miten ihmisen kehollisuuden kieltäminen mahdollistaa Moreaulle empaattisuuden hylkäämisen. Ihmisyys sijoittuu mieleen jopa niin vahvasti, että yksilö voi irtautua ruumiillisuuden kärsimyksistä. Empatia kuitenkin vaikuttaa olevan kehollisista prosesseista riippuvainen. Moreau ei välitäkään olentojen kokemasta kärsimyksestä suorittamiensa kokeiden aikana mutta ei myöskään niiden jälkeen olentojen saavuttaessa jonkinasteista ideaalista ihmisyyttä. Koska ihminen on Moreaulle ennen kaikkea rationaalinen ja näin essentialtaan immateriaalinen, voi materiaalista todellisuutta kohtaan olla eettisesti välinpitämätön. Tulkitsemani romaanin kauhuaspektin keskeisin syy onkin Moreaun osoittama välinpitämättömyys kehollista kokemusta kohtaan. Tiedemies ei reagoi toisen kokemaan kärsimykseen, sillä hän on kieltänyt oman yhteytensä materiaaliseen ja keholliseen todellisuuteen, tieteen objektiin. Eläimen ja ihmisen kokemalla kärsimyksellä ei kuitenkaan ole merkittävää eroa. Rationaalisuutta korostavan diskurssin seurauksena myös ihmisten kesken, eikä vain ihmisen ja eläimen väliin, rakentuu näin ollen hierarkkinen moraalisen arvon asteikko. Myös ihmisryhmät ja yksittäinen ihminen ovat siis vaarassa joutua eläimellistettäväksi eli epäinhimillistettäväksi. Yksilöön kohdistettu väkivalta voidaan oikeuttaa sillä, ettei hänen katsota asettuvan ihmishormin rajoihin.

Vintin mukaan Moreaun toiminta osoittaakin etenkin länsimaisen tieteen ongelmat, jotka näkyvät luonnon kesyttämisen ja taltuttamisen diskurssina. Tieteen arvot muuntuvat Wellsin romaanissa lopulta sadismiksi ja ihmisen jumaluuden harhaksi. (Vint 2007, 86–87.) Wellsin romaani osoittaa näin ihmiskeskeisyyden päämäärättömään väkivaltaan johtavana. John Glendeningin (2002, 589) mukaan Moreau perusteleekin toimintaansa vain oman tieteellisen uteliaisuutensa oikeuttamana. Vintin (2007, 89) mukaan käsitys ihmisestä ei-kehollisena olentona onkin luonnontieteelliselle ajattelulle yleinen. Materiaalista kokemusta ylenkatsotaan rationaalisen ihmisen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tohtori Moreaun luomien olentojen väkivaltaisen kohtelun mahdollistaa näin tieteessä piilevä antroposentrinen diskurssi, joka asettaa ihmisen rationaalisuuden hierarkkisesti materian yläpuolelle. Epärationalisiksi määriteltujen eläimien kohtalona on kehollinen kärsimys ihmissubjektin koekappaleena.

Tämä länsimaisen tieteen maailmankatsomus oli osittain myös kirjailija Wellsin tapa ymmärtää todellisuus. Wells muun muassa jakoi tohtori Moreaun käsityksen kivun ylittämisen tarpeellisuudesta ihmisen evoluutiossa (Armstrong 2008, 90). Kuten Moreaun,

myös Wellsin näkemykset toisintavat mainittua aikakauden eläinkäsitysten paradoksaalisuutta. Samalla kun evoluutioteoria ja luonnontieteen kehitys kyseenalaisti ihmisen ja eläimen välisen ontologisen eron, vahvistettiin ihmisen ja eläimen moraalista eroa ja näin perittyä käsitystä ihmiselle määrätystä valta-asemasta. Wellsin oma maailmankatsomus siis oli Philip Armstrongin mukaan lähempänä tohtori Moreaun todellisuuskäsitystä, vaikka hänen voi tulkita romaanissaan kritisoivan sekä Moreaun että Prendickin lähtökohtia. Wells jopa halveksi aikakautena heränneitä antivivisektio- ja eläinoikeusliikkeitä. Aikakauden uusi käsitys ihmisen asemasta osoitti Wellsille, että oli entistä tärkeämpää pyrkiä säilyttämään ihmisen erityinen asema todellisuuden järjellisen muokkauksen eli tieteen avulla. Koska Wells kannatti eräänlaista tieteen merkitystä painottavaa sosialismia, hänen kriittinen katseensa kohdistui pääosin Moreaun eristäytymiseen muusta ihmiskunnasta. Wells kritisoi tämän kaltaista tieteentekijän itsekeskeisyyttä, joka estää tieteellisten saavutusten käytön ihmiskunnan hyväksi. (em. 84–86, 92–93.) Wellsin lähtökohdista voidaan kuitenkin tehdä myös toisenlainen tulkinta. Kuten Armstrong (em. 80) toteaa, *The Island of Doctor Moreau* romaanina vaikuttaa viittaavan pitkälti myös kirjailijan näkemyksistä poikkeavaan tulkintaan. Myös Wellsin muuta tuotantoa, kuten *The Time Machine* (1895) ja *The War of the Worlds* (1898) yhdistää pohdinta ihmisen eläimyydestä ja jaetun materiaallisen olemassaolon perustavasta haavoittuvuudesta (em. 96). Tämä haavoittuvuus on sekä ihmisen että eläimen jakama, ja sen kohtaaminen johtaa myös eettisesti merkittäviin lopputuloksiin. Tätä kehollisen elämän haavoittuvuutta tarkastelen tarkemmin seuraavissa luvuissa.

2.2 Määrittelemätön ja epärationaalinen ei-inhimillisyys

Tieteen lisäksi ihmisen ja eläimen välistä suhdetta määrittää länsimaissa pitkä filosofisen ajattelun traditio, joka on korostanut ihmistä primaarisena suhteessa ei-inhimilliseen toiseen. Ihminen on myös pyritty määrittämään suhteessa siihen, miten hän eroaa muista eläimistä. Klassiset filosofit ovat korostaneet kirjoituksissaan inhimillisen subjektin valta-asemaa, joka perustuu etenkin ajattelun ja kielen kykyyn (Wolfe 2010, 46, 65). Jacques Derridan (2008, 40, 23) mukaan länsimaisen filosofian kaanonin keskeiset miesfilosofit ovat asettaneet ihmisen ja eläimen väliin jakamattoman rajan, jonka toisella puolen on valtava homogenisoivan ”eläimen” yleiskäsitteen alle alistettu ryhmä olentoja. Eläin on ollut myös määrittelemätön raja, jota vasten ihminen on määritellyt itsensä. Se on ilmentänyt puutetta, jota vasten ihmisenä olemisen moninaisuus rakentuu (Derrida 2008, 81; Fudge 2006, 60). Samalla kun eläimyys suljetaan ihmisyyden käsitteen ulkopuolelle se toisaalta määrittää tämän käsitteen ja

samalla olemisen itsensä rajat (Brown 2007, 261). Eläin on näin ollen suljettu merkityksellisen olemassaolon ulkopuolelle.

Ihminen puolestaan on määritetty kielelliseksi olennoiksi erona kielettömästä eläimestä. Ihmisellä on itse annettulla vallallaan subjektina valta nimetä ja olla katsoja, kun eläin (ihmis)kielettömyydessään on määritetty vailla näkökulmaa olevaksi katsotuksi objektiksi, ihmisen vastakohtaksi ja samalla hänen tunnistamattomaksi peilikseen. Derridan mukaan kyseessä on hallinnan ja alistamisen itsensä diskurssi, sen perustava muoto. (Ks. Derrida 2008, 32, 82, 89, 90.) Kyse on toiseuttamisen prosessista, jossa subjekti antaa itselleen vallan nimetä, määrittää ja kertoa toisen tarinan. Kertomus eläimestä onkin ihmisen itsereflektiivinen kertomus (ks. em. 22–23). Eläin on osa kaikkia ihmisyyden käsityksiä ollessaan niiden määrittämätön raja, toinen.

Kielen ensisijaisuus liittyy myös mielen ensisijaisuuden ajatukseen. Filosofi René Descartesin¹⁶ metafyyssisten ja epistemologisten teorioiden ja valistuksen ajan ihmiskäsityksen innoittama mielen ja materiaalisen kehon välinen dualistinen jako on johtanut mielen korostamiseen perustavana ihmisyyden ja näin myös olemassaolon määrittäjänä. Etenkin valistusajan korostaman mieleen sijoittuvan rationaalisuuden on ajateltu asettavan ihmisen erityisasemaan. Osin Descartesin erotuksesta suoraan saavutetun ”sisäisen” ja välillisesti tavoitetun ”ulkoisen” maailman välillä ovat perintöä myöskin kielen representationalistiset teorit, joissa materiaalinen todellisuus on vaarassa jäädä saavuttamattomaksi passiiviseksi objektiksi (Barad 2003, 806; Parikka & Tiainen 2013, 329). Inhimillistä rationaalisuutta tai järkeä onkin pidetty yhtenä erityisimpänä inhimillisenä ominaisuutena, jota ei-inhimillinen luonto ei voi saavuttaa. Fudgen (2006, 8) mukaan Aristoteleen hierarkkisesta maailmankuvasta lähtien ihminen on käsitetty ainutlaatuiseksi olennoiksi, jonka rationaalisuus erottaa muuta luontoa kyvykkäämmäksi. Vaikka etenkin evoluutioteorian myötä ihmisen ja eläimen fyysinen samankaltaisuus hyväksyttiin, tästä fyysisestä samankaltaisuudesta huolimatta ihmisen ei katsottu olevan samalla tavoin eläin, koska ihminen määritellään ensisijaisesti järjelliseksi olennoiksi. Näin ollen eläimen kärsimystä ei tunnisteta merkitykselliseksi tai eettisen arvioinnin alaisuuteen kuuluvaksi. Kuten mainittu, H. G.

16 René Descartes (1596–1650) oli ranskalainen filosofi, jonka cogito-argumentin on katsottu olevan uuden ajan filosofian lähtökohta. Hänen ajatellaan tuoneen modernin eli rationaalisesti ajattelevan subjektin tämän filosofian keskiöön. Cogito-argumentin mukaan kaikki muu on epäiltävissä, mutta epäilyäni en voi epäillä. Vain itse ajattelevana olen siis varmasti olemassa. Descartesin mukaan argumentti on tiedon alkupiste. Descartes myös jakoi teoriassaan todellisuuden kahteen eri substanssiin, ulottuvaan ja ajattelevaan eli materiaaliseen ja henkiseen substanssiin. (Steinby 2011, 107.) Tätä tarkoittaa niin kutsuttu kartesiolainen dualismi.

Wellsin romaanissa ihmiselle vastakkaisesta ei-inhimillisestä toisesta Moreaun ei tarvitsekaan tuntea moraalista vastuuta. Ihmisyyys, etenkin tietyn tasoinen rationaalisuus, on näin moraalisen arvon kannalta normi, johon olennon tulee sopeutua tullakseen eettisesti huomioon otetuksi. Olennon arvo määrittyy näin suhteessa sen osoittamaan (ideaalisen) ihmisyyden asteeseen.¹⁷

Kuten mainittu, Wellsin romaanin aikakautena evoluutioteoria kyseenalaisti tätä perinteistä käsitystä ihmisen asemasta, vaikka fyysisen samankaltaisuuden hyväksyminen ei täysin purkanut käsitystä ihmisen ja eläimen moraalisen arvon erilaisuudesta. Muutoksen voikin havaita tulkitsemani romaanin teemoista, joissa korostuu todellisuuden epävarmuus ja kontrolloimattomuus. Monet tutkijat ovatkin keskittyneet tämän pohjalta analysoimaan romaanin *The Island of Doctor Moreau* viittauksia uuteen maailmankuvaan. Esimerkiksi John McNabbin (2015, 383) mukaan romaani osoittaa keskeisesti, että ihmisen asema ei lopulta ole itsestään selvä, sillä evoluutioprosessissa mikään ei ole varmaa tai pyhää. Myös Vintin (2007, 93) mukaan Wellsin romaani osoittaa, että lajien välinen jako ei ole koskaan täysin varma tai asettunut, vaikka Moreau ei lopulta onnistukaan muuttamaan eläimiä ihmisiksi. Todellisuus näyttäytyy Prendickille kaaoksellisena etenkin sen jälkeen, kun ihmisen ja eläimen fyysiset rajat ylittyvät. Tämän mielikuvituksellisen fuusion myötä selvät kategoriat alkavat purkautumaan. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* korostuu siis kehollisten piirteiden ja kykyjen merkitys, mutta ne eivät ole olentoa essentiaalisesti määrittäviä.

Havaittuun määrittelyn epävarmuuteen viitataan tulkitsemassani romaanissa useasti:

“Ten years here! What’s it all for, Prendick? Are we bubbles blown by a baby?”
(IDM 104.)

“You’re a solemn prig, Prendick, a silly ass! We’re on the edge of things. I’m bound to cut my throat to-morrow.” (IDM 105.)

[...] and, like a wave across my mind, came the realisation of the unspeakable aimlessness of things upon the island. (IDM 92.)

Kohdattu epärationaalisuus on sanojen ja määrittelyn tuolla puolen. Kokemus tapahtumien kontrolloimattomuudesta kyseenalaistaa ihmisen maailmalle asettamaa hierarkiaa ja kykyä hallita todellisuutta representoivan kielen ja järjen avulla. Todellisuus näyttäytyykin Prendickille saarella epärationaalisena:

17 Toisaalta ihmisen ja muiden eläinten väliin asetettu raja on niin ehdoton, että muiden eläinten ”järjellisyttä” ei edes tunnisteta.

I must confess I lost the faith in the sanity of the world when I saw it suffering the painful disorder of this island. A blind fate, a vast pitiless mechanism, seemed to cut and shape the fabric of existence, and I, Moreau (by his passion for research), Montgomery (by his passion for drink), the Beast People, with their instincts and mental restrictions, were torn and crushed, ruthlessly, inevitably, amid the infinite complexity of its incessant wheels. (IDM 93–94.)

Prendickin silmissä kaikki ovat liittyneet yhteen osaksi inhimillisen kontrollin ulkopuolella olevaa prosessuaalisuutta tai eräänlaista kontrolloimatonta haluissa, vaistoissa ja mieleen asetetuissa rajoitteissa immanentisti¹⁸ ilmenevää koneistoa. Todellisuus näyttää edeltävän ihmisjärjen halua tavoittaa sitä käsitteellisin säännönmukaisuuksin – vastoin humanistisen ihmiskuvan ideaalia. Olentoja ajaa halu yhteydessä laajaan, kontrolloimattomaan ja ei-inhimilliseen maailmaa ohjaavaan koneistoon, joka on samalla sekä olennon ulkopuolinen että sitä sisäisesti määrittävä.

Ihmissubjektin syrjäytyessä oletetusta valta-asemastaan jäljelle jää epärationaalinen jatkuvan muutoksen prosessi, joka ei tee eroa ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen välillä. Prendick kokee itsekkin olevansa tämän muutosvoiman liikuteltavissa: ”And it even seemed that I, too, was not a reasonable creature, but only an animal tormented with some strange disorder in its brain, that sent it to wander alone, like a sheep stricken with the gid.” (IDM 129.) Keskeistä onkin, miten tuntematon voima saa Prendickin samaistamaan itsensä ei-inhimilliseen eläimeen. Hän ei pysty enää selvästi tekemään eroa itsensä, inhimillisen olennon, ja ei-inhimillisen toisen välillä. Ihmisen olemassaoloa edeltää epärationaalinen ja näin ei-inhimillinen elämän prosessuaalisuus, ”strange disorder”, voima, joka ei ole ihmisen hallittavissa ja joka kenties ennemmin määrittää tätä. Ihmistä ja toista yhdistää tämä jaettu todellisuuden epävarmuus (vrt. Wolfe 2010, 80).

Ihmissubjektin erityisasema kyseenalaistuu myös siten, että olentojen ihmisenkaltaisuus saa Prendickin samaistamaan lopulta koko ihmiskunnan saaren olentoihin:

A strange persuasion came upon me that, save for the grossness of the line, the grotesqueness of the forms, I had here before me the whole balance of human life in miniature, the whole interplay of instinct, reason, and fate, in its simplest form. The Leopard Man had happened to go under. That was all the difference. Poor brutes! I began to see the viler aspect of Moreau’s cruelty. [...] Now they stumbled in the shackles of humanity, lived in a fear that never died, fretted by a

¹⁸ Immanenssia voidaan pitää transsendenssin vastakohtana, eli se tarkoittaa tavoitettavassa todellisuudessa läsnä olevaa tai läsnä olevassa todellisuudessa ilmenevää. Se siis viittaa eräänlaiseen välittömyyteen ja jatkuvuuteen. Se on näin myös vastakkainen länsimaisen filosofian epäjatkuvuuden traditiolle, jossa todellisuus jaetaan eri olemisen tasoihin (ks. Adkins 2015, 1–2).

law they could not understand; their mock-human existence began in agony, was one long internal struggle, one long dread of Moreau – and for what? It was the wantonness that stirred me. (IDM 93.)

Olennot ovat Prendickille ihmiskunnan allegoria. Greta Colombanin (2020, 146) mukaan tämä allegoria viittaa siihen mahdollisuuteen, että ihmisyyys on myös saaren ulkopuolella vain performatiivinen akti, jota yksilö toistaa rituaalisesti ihmisyytensä määrittämiseksi. Ihmisyyys näyttääkin Wellsin romaanissa olevan samanlainen akti kuin laki, jota Moreaun luomat olennot toistavat ja noudattavat todistaakseen ihmisyytensä (Colombani 2020, 140). Lisäksi Colombanin (2020, 140) mukaan olentojen interrogatiivinen ”Are we not Men?” sisältää mahdollisuuden negatiiviseen vastaukseen – olennon ihmiseksi kategorisointi vaatii siis toistuvan vahvistuksen. Gerald Brunsin (2007, 703) mukaan sana ”ihminen” on jo itsessään imperatiivi eli käskysana, joka siis rajaa ja ohjaa olennon käyttäytymistä. Juuri tätä käskyluonnetta olennot havainnollistavat. Hybridiset eli sekä ihmisen että eläimen piirteitä ilmentävät olennot pakotetaankin noudattamaan sääntöjä, joiden on tarkoitus tehdä niistä ihmisiä.¹⁹ Ne ovat eräänlaisessa eläimen ja ihmisen välitilassa, jossa niiden oma olemassaolon tapa ei vaikuta mahdollistuvan. Olentojen rituaali, joka määrittää niiden ihmisyyden kiinnittää huomion itse ihmisyyden toiminnallisuuteen – ihmisyyys ei ole essentiaalinen ominaisuus, vaan ihmistä tehdään.

Colombanin (2020, 151) tulkinnassa ihmisyyys ei siis esiinny essentiaalisena vaan performatiivisena eli kontingenttina²⁰ rituaalina. Ajatusta jatkaen rituaalin voi ymmärtää mielivaltaiseksi – se ei määrää ihmisyydelle tiettyä sisältöä. Näin ollen ihmisyyden voi romaanissa *The Island of Doctor Moreau* katsoa olevan plastinen ja muuntuva käsite. ”Ihmisyyys” sellaisena kuin se tietynä aikana ymmärretään ei ole ihmisyyden essentiaalinen muoto, vaan tämä käsite voi olennaisesti muuttua. Se ei näin myöskään pysty yksiselitteisesti kuvaamaan ihmisolennon ”todellista” olemusta. Ei ole ihmisyyden perustaa tai totuutta, vaan sen määrittävät aikapaikalliset konventiot, joita yksilö ei itse valitse. Käsitys performatiivisuudesta tai rituaalisuudesta korostaa siis ihmiskäsitystä, jossa ihminen ei ole essentiaalisesti tietty olento vaan monitoteutuva. Ihmisyyys on eräänlainen performanssi eli

19 ”Hybridi” tässä tarkoittaa ei-inhimillisen eläimen ja ihmisen risteymää, mutta on huomattava, että ihmisainesta romaanissa edustaa vain tiettyjen lakien seuraaminen ja eläinkehöiden uudelleenjärjestäminen. Tohtori Moreau ei tietävästi käyttänyt kokeissaan ihmisruumiita. Myös tämä on kuitenkin mielenkiintoinen huomio, sillä sekin vaikuttaa viittaavan ihmisyyden performatiiviseen ja toiminnalliseen luonteeseen.

20 Kontingenssi tarkoittaa ei-välttämätöntä asiantilaa eli sitä, että asia olisi voinut olla toisin. Tässä kontekstissa kontingentius viittaa siihen ajatukseen, että ihmisyyden käsite sellaisena kuin se ymmärretään ei ole ihmisyyksilöä välttämättä määrittävä tai kuvaava. Toisenlaisessa kontekstissa käsitys ihmisyydestä tai tässä tapauksessa ihmisyyden tekeminen voisi yhtä hyvin olla aivan toisenlainen. Ei ole siis essentiaalista ihmisyyttä.

toiminnan tapa, joka voi muuntua, kun performanssiin vaaditut osat muuntuvat tai vaihtuvat. Ihminen on osa performatiivisia koneistoja. Performanssissa oliot toimivat yhdessä toisistaan riippuen. Maailman voi näin Karen Baradin (2003, 829) mukaisesti hahmottaa koostuvan tapahtumista tai erilaisista tekemisen sommitelmista, joilla ei ole ”ulkopuolisia” rajoja.

Baradin (2003, 829) mukaan ihmisen on mahdollista saada tietoa maailmasta, koska hän on osa maailmaa eikä sen ulkopuolinen objektiivinen tarkastelija. Tämä ajatus ja sen eettiset implikaatiot ovat vastakkaiset Moreaun antroposentriselle tieteele. Moreau oikeuttaa toimintansa tieteen ja tiedon edistämisellä ja olettaa näin olevansa objektiivisen tarkastelijan asemassa suhteessa hallitsemaansa luontoon. Moreauille ihminen, kuten se rationaalisuutta korostavassa diskurssissa esiintyy, on luonnon korkein olemisen muoto, jolle rationaalisuus oikeuttaa valta-aseman. Eläin voidaan ”polttaa” pois ilman tarvetta toiminnan eettiseen tarkasteluun. Vaikka Moreau ei fyysisyyden tai materian tasolla tee eroa ihmisen ja eläimen välillä, hän on toki valinnut juuri eläimet koekappaleekseen eikä ihmistä. Ihmisyyden tavoittelu näyttäytyy eskatologisena tai utooppisena uskona muusta todellisuudesta olennaisesti erilliseen rationaaliseen ihmissubjektiin.

Sen lisäksi, että perinteinen inhimillinen subjekti näyttäytyy väliaikaisena ja ei-essentiaalisena, ihmisyyys näyttää olevan myös ulossuljettua eläimyyttä heikompi ominaisuus. Payal Tanejan (2013, 154) mukaan sekä Wellsin romaanin ihmishahmot että ei-inhimilliset olennot ovat kyvyttömiä ylittämään eläimellisiä piirteitään – Moreaun tavoitteiden vastaisesti. Esimerkiksi Ipecacuanha-laivan merimiehet assosioidaan likaisuuteen, kaaokseen ja väkivaltaan, joita on perinteisesti pidetty erityisesti eläimellisinä piirteinä (em. 145, 154). Ihminen itse näyttäytyy aistiensa hallitsemana eli epärationaalisena. Romaani viittaa siihen ajatukseen, että ihminen ei ole olettamansa ideaalin kaltainen, vaan hänessä on myös ei-inhimilliseksi määriteltyä, joka on perinteisesti suljettu käsityksen ulkopuolelle rajaamaan tätä ihmissubjektia (vrt. Wolfe 2009, 571). Laajemmin inhimillisen subjektin heikompi asema näkyy tulkitsemani romaanin lopussa, kun ihmisyyden pinnan alta paljastuu eläimyyys tätä ihmisyyttä perustavampana ominaisuutena:

I could not persuade myself that the men and women I met were not also another, still passably human, Beast People, animals half-wrought into the outward image of human souls, and that they would presently begin to revert, to show first this bestial mark and then that. [...] Then I look about me at my fellow-men. And I go in fear. I see faces keen and bright, others dull or dangerous, others unsteady, insincere; none that have the calm authority of a reasonable soul. I feel as though the animal was surging up through them; that presently the degradation of the Islanders will be played over again on a larger scale. (IDM 128.)

Tämä Prendickin kokemus romaanin lopussa tuntuukin viittaavaan ajatukseen siitä, että olennon olemus on vain määrittelemätön elämyys tai ei-inhimillisyys – sivilisoitunut ihminen on väliaikainen naamio tai yksi muoto tälle perustavalle moneudelle.

Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ihmisyyys näyttäytyy riippuvaisena materiaalisista prosesseista ja olentojen lakiin verrattavista konventioista, joita ihminen itse ei ole autonomisesti valinnut. Ihmisyyys osoittautuu näin riippuvaksi elämää määrittävistä, ei-inhimillisistä rakenteista, joihin ihminen on symbioottisessa suhteessa.²¹ Koska rakenteet eivät ole välttämättä tietynlaisia, ei niiden määrittämä ihmisyyys ole essentiaalinen vaan muutoksenalainen ja plastinen ominaisuus. Moreau on myös kokeillaan näyttänyt, että eläimellä voi potentiaalisesti olla myös erityisiä inhimillisiä ominaisuuksia. Ihmisen kategoria osoittautuu tulkitsemassani romaanissa näin sekä avoimeksi että monitoteutuvaksi.

Ihmissubjekti on fysiikkansa lisäksi kyvyiltään korvattava – ei enää ainutlaatuinen. Olennon erityisyys on riippuvainen sen hallinnan ulkopuolisesta materiaalisesta asetelmasta – aineen kontingentista järjestäytymisen tavasta. Kyvyt, kuten rationaalisuus, näyttävät olevan luonnossa jatkumo. Muutos fyysisessä rakenteessa tai toisenlainen kokemus, ympäristö tai astuminen osaksi toisenlaista performanssia voi myös muuntaa olennon tai lajin toiseksi. Olennot tulevat eläimistä ihmisiksi, ja myös Prendick, kuten seuraavaksi tarkemmin käsittelen, muuntuu osallistuessaan olentojen rituaaliin ja eläessään niiden kanssa saarella.

Romaanin *The Island of Doctor Moreau* lopussa ihmisyyden kontingentit piirteet näyttävät lopulta palautuvan jaettuun eläimelliseen alkuperään. Tämä taantumisen vaara piileekin romaanissa keskeisesti ihmisen itsensä sisällä (Taneja 2013, 147). Ihmisyyden performanssi on sen ytimessä olevan eläimen esittämä. Patricia MacCormackin (2012, 9) mukaan olennon olemus onkin lopulta vain sen pyrkimys itsesäilytykseen, joka on erillinen samuuden tai muodon pysyvyyden säilyvyydestä. Tämä ajatus jaetusta elämän perustasta on myös eettisesti merkittävä. Moreaun ihmiskeskeisen maailmankuvan vaatimus eettisen kohteen ihmisyydestä näyttäisi olevan riittämätön, mikäli ihminen osoittautuu perustavasti ei-inhimillisen eläimen kaltaiseksi.

21 Esimerkiksi Wolfe (2010, 88–89) on Derridan näkemyksiin pohjaten määrittänyt muun muassa kielen säännöt tällaiseksi ei-inhimilliseksi rakenteeksi, joka on paikalla ennen ihmissubjektia. Ajatus kytkeytyy ajatukseen yksilöstä ympäristönsä prosessien määrittämänä – myös ei-inhimillisenä.

3 Toiseuden eettinen kohtaaminen

3.1 Eläimeksi tuleminen ja Prendickin muodonmuutos

Ihmisen kategorian rakentuneisuuden ymmärtäminen mahdollistaa riskin, että ihminen saattaa lakata olemasta tämä ihminen eli käyttäytymästä rakenteen vaatimalla tavalla (Fudge 2006, 60). Kuten edellisessä luvussa käsittelin, tulkitsemassani romaanissa ihmisen kategoria osoittautuukin performatiiviseksi ja sisällöltään kontingentiksi eli enemmän tekemiseksi kuin olemiseksi. Olemisen kategorioiden sijaan olennon erityisyys siis määrittyy tekemisen kautta. Tämä siirtää tarkastelun painopisteen sekä ihmismielestä ja järjestä kehollisuuteen ja toimintaan että niihin kehon ja elämän alueisiin, joissa selvän rajan asettaminen inhimillisen ja ei-inhimillisen välille on mahdotonta. Rationaalisen ihmissubjektin kyseenalaistuminen H. G. Wellsin romaanissa johtaakin näin myös ihminen–eläin-binaarin kyseenalaistumiseen. Tämän pohjalta käsittelen seuraavaksi, miten päähenkilö Prendick romaanissa lähentyy ei-inhimillistä toista tavalla, joka vastustaa binaarista ajatusta ihmissubjektista transsendenttina²² ei-inhimilliselle eläimelle vastakkaisena olemisen kategoriana. Näin mahdollistuu myös ei-inhimillisen toisen eettinen kohtaaminen. Tämän tarkastelussa hyödynnän Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin eläimeksi tuleminen käsitettä eläineettisestä näkökulmasta tulkittuna. Toisessa alaluvussa tarkastelen vielä tarkemmin muita tulkitsemani romaanin eläinetiikan ja posthumanistisen etiikan kannalta merkittäviä piirteitä.

Kuten johdannossa käsittelin, tuleminen käsite liittyy läntisen filosofian perinteisten arvojen ja oletusten kritiikkiin eli transsendentin olemusajattelun ja siitä johdettujen binaarien vastustamiseen.²³ Kritiikin kohteena on siis myös ihmissubjekti, joka on historiallisesti rakentunut rationaalisen, valkoisen länsimaisen miehen subjektiksi (ks. Deleuze & Guattari 1987, 291; Bunch 2014, 49). Tämä subjekti on asettunut todellisuutta ohjaavaksi ja alistavaksi standardiksi, johon olennot asetetaan hierarkkiseen viittaussuhteeseen (ks. Deleuze & Guattari

22 Transsendenssi tarkoittaa tässä yhteydessä läsnä olevan kokemusmaailman ja materiaallisen todellisuuden takaista. Se tarkoittaa käsityksiä siitä, mikä tai mitkä ovat todellisuuden perustavia olemisen muotoja. Transsendenti subjekti on universalisoiva käsitys siitä, mitä ja mikä läsnä oleva subjekti tai yksilö on pohjimmiltaan. Se on siis abstraktio, jonka määritys myös vaihtelee eri teorioissa. (Ks. esim. Pulkkinen 1998, 9.) Transsendenti käsitys pyrkii siis tavoittamaan muutoksen takaista muuttumattomuutta olemusta. Transsendenssin vastakohtana voidaan pitää immanenssia, joka tarkoittaa läsnä olevaa ja käyttämässäni yhteydessä materiaaliselle jatkumolle perustuvaa todellisuuskäsitystä. Todellisuutta ei siis jaeta kokemusten ulkopuolisiin olemisen kategorioihin, joista jokin olisi toista perustavampi, vaan todellisuus on immanentisti läsnä. Ei ole perustavaa olemusta, johon muutoksenalaisuus olisi redusoitavissa ja joka selittäisi sen.

23 Kyse on laajemmin kuitenkin myös kirjallisuusteorian ja psykoanalyysin uudelleenarvioimisesta, jolla on ennen kaikkea poliittinen merkitys (Starr 2017, 50). Keskeinen on kysymys siitä, miten on mahdollista luoda jotain uutta (Adkins 2015, 30).

1987, 291). Eläimeksi tuleminen on toimintaa, joka haastaa tästä kehittyneen representatiivisen binaarisen ajattelun luomalla sommitelmia, joihin sisältyy eläin, historian kauaskantoisin Toinen (ks. Starr 2017, 60). Se on myös käsitettävissä ohjenuoraksi, jonka avulla voidaan luoda uutta ja laajentaa toiminnan mahdollisuuksia. Sen avulla voidaan löytää ihmiskehon ei-inhimillinen, määrittelemätön ulottuvuus ja rakentaa uudenlaisia suhteita todellisuuteen (Brown 2007, 266). Michael Starrin (2017, 52) mukaan eläimeksi tulemisessa onkin kyse myös siitä, että yksilö purkaa fyysistä ja emotionaalista käyttäytymistään, omaksuu toisenlaisia toimintatapoja ja laajentaa suhteitaan ja reaktioitaan maailmaan. Pyritään siis astumaan sovinnaisuuden ulkopuolelle tutkimaan niitä toiminnantapoja, joihin keho kykenee myös määrättyjen toimintamuotojen ulkopuolella. Vaikka käsitteen alkuperäinen merkitys ei suoranaisesti liittynyt eläinetiikkaan, sillä näin ollen on annettavaa myös eläinetiikalle, jossa pohditaan ja pyritään uudistamaan ihmisen ja kieleen sidotun politiikan ulkopuolelle suljetun eläimen välisen suhteen problematiikkaa ja mahdollisuuksia.²⁴

Kuten mainittu, tulemisen ajatus liittyy laajemmin transsendentin olemusajattelun kritiikkiin. Tarkoitus ei siis ole tarkastella ontologiaa, sitä mikä on, vaan sitä mikä on tulemisen prosessissa (Adkins 2015, 158). Esimerkiksi kielellisten määritteiden olemassaoloa ja vaikutusta ei siis kielletä, vaan pyritään tarkastelemaan vakaita termejä pakenevaa todellisuutta, moninaisuuksien yhteyksiä ja sitä mikä on muutoksessa eli tulossa toiseksi vaikuttaessaan ja tullessaan vaikutetuksi. Tulee siis tarkastella, miten vakaaksi ajateltu entiteetti on aina yhteyksissään ja suhteissaan toisaalle jatkuvassa muutosprosessissa (em. 149). Todellisuus ei ole jaoteltavissa erillisiksi olemisen sfääreiksi, transsendentisti erillisiksi tasoiksi, vaan kaikki todellisuudessa on osa samaa materiaalista jatkumoa. Subjektien ja olemisen kategorioiden sijasta tarkastellaan sommitelmia ja niiden monialaisia suhteita ja toiminnan tapoja. Ihminenkin ei ole erillinen vaan osa näitä sommitelmia, mikä purkaa ihmisen ja luonnon välistä erontekoa. Sommitelmat ovat enemmän toimintaa kuin olemista. Jokaisella sommitelmalla on taipumus sekä muutokseen että vakauteen, ja muutos vaatii eläimeksi tulemisen (em. 142, 148). Muutos on jatkuvaa tulemista olemisen sijaan, ja vain se voi mahdollistaa uuden luomisen. Tulee siis omaksua näkökulma, jossa ilmiöstä etsitään pakolinjoja ja tulemisen prosesseja. (Em. 161, 158.) Olennaisin on kysymys siitä, mitä

²⁴ Deleuze ja Guattari eivät ole juuri kiinnostuneet eläimestä itsestään filosofisena ongelmana, sillä eläimet vaikuttavat olevan enemmän kirjoittamisen välineitä kuin eläviä olentoja, joiden elämän tilanteet olisivat pääasiallinen tarkastelun kohde (Starr 2017, 42). Eläimeksi tulemisen käsitteessä eläin on väline ihmissubjektin tai subjektiviteetin purkamiselle eikä itsessään huomion kohde. Käsitettä soveltamalla, kuten esimerkiksi Brown pyrkii osoittamaan, voidaan kuitenkin pyrkiä purkamaan välimatkaa ja transsendenttia raja-aitaa ihmisen ja eläimen välillä ja antaa näin mahdollisuus suhteen uudelleenymmärtämiseen.

sommitelma tekee, eli mihin ongelmaan se on vastaus, ei mikä se on (em. 156). Sommitelmaa voidaan ajatella monitasoisena suhteiden rykelmänä, joka asetelmallaan mahdollistaa jonkin tapahtumisen. Samalla kun sillä on taipumus vakauteen eli olemiseen, sillä on myös taipumus tulemiseen, ja siinä on pakolinjoja, jotka pakenevat stratifiointia eli määrittämistä ja vakauttamista (ks. Adkins 2015, 158). Ihmissubjektia voi purkaa asettumalla toisiin sommitelmiin ja luomalla yhteyksiä, jotka mahdollistavat toisenlaisten affektien virtauksen (ks. em. 146–147). Ihmiskehossa on määrittelemätön ei-inhimillinen alue, joka vastustaa asettamistaan tiettyihin toimintamalleihin tai tekee mahdolliseksi toisenlaiset toiminnan tavat uusien yhteyksien myötä (ks. Brown 2007, 266). Eläimeksi tuleminen on yksi tulemisen muoto, joka osoittaa sen, mikä pakenee ihmissubjektia. Olennaisinta on, että sen avulla voidaan luoda jotain uutta suhteessa ihmissubjektiin (Adkins 2015, 141). Ihmissubjektilla on ollut valta luoda erilaiset dualismit, ja se on asettunut standardiksi, johon kaikki muut ovat viittaussuhteessa. Tästä subjektista ulos astuminen on näin aina poliittinen tapahtuma. (Brown 2007, 267; Deleuze & Guattari 1987, 292.)

Tulemisen ehtona on autonomisen rationaalisen subjektin eräänlainen keskeytys. Subjektin ulkopuoliset äkilliset vaikutukset, luovat tunteet, ennustamattomat yhteydet ja suhteet sysäävät kehon epävakaaseen tilaan, jossa subjektia ei voida ylläpitää ja se purkautuu (Hantel 2013, 120). Näin mahdollistuu uusien suhteiden luominen ja asettuminen osaksi toisenlaisia sommitelmia. Näin voi ajatella käyvän myös romaanissa *The Island of Doctor Moreau*. Liminaalisina²⁵ eli välitilassa olevina olentoina Moreaun luomat olennot vastustavat ennalta annettuja ihmisyyden ja eläimyyden määritelmiä. Ihmisen ja eläimen väliset erot hämärtyvät, mikä horjuttaa binaarista (immanentisti toimivaa) järjestelmää ja johtaa uuteen ajattelun tapaan. Romaanissa Prendick on pakotettu elämään läheisessä suhteessa näihin olentoihin jopa kymmenen kuukauden ajan ja luo heihin myös erityisiä suhteita, kuten koiraihmisolentoon. Kuten aiemmin käsittelin, Prendick osallistuu myös olentojen rituaaliin, jonka myötä essentiaalisen ihmisyyden käsitteen voi ajatella purkautuvan ja ihmisyyss näyttäytyy performatiivisena toimintana ja näin tyhjänä määritteenä. Saarten kokemusten seurauksena ja olentojen kohtaamisen vaikuttamana Prendickin käsitys todellisuudesta ja etenkin ihmisyydestä muuttuu, ja hän kokee itsessään myös pakotetun fyysisen ja toiminnallisen muutoksen.

25 Liminaalisuudella tarkoitan tässä eräänlaista välitilaa, joka implikoi tunnetun muodon purkautumista ja siirtymää johonkin toiseen muotoon tai tilaan. Alun perin käsite on viitannut kulttuurisiin muutostiloihin. Palaan liminaalisuuden käsitteeseen tarkemmin viimeisessä luvussa.

Olemisesta siirtyminen (eläimeksi) tulemiseen tapahtuu heterogeenisesti luodun yhteyden eli allianssin kautta, jossa kaksi yhteen liittyvää entiteettiä kadottaa erillisyytensä eräänlaisen tartunnan seurauksena (ks. Adkins 2015, 144). Starr katsoo Moreaun olevan Wellsin romaanissa merkityksellinen eläimeksi tulemisen prosessien aloittaja.²⁶ Moreaun kokeiden seurauksena eläimen representaatio purkautuu ja johtaa eläimen tulemiseen joksikin muuksi mikä mahdollistaa uudenlaisia ihmisen ja ei-inhimillisen välisiä suhteita. (Starr 2017, 61–62.) Selvät kategoriset rajanvedot ”ihmisen” ja ”eläimen” välillä siis purkautuvat. Ihmissubjekti ei myöskään näyttäyty erityisenä todellisuuden kategoriana vaan määrittelyä pakenevan eläimyyden piilottavana ennalta annettuna toiminnanmuotona – kuin eräänlaisena nukketeatterina. Olentojen toistama laki, jonka tehtävä on määrittää heidän olemuksensa eli ihmisyytensä, on toimintaa vailla perustavaa ”todellista merkitystä”. Lain rituaalinen toisto ja sen noudattaminen on saarella ihmisyyden ehto. Ihmisyys on siis teko eikä olemus. Toisaalta lakirituaali osoittaa kuinka keinotekoinen annettu toimintatapa on. Se paljastaa näin määrätyn toimintamuodon takana piilevän mahdollisuuden standardista poikkeaviin toiminnan tapoihin. Tämä on myös yksi eläimeksi tulemisen kannalta merkittävä piirre. Wellsin romaanissa kuljetaan kohti määrittelemättömyyden rajaa, jossa rationaalisen ihmissubjektin ulkopuoliset suhteet ja uusien toiminnan tapojen luominen on pakollista tai mahdollistuu. Kaaos on niin ylitsepäaseämätön, että Prendick saarelta päästyään sulkeutuu ulkomaailmalta paetakseen ihmisten eläimyyttä. Prendickin ajattelu kuitenkin näyttäytyy todellisuudesta kieltäytymisenä. Hän ei pysty tarkastelemaan todellisuutta ja suhdettaan siihen enää entiseen tapaan, sillä aika Moreaun saarella ja kohtaamiset liminaalisten olentojen kanssa ovat muuttaneet hänet ja hänen tapansa tarkastella todellisuutta.

Binaarinen jaottelu pyrkii hierarkkisesti kategorisoimaan todellisuuden ja redusoimaan ilmiöt selitettäväksi ja näin hallittavaksi kokonaisuudeksi. Moreaun liminaaliset olennot kuitenkin ylittävät sekä ihmisyyden että eläimyyden rajat. Vastakkaisten termien väliset välitilat eli liminaaliset asemat tuovat esiin asetetut rajat ylittävät suhteet ja mahdollisuudet rajat ylittävään toimintaan (Hantel 2013, 117). Olennot osoittavat konkreettisesti, että yrityksiä määrittää tyhjentävästi pakenee aina jotain, sillä todellisuuden moninaisuus ei lopullisesti taivu sitä vangitsemaan pyrkivien idealisaatioiden, identiteettien tai nimien raameihin. Todellisuuden kontrollin menetyksen uhka onkin romaanissa *The Island of Doctor Moreau*

26 Deleuzen ja Guattarin mukaan eläimeksi tuleminen tapahtuu lauman ja tartunnan kautta, erityisen yksilön eli anomalian välityksellä. Starrin mukaan Moreau on siis tämä erityinen yksilö eli Adkinsin esimerkin havainnollistamana sipulin leikkaavan veitsen terä, joka deterritorialisoi sipulin. (Ks. Deleuze & Guattari 1987, 243; Adkins 2015, 145.)

vahvasti läsnä. Moreaun luomat olennot ovat liminaalisia olentoja, joiden epävarmaan olemukseen kulminoituu romaanissa toistuvasti ilmenevä epävarmuus ihmisen asemasta. Tunne epävarmuudesta on läpi romaanin kantava teema ja jää myös viimeiseksi sen välittämäksi tunteeksi. Päähenkilö Prendickin kautta koettu epävarmuus ihmisen asemasta ja olemuksesta jättää näin lukijan epävakaaseen tilaan, jossa myös lukijan eläimeksi tuleminen voi mahdollistua hänen tarkastellessaan todellisuutta ja suhteutuessaan siihen uudella annetusta (ihmis)asemasta poikkeavalla tavalla.

Tuleminen eläimeksi tapahtuu anomalian kautta. Anomalia on sisäänkäynti tai solmukohta, subjektia edeltävä voima, joka purkaa subjektin ja luo yhteyksiä tunnistamisen ja kontrollin ulkopuoliseen todellisuuteen. (Hantel 2013, 117.) Tämän voi saavuttaa määrättyjä muotoja pakenevalla kirjoittamisella, joka deterritorialisoi²⁷ eli pilkkoo, muuntaa ja vieraannuttaa valtakielen jonkin uuden puhumisen, ajattelemisen tai kirjoittamisen mahdollistamiseksi (ks. Starr 2017, 148). Tällöin esitettyä ei voida palauttaa ennalta annettuun identiteettiin tai määrättyyn representaatioon. Tämän vuoksi Starrin mukaan olentojen tuleminen lopulta epäonnistuu. Heidän muotonsa on liian selvä ja identifioitu, jotta muutosprosessi olisi täydellinen (em. 66). Olennot ovat liian territorialisoituja,²⁸ ja he juuttuvat pelkkään ihmiskunnan imitaatioon (ks. em. 67). He eivät siis kyseenalaista tai pysty luomaan mitään uutta suhteessa ihmissubjektiin. Prendick pystyy erottamaan olennot antropomorfisiksi yksilöllistetyiksi subjekteiksi (em. 67). Starrin (2017, 57) mukaan Wells pyrkii juuri Prendickin hahmon avulla vahvistamaan ihmissubjektin erityislaatuista suhteessa muuhun todellisuuteen. Samoin voisi tulkita romaanin lopun lopulta jopa vahvistavan ihmisen ja eläimen välistä rajantekoa, sillä olennot taantuvat ja Prendick kieltää ihmisen määrittämättömyyden eli eläimyyden sulkeutuessaan ulkomaailmalta ja korostaa nimenomaan henkisyyteen tai järkeen palautuvaa todellista ihmisyyttä kaikkein perustavimpana olemuksena. Palataan siis jälleen perustahakuisuuteen eli olemusajatteluun, joka perustuu essentiaalisen ihmisyyden ajatukseen. Myös Tom Idema (2015, 52) on todennut Wellsin

27 Deterritorialisaatio tarkoittaa territoriosta eli alueesta tai sommitelmasta irtautumista. Se on paon viiva eli sommitelmaa pakeneva tendenssi (Deleuze & Guattari 1987, 508). Adkinsin (2015, 147) esimerkin mukaisesti veitsenterä deterritorialisoi sipulin leikatessaan sen. Entiteetti deterritorialisoituu tulemisessa (Deleuze & Guattari 1987, 291). Sommitelma siis purkautuu tai siitä pakenee jotain, joka voidaan uudelleenjärjestää osaksi toista sommitelmaa. Ajatusta voidaan soveltaa hyvin moniin erilaisiin käyttöyhteyksiin.

28 Reterritorialisaatio tarkoittaa territorioon tai alueeseen tai sommitelmaan liittymistä tai sellaisen luomista. Territoria ei voida erottaa deterritorialisaation tendensseistä, sillä territoriaalinen sommitelma on joko marginaalinen tai se kytkeytyy ja purkautuu aina toisiin sommitelmiin (Deleuze & Guattari 1987, 509). Samoin deterritorialisaatiolla on vastaavat reterritorialisaatiot (em.). Tässä Starr viittaa siihen, että olennot pysyvät inhimillisen järjestelmän osana, sitä representoivana. Territorialisaation tendenssi on siis deterritorialisaatiota vahvempi, eikä pako ihmisyydestä ja jonkin uuden luominen onnistu.

romaanin palautuvan ihmiskeskeisyyteen. Näin ollen ihmisen erillisyyttä ja olemusajattelua vahvistetaan. Kuten mainitsin, sommitelmissa on taipumus sekä vakauteen että muutokseen. Romaanissa olentojen tendenssi vakauteen eli määrittelyyn on muutosta suurempi, eivätkä ne siksi täysin irtaudu standardisen ihmisyyden vaateista tai luo uusia toiminnan mahdollisuuksia.

Eläimeksi tuleminen ei olekaan palautettavissa representaatioon tai merkitykseen. Eläimeksi tuleminen ei ole representaatiota tai eläimen imitoimista, jolloin näiden takana ajateltaisiin yhä olevan primaarinen identiteetti, johon tuleminen olisi redusoitavissa (Adkins 2015, 141–142; Starr 2017, 52). Kyse on nimenomaan tämän identiteetin ja pitkälti kielen kautta määritetyn ihmissubjektin pakenemisesta. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ei esiinny esimerkiksi kielellistä kokeilua, joka tällä tavoin onnistuisi horjuttamaan subjektiutta. Toisaalta Deleuzen ja Guattarin (1986, 38) mukaan eläimeksi tuleminen ei ole koottavissa täydelliseksi narratiiviksi tai romaaniksi. Eläimeksi tuleminen on katkelmia ja osia, lopullista ja yhtenäistä määrittelyä karkaavaa. Tulemisten tarkastelu on myös tietynlaista tulkinnan orientaatiota, jossa etsitään moninaisuuksia ja vakaiden käsitteiden ja struktuurien representaatioiden sijaan muutoksen prosesseja (ks. esim. Adkins 2015, 31–32, 233).²⁹ Vaikka tulemisen kokeilu olisi epätäydellinen, myös sillä on arvoa, sillä vain se mahdollistaa jonkin uuden luomisen (Adkins 2015, 161). Kuten Deleuze ja Guattari (1986, 35) kirjoittavat, eläin on kirjallinen väline, jolla määrättyä olemista voidaan paeta: ”We would say that for Kafka, the animal essence is the way out, the line of escape, even if it takes place in place, or in a cage. *A line of escape, and not freedom. A vital escape and not an attack.*” Tämän paon reittejä ja piirteitä voidaan tarkastella, vaikka täydellinen vapaus määritteistä ei olisi mahdollinen. Tämän takia on mahdollista tarttua niihin kohtiin, jolloin se vaikuttaa tulkitsemassani romaanissa mahdollistuvan ja luoda toisenlainen tulkinta. Vaikka romaani vaikuttaisi kokonaisuudessaan tulkittuna vahvistavan ihmisen ja eläimen välistä erottelua, myös se sisältää reittejä tämän binaarin purkamiseksi. Wellsin romaani konkretisoi tarinan tasolla eläimeksi tulemisen prosessin. Vaikka tulkintani siis poikkeaa kenties hieman muista

29 Adkins kutsuukin teoriaa ”havainnoinnin semiotiikaksi”, (”perceptual semiotics”) ja kuvailee sitä, kuinka keskiössä on nimenomaan annetun tarkasteleminen toisesta näkökulmasta. Tässä näkökulmassa korostetaan sommitelmia ja etenkin niiden topologista tarkastelua. (Adkins 2015, 64.) Tässä näkökulmassa painottuvat muutoksen sekä moninaisten yhteyksien havaitseminen pelkän olemisen ajattelun sijasta. Tullee siis nähdä jokaisessa vakaassa olemisen kategoriassa se, mikä jo pakenee tätä olemista ja johdattaa siinä muualle. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että sommitelmat eivät pyrkisi myös vakauteen. Kyseessä on siis myös juuri tietynlaisen tulkinnan tavan omaksuminen, jossa ensiarvoista on struktuurien sijaan monialaisuuksien ja vastustavien piirteiden tarkastelu sekä uuden luominen. Tavoite on nähdä ”puiden” sijaan ”rihmastoja”.

saman aihepiirin tutkimuksista, sillä tulkitsemani romaani ei ole esimerkiksi kokeellinen teos, jossa esimerkiksi kielellisyys ja materiaalisuus olisi kohosteisesti esillä, siinä vaikuttaa kuitenkin tarinan ja sanavalintojen tasolla tapahtuvan käyttämäni teorian ja tutkielmani päämäärän kannalta jotain mielenkiintoista.

Deleuze ja Guattari (1986, 43) toteavat tulkittessaan Franz Kafkan romaania *Oikeusjuttu* (*Der Prozess*, 1925), että romaanissa ei ole kyse transsendentin lain esittämisestä, vaan toisenlaisen koneen mekanismin erittelystä, joka tarvitsee tämän lain kuvaa vain toimiakseen. Samoin *The Island of Doctor Moreau* ei vaikuta olevan kyse vakaan järjestelmän eli transsendentin ihmiskäsityksen ja siitä johtuvan ihminen–eläin-binaarin toisintamisesta. Ihmistä ja eläintä käytetään ennemmin välineinä osoittamaan tämän perinteisen ihmiskäsityksen rakentuneisuus ja epävarmuus. Samoin olentojen toistama laki on vain ihmisyyden rakentumisen toimintalogiikan ja sen keinotekoisuuden tai väliaikaisuuden ja alistavan funktion osoittamisen väline. On totta, että tulkitsemani romaanin olennot ovat varsin yksilöityjä, inhimillistettyjä ja identifioituja, kuten varsin stereotyyppisesti tyypitellyn lemmikkieläimen tavoin käyttäytyvä koiraihmisolento. Romaanissa palataan siis subjektiivisuuteen ja ihmisyyden standardiin. Vaikka olennot eivät ilmiselvästi vaikuta rakentavan pakoreittiä ihmisyydestä, he kuitenkin johtavat Prendickin kokemuksessa ilmenevään ihmissubjektin ”kriisiytymiseen”. Ihmissubjekti määritteenä ei siis enää pysty toimimaan funktiona mukaisesti ja osoittautuu ristiriitaiseksi. Sen asema olemisen määrittäjänä ja standardina kyseenalaistuu. Vaikka Wellsin romaani myös vaikuttaa toistuvasti pidättelevän hahmoja tietyssä määrättyssä identiteetissä, kuten eläin ja ihminen, lopulta jäljelle jää perustava epävarmuus näiden rajojen todellisesta paikasta ja merkityksestä. Hahmot ovat myös muuttuneet määrittelemättömiksi saaren tapahtumien seurauksena: olentoihin on taantumisen jälkeen jäänyt jälkiä heidän inhimillistamisestaan eli pakotetuista leikkauksista ja käytöksestä, ja sekä itse Prendick että saaren ulkopuolinen ihmisyyhteiskunta näyttäytyy vieraana ja eläimellisenä. Romaani osoittaa näin muutoksen mahdolliseksi. Yleisesti Wellsin romaanin keskeisiä teemoja onkin se, miten evoluutioteorian havainnollistama muutosprosessi on todellisuuden perustava tendenssi. Tämä todellisuuden epävarmuus on myös romaanin viimeinen vaikutelma.

Kuten mainittu, ihmissubjekti määreytyy pitkälti ennalta määrätystä ja annetusta kielestä ja sen rakenteesta. Ihmisen ja eläimen välisen suhteen määrittäminen uudelleen on hankalaa, sillä se vaatisi irrottautumista ihmiskielen sisältämästä hierarkkisuudesta, jonka avulla eläin on määritelty toiseksi (McGuirk 2008, 282). Tämä liittyy myös käsiteltyyn ajatukseen

ihmisen määritelmästä (ihmis)kielen haltijana, jolla on oikeutettu ihmisen asema ainoana subjektina ja primaarisena merkitsijänä, nimeäjänä ja näin todellisuuden hallitsijana eläimen jäädessä näkökulmaa vailla olevaksi äänettömäksi objektiksi. Kuten mainittu, tulkitsemassani romaanissa kielen problematiikka ei kuitenkaan ole kohosteisesti esillä, ja olennot kaikessa moninaisuudessaan välittävät varsin perinteistä stereotyyppistä eläinkuvastoa. Pyrin tästä huolimatta tarkastelemaan tarkemmin ihmisen ja eläimen välisen suhteen uudelleenmäärittelyä tukeutumalla Lori Brownin artikkeliin ”Becoming Animal in the Flesh: Expanding the Ethical Reach of Deleuze and Guattari’s Tenth Plateau” (2007).³⁰ Brown on artikkelissaan pyrkinyt käsittelemään eläimeksi tulemisen käsitteen eläineettisiä mahdollisuuksia.³¹

Brownin mukaan ihmiskeskeinen etiikka olettaa, että identifikaatio toiseen on eettisen kanssakäymisen välttämätön ehto. Tämä identifikaatio perustuu jaettuun subjektiuteen, käsitteelliseen kieleen, järkeen ja tietoisuuteen, joihin vedoten eläin määritetään epätäydelliseksi subjektiksi ja suljetaan eettisen kanssakäymisen ulkopuolelle. Ihminen voi identifioitua ja katsoa jakavansa tietyn tietoisuuden ja kehollisuuden eläimen kanssa, mutta tämä identifikaatio syrjäytetään, sillä ihminen on asettanut ylittämättömän rajan itsensä ja eläimen väliin. Identifikaatio ei näin ollen aseta ihmistä vastuuseen tästä toisesta tavalla, jolla jaetun inhimillisen kielen ja tietoisuuden ajatellaan asettavan. Eläin on ihmiselle korkeintaan moraalisen toiminnan kohde, ei vastavuoroinen kumppani. (Brown 2007, 260–261.) Ennalta annettu subjektiuus siis ohjaa kategorisoimaan todellisuuden tavalla, joka määrää tästä subjektista poikkeavat olennot automaattisesti moraalisesti merkitykselliseen kanssakäymiseen kyvyttömiksi. Brown pyrkiikin eläimeksi tulemisen käsitteen avulla

30 On huomioitava, että olennot eivät ole yksinkertaisesti ymmärrettävissä nimenomaan eläimiksi. Niiden toiseuttaminen ja alistaminen kuitenkin yhä perustuu niiden asemaan eläiminä tai ei-inhimillisinä olentoina. Kysymys ihmisen ja ei-inhimillisen eläimen välisestä suhteesta on myös romaanin keskiössä. Siksi katson tämän tarkastelutavan olennaisimmaksi. Myös toiseuden käsite tässä yhteydessä viittaa ei-inhimillisyyteen, vaikka siihen voidaan katsoa sisältyvän myös monia muita vähemmistöasemia. Olentojen elämän kulun määrittää kategorisointi eläimiksi, joiksi heidän ei myöskään sallita jäävän. Toisaalta he eivät pysty saavuttamaan ideaalista ihmisyyttäkään. Tähän paradoksaalisuuteen kulminoituu alistamisen logiikka, jossa muut määritetään viittaussuhteessa ideaaliseen standardiin ja moraalinen arvo jaetaan suhteessa siihen, minkä asteisesti olento pystyy saavuttamaan tätä vaadittua samuutta.

31 Kuten Brown (2007, 263, 269, 277) toteaa, hänen tulkintansa astuu hieman sivuun Deleuzen ja Guattarin alkuperäisen teorian toimintatavasta ja päämääristä sen sisältäessä eläimen identifioimista ja intentionaalista lähestymistä. Näin on myös oman tulkintani kohdalla. Toisaalta alkuperäisessä teoriassa esitettyjen käsitteiden päämääränä on se, että ne voidaan kiinnittää moniin erilaisiin käyttötarkoituksiin, ja ettei niistä ole löydettävissä essentiaalista muuttumatonta funktiota. Lisäksi jonkinasteinen stratifiointi tai määritteiden vakaus on myös Deleuzen ja Guattarin teoriassa edistymisen kannalta tarpeellista. Brownin artikkelissa käsitteitä hyödynnetään uusien kanssaolemisen mahdollisuuksien luomiseksi, mikä etenkin eläinkysymyksen kannalta on merkittävää.

kartoittamaan nämä rajanteot ylittävien hierarkiattomien eettisten suhteiden rakentamisen mahdollisuuksia.

Kielen määrittämät kehot ovat monimutkaisia sosiaalisten ja symbolisten voimien leikkikenttiä (Starr 2017, 61). Nämä kentät ovat uudelleenmääritettävissä tai uudelleenjärjestettävissä astumalla moninaisiin suhteisiin toisten (moninaisuuksien) kanssa. Eläimeksi tuleminen antaa vaihtoehdon määrätyle subjektuudelle ja vaaditulle identifikaatiolle ja kiinnittää huomion luoviin tapoihin olla suhteessa toisiin jaetussa kohtaamisessa (Brown 2007, 262). Se on vaihtoehtoinen kielelle, joka jaetaan vain ihmisten kesken. Brownin mukaan sen avulla voidaan myös ylittää ihmisen ja eläimen väliin asetettu raja, joka estää eläimen näkemisen vastavuoroisena eettisenä kumppanina. Eläimeksi tuleminen ei tarkoita kuitenkaan muistuttamista, identifikaatiota, kuvittelua tai imitaatiota. Se on todellista halua lähestyä toista ja osallistua vastavuoroiseen läheiseen suhteeseen, joka tuottaa jaetun muodonmuutoksen. Toisen lähestymisen mahdollistaa näkemys jokaisen yksilön perustavasta moninaisuudesta ja yhteydestä, joka tekee mahdolliseksi asettaa selvää rajaa inhimillisen ja ei-inhimillisen väliin.³² (Em. 276, 261–266.) Eläimeksi tulemisessa antroposentrismen rajaamat suhdemuodot ylitetään ja voidaan tarkastella toiminnan potentiaalisuuksia ja luoda niistä uusia, hierarkiattomuuteen pyrkiviä kanssakäymisen muotoja.

Muodonmuutoksen tai tulemisen toiseksi aiheuttaa siis astuminen jaettuun suhteeseen ja tiettyyn sommitelmaan toisen kanssa, jossa mahdollistuu uudenlaisten affektien välitys – jossa kehot vastavuoroisesti tiedostetusti ja tiedostamatta vaikuttavat ja tulevat vaikutetuksi. Tässä käsityksessä eläimeksi tuleminen on astumista ulos hierarkkisesta, ihmisyyden määrätystä kategoriasta ja sen havaitsemista, mikä jo ihmisessä itsessään pakenee tätä rajattua asemaa (Brown 2007, 262). Tuleminen kadottaa määrätyn identiteetin ja näin hierarkkiset rajat (em.). Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* huomattavin muodonmuutos on eläimen muutos ihmiseksi, mutta muodonmuutoksen voi katsoa olevan vastavuoroinen. Lajirajat ylittävät olennot katalysoivat Prendickin kokeman muodonmuutoksen. Olennot ovat ehdottomia määritteitä ”ihminen” ja ”eläin” pakenevia olioita, jotka johdattavat ihmisen, Prendickin, pois määrätystä ihmissubjektuudesta, joka estäisi toisen näkemisen vastavuoroisena osapuolena.

32 Näkemyksen voi yhdistää ajatukseen todellisuudesta immanenttina jatkumona, jossa pääosan saa prosessuaalisuus, vaikutukset, moninaiset yhteydet ja muutosliikkeet toimijoiden ja subjektien sijaan – jossa ei ole mahdollista määrittää lopullisesti hierarkkisia kategorioita, kuten inhimillinen ja ei-inhimillinen. Jokainen keho tai entiteetti on moninaisuus suhteessa toisiin moninaisuuksiin. MacCormackin (2012, 20) mukaan nämä jaottelut perustuvat itse määrittelyn kykyyn, eivät olennon olemukseen tai ominaisuuksiin.

Olentoja voikin verrata Brunsin kuvailemaan kyborgiin³³, joka osoittaa pakoreitin ulos ihmisyydestä olemuksellisenä määritteenä. Brunsin (2007, 714) mukaan kyborgi on liminaalitulassa ihmisen ja eläimen välissä, eräänlaisella erottamattomuuden alueella, joka samalla sekä mahdollistaa uudenlaisten käsitteiden että uudenlaisten olemassaolon tapojen luomisen. Ne mahdollistavat uudenlaisen olemassaolon sekä ihmiselle että eläimelle ja samalla uuden suhtautumisen todellisuuteen tai tavan havainnoida sitä. Ihmisen ja eläimen kategoriat ylittävät olennot mahdollistavat uuden luomisen ja pakenemisen annetusta olemisen tavasta, ihmissubjektista.

Prendick pakotetaan vastavuoroiseen ja riippuvaiseen suhteeseen olentoihin, etenkin Moreaun kuoltua. Prendickin ja olentojen välinen kommunikointi on Prendickin selviytymisen kannalta välttämätöntä:

I faced these people, facing my fate in them, single-handed – now literally single-handed, for I had a broken arm. (IDM 111.)

[...] first one, and then another, retired towards the dens in the ravine. And I, dreading the silence and darkness, went with them, knowing I was safer with several of them than with one alone. (IDM 118–119.)

None attempted to rise or salute me. I felt too faint and weary to insist against so many, and I let the moment pass. ‘I want food,’ said I, almost apologetically, and drawing near. ‘There is food in the huts,’ said an Ox-boar Man drowsily, and looking away from me. (IDM 115.)

Ulkopuolelta tuleva ja pakotettu riippuvaisuus mahdollistaa ainakin jonkinasteisesti lajienvälisen liittolaisuuden ja kommunikaation. Prendick myös osallistuu saarella olentojen rituaaliin. Jaetulla kehollisella liikkeellä ja sen rytmisellä toistolla hän sulautuu osaksi olentojen ryhmää:

A kind of rhythmic fervour fell on all of us; we gabbled and swayed faster and faster, repeating this amazing law. Superficially the contagion of these brute men was upon me, but deep down within me the laughter and disgust struggled together. (IDM 57.)

Rituaaliin osallistuminen häiritsee Prendickin identiteetin kokonaisuutta, ja hän kuvaileekin saavansa tartunnan. Tämä tartunta on spontaani ihmissubjektin keskeytys, sen ulkopuolelta tuleva affekti. Se on sisäänkäynti tai solmukohta, yksilöä edeltävä voima, joka purkaa subjektin ja luo yhteyksiä tunnistamisen ja kontrollin ulkopuoliseen (ks. Hantel 2013, 117).

³³ Kyborgi on viittaus Donna Harawayn esseeseen ”A Cyborg Manifesto” (1985).

Tämä keskeytys mahdollistaa kehon tulemisen toiseksi kuin se on ja kytkee sen osaksi subjektin ulkopuolista moninaisuutta. Rytminen liikevoima valtaa sekä olennot että Prendickin mukaan yhteiseen keholliseen toimintaan. He sulautuvat yhdeksi massaksi välittämään tätä liikkeen virtausta. Prendick omaksuu vastenmielisyydestään huolimatta tämän rituaalin, ”ihmeellisen lain”, toiston ja liikkeen. Olennot ja Prendick muodostavat yhden kollektiivisen kokonaisuuden, sommitelman tai lauman, jossa yksilöllisyys ja erillisyyt menettävät merkitystään ja ihmisidentiteetin rajat hämärtyvät. Siirrytään siis olemisesta tulemiseen.

Kuten Greta Colombani on tuonut esiin, Prendickin oma ihmisyyt rinnastuu Wellsin romaanissa olentojen ihmisyyteen: huolimatta siitä, että Prendick on ”oikea” ihminen hänen täytyy osallistua seremoniaan tullakseen tunnustetuksi ihmiseksi. Tullakseen identifioituksi ihmiseksi Prendickin täytyy siis alistua olentojen asettamiin ihmisyyden määritteisiin. (Colombani 2020, 146.) Olennot tarkastelevatkin Prendickiä omasta näkökulmastaan ja yrittävät määrittää Prendickin olemusta verraten tämän piirteitä omiin ihmisyyden määreisiin:

’He says nothing,’ said the Satyr. ’Men have voices.’ ’Yesterday he asked me of things to eat,’ said the Ape Man. ’He did not know.’ (IDM 84.)

’He is a five-man, a five-man, a five-man...like me,’ said the Ape Man. (IDM 58.)

Prendickin ihmisidentiteetti ja sen erityisasema todellisuudessa asettuu näin kyseenalaiseksi. Sen määrytykset ja olemisen tavat osoittautuvat plastisiksi ja riippuvaisiksi toisista olennoista, jotka antavat määrytyksen.

Prendickin ihmisyyden kyseenalaistaminen mahdollistaa lähemmän suhteen toiseen ja muuttaa Prendickin käsitystä ihmisyydestä ja lopulta itsestään: ”[...] – my eye became habituated to their forms, and at last I even fell in with their persuasion that my own long thighs were ungainly.” (IDM 80.) Lisäksi olennot itse pitävät Prendickiä kaltaisenaan: ”’That Other who walked in the Sea is – as we are.’” (IDM 117.) Prendick sulautuu olentojen joukkoon tavalla, joka antaa ainakin mahdollisuuden olentojen tasavertaiseen kohtaamiseen. Kohtaaminen on Brownin artikkelissaan määrittämän tavan mukaista eläimeksi tulemista, jossa ylittyvät ennalta asetetut hierarkkiset rajat, kun toista eläintä lähestytään jaetun kommunikaation ja yhteistoiminnan avulla. Ihmisyyt näyttäytyykin tulkitsemassani

romaanissa määrätyn sijaan riippuvaisena ja plastisena ominaisuutena, yhtenä tulemisen muotona:

I say I became habituated to the Beast People, that a thousand things that had seemed unnatural and repulsive speedily became natural and ordinary to me. I suppose everything in existence takes its colour from the average hue of our surroundings: Montgomery and Moreau were too peculiar and individual to keep my general impressions of humanity well defined. (IDM 82.)

Ihmisyys näyttäytyy siis muutoksenalaisena hetkellisenä ilmiönä, jonka läpi muutos kulkee ja jonka valta-asema ei siis ole taattu. Sen ”väri” määräytyy suhteesta muuhun todellisuuteen, ja samoin olento määrittyy sommitelmasta, jossa se on osa. Määrätyn subjektiuden sijaan yksilö siis näyttäytyy kontekstista riippuvaisena ja ei-essentiaalisena – ympäristön jatkuvassa muutosprosessissa ja sen kohtaamisissa rakentuvana. Oleminen ei ole siis alistettavissa tiettyihin määritteisiin, vaan se pakenee näitä määritteitä. Huomio kiinnittyy olemisesta tulemiseen eli määrätystä käsitteistä potentiaalisuuteen.

Päähenkilö Prendick asettuukin Wellsin romaanissa määrätyn ihmissubjektiuden ulkopuolelle. Hän sulautuu olentojen joukkoon, jopa sitoutuen niihin:

In this way I became one among the Beast People in the Island of Doctor Moreau. (IDM 116.)

In the retrospect it is strange to remember how soon I fell in with these monsters’ ways and gained my confidence again. I had my quarrels, of course, and could show some teeth-marks still, but they soon gained a wholesome respect for my trick of throwing stones and the bite of my hatchet. (IDM 119.)

Prendickin ja olentojen välinen vastavuoroisuus mahdollistuu. Hän osallistuu olentojen toimintatapoihin. Olentojen hampaiden jäljet vertautuvat Prendickin kirveen iskuun, sen ”puremaan”. Prendickin kehollinen asetus asettuu olentojen vertaiseksi, ja uudenlaiset suhteet, olemisen ja kommunikaation tavat mahdollistuvat. Eläimeksi tuleminen tapahtuu asettuessa eläimen kanssa samaan sommitelmaan, jolloin samojen affektien välittäminen mahdollistuu (Adkins 2017, 146, 160). Olennaista on siis tekeminen, ei oleminen. Keskeinen on kysymys siitä, mitä tietty sommitelma mahdollistaa tekemään. Tässä tapauksessa olennainen on ihmisen ja ei-inhimillisen välinen jaettu toiminta, mikä purkaa näiden asemien välistä rajantekoa.

Tämänkaltainen ”tartunta”, ihmisen ja ei-inhimillisen toisen jaettu lähentyminen kehollisten eleiden, toimien ja rytmin yhteensulautumisella, on Brownin mukaan eläineettisesti merkittävä. Asettuminen läheisyyden alueelle toisen olennon kanssa purkaa ihmisidentiteettiä

ja ihmisen ja eläimen väliin asetettua rajaa. Kuten tulkitsemassani romaanissakin ilmenee, lähestymisen prosessi häiritsee ontologisia olemisen kategorioita. Erilaiset tulemiset voivat osoittaa sen, miten olennot jatkuvasti ovat yhteydessä ja muuttavat toisiaan. Tässä prosessissa ihminen siirtyy valta-asemastaan, joka mahdollisti binaarin muodostamisen alun alkaen. Näin ollen luovuus mahdollistuu ja syntyy uusia tapoja olla suhteessa toisiinsa, mikä välttämättä muuttaa tämän prosessin osapuolet. Brownin mukaan tämä antaa mahdollisuuden olla tekemisissä eläinten kanssa tavoin, jotka mahdollistavat eläimen näkemisen vastaamiseen kykenevänä kumppanina ja näin jaetun hyvinvoinnin. (Ks. Brown 2007, 262, 267, 274, 276.)

Kommunikointi ylittääkin lopulta kehollisten piirteiden lisäksi myös kielellisen rajan. Esimerkiksi olentojen taantumisen jälkeen Prendickin kohtaama laiskiaista muistuttava olento pystyy ymmärrettävästi kommunikoimaan Prendickin kanssa (IDM 123). Prendick vastaa olennon pyyntöön nähden hänet siis vastavuoroisena sosiaalisena olentona. Kommunikointi perustuu kehollisiin merkkeihin. Olennon kohtaamisessa osoittama erityisyys näyttää, miten eläimet eivät ole Prendickille enää kielellisen toinen, käsitteellinen ”eläin”, vaan ne ovat saavuttaneet ainakin jonkinasteisen yksilöllisyyden. He tulevat esiin omilla ehdoillaan. Näin myös Brownin kyseenalaistama kielellinen raja ylittyy romaanissa (Brown 2007, 267). Ihmiskieli ei voi enää yksiselitteisesti asettua myöskään eettiseksi rajaksi inhimillisen ja ei-inhimillisen olennon väliin, sillä se näyttäytyy vain yhtenä mahdollisena kommunikaation muotona. Brownin mukaan yksilöiden väliset potentiaaliset liitot mahdollistavat yhdessä luodun merkityksen ja näin yhteisen kukoistamisen ja eettisten suhteiden verkoston laajentamisen. Eettinen huomiointi ei riipu tietyistä kehoista vaan kehojen rajoista ja kyvyistä vaikuttaa. (Em. 247, 268, 276.) Myös romaanissa *The Island of Doctor Moreau* kielellisen rajan ylitys on siis eettisesti merkittävä.

Kokemustensa seurauksena Prendick kokee fyysisen muodonmuutoksen. Selvän ihmissubjektiuden kadotessa hän tuntee olevansa eläimellisempi:

I too must have undergone strange changes. My clothes hung about me as yellow rags, through whose rents glowed the tanned skin. My hair grew long, and became matted together. I am told that even now my eyes have strange brightness, a swift alertness of movement. (IDM 122.)

No one would believe me; I was almost as queer to men as I had been to the Beast People. I may have caught something of the natural wildness of my companions. [...] such a restless fear as a half-tamed lion cub may feel. (IDM 128.)

Hän ei enää tunne kuuluvansa ihmisten joukkoon. Sekä fyysinen että psyykkinen raja inhimillisen ja ei-inhimillisen välillä horjuukin romaanissa *The Island of Doctor Moreau* toistuvasti, ja etenkin lopussa se tuntuu täysin katoavan. Prendick vaikuttaa olevan intensiivisten voimien risteylässä, jossa hänen ihmissubjektiutensa on epävarma ja muutoksessa etenkin sen seurauksena, että hän on asettunut vastavuoroiseen suhteeseen olentojen kanssa. Ihmiset itse näyttävät lopulta kadottavan identiteettinsä ja näyttäytyvät Prendickille eläimellisinä:

I would go out into the streets to fight with my delusion, and prowling women would mew at me; furtive craving men glanced jealously at me; weary pale workers go coughing by me, with tired eyes and eager paces like wounded deer dripping blood, old people, bent and dull, pass murmuring to themselves, and all unheeding a ragged tail of gibing children. [...] it seemed that the preacher gibbered Big Thinks even as the Ape Man had done; or into some library, and there the intent faces over the books seemed but patient creatures waiting for prey. [...] And even it seemed that I, too, was not a reasonable creature, but only an animal tormented with some strange disorder in its brain, that send it to wander alone, like a sheep stricken with the gid. (IDM 128–129.)

Prendick astuu siis määrätyn ihmissubjektin rajan ulkopuolelle ja mahdollistaa joiltain osin samalla uuden ymmärryksen sekä ihmisyydestä että ihmisen suhteesta ei-inhimilliseen toiseen. Ihmissubjekti syrjäytyy valta-asemastaan. Romaani *The Island of Doctor Moreau* vastustaa näin hierarkkisia jaotteluita. Tämä mahdollistaa myös uudenlaisten mahdollisesti eettisesti merkittävien suhteiden luomisen. Wellsin romaanissa hierarkkisia määritteitä ihminen ja eläin pakenee ihmisessä tämän itsensä ”elämyys” eli ei-inhimillisyyden. Tämä tuodaan varsinkin romaanin lopussa näkyväksi. Vaikka Prendick ei lopussa hyväksykään muuttunutta maailmankuvaa ja olemustaan, hypoteettinen lukija näkee muutoksen ja mahdollisesti myös itse osallistuu lukuaktissa tulemisen prosessiin.

3.2 Jaettu kehoisuus ja eettinen vastuu

Moreaun kokeet siis aloittavat prosessin, jossa vakaat käsitykset eläimestä ja ihmisestä purkautuvat. Michael Starrin mukaan Moreau onkin merkittävä tulemisen prosessien aloittaja hänen irtautuessaan vakaista valtajärjestelmistä. Starrin (2017, 68) mukaan Moreau vapauttaa itsensä sekä sivilisaation sensuurista ja hallinnasta että imperialismin ja kapitalismin psyykestä asettaessaan taloudellisista motivaatioista riippumattoman tutkimuksensa kaukaiselle saarelle. Moreau kuitenkin asettaa itsensä eräänlaisen Jumalan asemaan rakentaen saarelle elämää hyvin konkreettisella ja näkyvällä tavalla alistavan autoritaarisen hallinnon. Hän ei siis ole irtautunut tästä hallinnan logiikasta lainkaan vaan vie sen äärimmilleen tehden

hallinnan biopoliittisen ulottuvuuden konkreettisen näkyväksi. Imperialistisen Englannin kasvattina hän heijastaa ajattelun mallia, jonka mukaan hänen on mahdollista katsoa olevansa oikeutetusti ja ongelmitta muiden yläpuolella ja hallita toisia kehollisia toimintoja ja rakennetta myöten oman uteliaisuutensa tyydyttämiseksi. Tämä mielenkiinto suuntautuu pyrkimykseen palauttaa elävä standardiseen ihmisyyteen, moninaisuus yhteen. Alistamisen perusta onkin toiseutetun kykenemättömyys vaadittuun samuuteen. Tällöin toisen erilaisuutta ei hyväksytä vaan pyritään levittämään samuutta, kunnes kaikki identifioimista vastustavat on hävitetty (Deleuze & Guattari 1987, 178). Vaikka Moreau mahdollistaa ihmissubjektin purkamisen mahdollistamalla ihmisen ja eläimen uuden sommitelman, tämä pakenemisen liike palautuu jälleen antroposentrisen merkitysjärjestelmän alaisuuteen, jossa elämän moninaisuus pyritään sulauttamaan osaksi ideaalista ihmisyyttä.³⁴ Moreaun kokeet ovat rationaalisuuden projekti äärimmilleen vietynä.

On kuitenkin totta, että Moreau aloittaa muutosketjun, jossa ihmisen vallan ja ihmissubjektin eräänlainen äärimmäisyyksiin meneminen johtaa niiden aseman horjumiseen. Lopulta se hajottaa ihmissubjektin erityisaseman. Ihmisyyden esimerkiksi näyttäytyy näennäisenä ja toiminnallisena lakina, joka lopulta vain ylläpitää olentojen alistuneisuutta ja näin Moreaun autoritaarista hallintaa saarella. Mary Bunch (2014, 40) määrittää poliittisen alueen piiriksi, jossa vain hallitsijalla on toimijuutta ja modernit poliittiset subjektit ovat rajoitettuja annetun sosiaalisen roolin avulla. Subjektit ovat kuitenkin haavoittuvaisia suvereenin päätösten väkivallalle (Bunch 2014, 40). Tämä on suoraan verrattavissa Moreaun autoritaariseen hallintaan, jossa eläinten oma erityisyys pyritään rajoittamaan alistamalla heidät Moreaun määrittämän ihmisyyden vaateelle. Eläimeksi tuleminen korvaa subjektin poliittisena toimijana eräänlaisella identifiointia pakenevalla ”paljaalla” tai määrittämättömällä elämällä (Bunch 2014, 44). Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* vastaava ilmenee ihmisyyden ja eläimyyden sekoittuessa toisiinsa ja ihmisyyden alta paljastuessa määrittelemätön eläimyyden kaikkien olentojen elämän perustana. Näin korostuu lajirajat ylittävä elämän jaettu perusta, jonka ihminen kieltää ja jota hän pyrkii kontrolloimaan. Myös Prendickin kokema muodonmuutos vahvistaa tätä ajatusta tuoden samalla esiin ihmisen ja ei-inhimillisen välisen vastavuoroisen kommunikaation ja vaikutussuhteet näkyviksi.

34 Kuten Adkins (2015, 30) toteaa, tulemisen prosessit ovat arvaamattomia ja voivat johtaa myös ”puumaisen” ajattelun uudelleentuottamiseen eli olemisajattelun vahvistamiseen. Näin voi tulkita käyvän Moreaun kokeiden kohdalla. Puumainen ajattelu uudelleentuottaa yhden ennalta annetun idean loputtomasti estäen muutoksen mahdollisuuden toisin kuin rihmastomainen eli myös tulemistä etsivä ajattelu (em.).

Prendick ja Moreau asettuvat romaanissa siis joiltain osin toisilleen vastakkaisiksi hahmoiksi. Moreau toteaa Prendickin olevan empaattisuudessaan materialisti, kun hän itse ei ole (IDM 71). Moreau katsoo todellisuuden siis hierarkkisesti rakentuneeksi, kun taas Prendickin kokemusten kautta kyseenalaistuu hierarkiaa määrittävä ihmissubjekti. Tulkitsemassani romaanissa ihmisen ja eläimen määrittelyt ja käsitykset lisäksi sekoittuvat ja kietoutuvat yhteen Prendickin kuvauksessa toistuvasti. Prendick kutsuu olentoja vaihtelevasti sekä ihmisiksi että ihmisen ja eläimen sekoittavilla nimityksillä, kuten ”Beast Folk”, ”Ape Man”, ”Wolf-Folk” tai toisaalta ”monsters” (IDM 58, 78, 90, 111). Toisaalta hän nimittää niitä ihmisiksi ja käyttää niistä puhuessaan perinteisesti ihmisiin viittaavia pronomineja. Määritysten vaihtelu osoittaa olentojen epävarman ja kategorisia jakolinjoja pakenevan olemuksen ja toisaalta hämärtää näitä rajoja edelleen. Se osoittaa myös Prendickin kokeman epävarmuuden, joka syvenee hänen sopeutuessaan olentojen käyttämiin määritteisiin.

Prendickin käyttämissä nimityksissä korostuu luokittelu erilaisiin kategoriin jakoihin olentojen oletetun lajin mukaan. Lajiltaan epäselvät olennot jäävät määrittelyissä tuntemattomiksi ja siksi muita olentoja uhkaavammiksi, kuten ”grey Thing” (IDM 102). Olentojen nimityksissä taas näkyy toisenlainen määrittely olentojen hienosäätöisempien kehollisten erilaisuuksien ja kykyjen mukaan: ”The Man with the Bandaged Arm” (IDM 118); ”He has five fingers; he is a five-man like me” (IDM 84); ”He assumed, on the strength of his five digits, that he was my equal, [...]” (IDM 120); ”Other with the Whip” (IDM 84.) Olentojen tavassa määritellä kohdatut olennot korostuvat erot suhteessa standardiseen ihmiseen. Määritelmät korostavat eri olentojen välistä kyvyllistä eroa. Keskeisessä asemassa ovat piirteet, mutta nämä piirteet ovat yhteydessä kehon kykyihin ja siihen, mihin ja miten kehoa käytetään. Viidellä sormella on erityinen voima tehdä asioita, ja piiskalla isketään, mikä asettaa piiskan haltijan valta-asemaan suhteessa niihin, joilla piiskaa ei ole. Näin ollen olennoilla voi tulkita olevan eräänlainen spinozalainen³⁵ todellisuuskäsitys, jossa olennot eroavat toisistaan olemisen kategorioiden sijasta rakenteeltaan tai muodoltaan eli keholliselta sommitelmaltaan (ks. Adkins 2015, 244). Tässä näkemyksessä olennot eroavat siten, miten ne

35 ”Spinozalainen” viittaa filosofi Baruch Spinozan monistiseen teoriaan, jossa todellisuus on yksi substanssi, jolla on useita attribuutteja. Tästä maailmankuvasta voi johtaa ajatuksen jatkuvuudesta, jossa todellisuutta ei jaeta transsendentisti eri tasoihin (Adkins 2015, 244). Ero on aste-eroa, ei transsendenttia eroa. Ihmiset ovat erilaisia muusta todellisuudesta koska he ovat rakentuneet eri tavalla, ei siksi, että he olisivat erilainen olemassaolon tyyppi, kuten sielu tai mieli, joka eroaisi perustavasti muusta todellisuudesta. (Em.) Näin vältetään myös dualististen teorioiden ongelma siitä, miten eri substanssit ovat toisiinsa yhteydessä.

koostavien osien välisen liikkeen ja levon välillä on eriäviä suhteita, joiden avulla ne ovat kykeneviä erilaisten affektien tuottoon ja vastaanottamiseen (em.).

Olennot tarkastelevat ja määrittelevät Prendickin kyvyn mukaan, ja siksi Prendick on esimerkiksi apinaa muistuttavan olennon silmissä vertainen olento:

He held his own hand out, and counted his digits slowly, "One, Two, Three, Four, Five – eh?"

I did not grasp his meaning then [...] But guessing this was in some way a greeting, I did the same thing by way of reply. He grinned with immense satisfaction. (IDM 53.)

[...] he assumed, on the strength of his five digits, that he was my equal, [...] (IDM 120.)

Olennot määrittävät omia ihmisyyden tai vertaisuuden kategorioita ja merkityksiään. Ihmisen määritelmät Wellsin romaanissa moninaistuvat ja lisääntyvät. Yhä moninaisemmat olennot saavuttavat ihmisyyden ja alkavat kielellisesti ja käsitteellisesti määrittää ihmisyyttä uudelleen. Ihmisyyden käsite laajenee sisällyttämään hyvin laajan skaalan alkuperältään erilaisia olentoja, sikäli kun olennot on luotu monista eri eläinlajeista. Toisaalta epävarmaksi osoittautuu myös se, mikä on se tarkasti piirretty raja, joka erottaa ihmisen ei-inhimillisestä eläimestä. Ihmisen käsite osoittautuu tietyssä mielessä tyhjäksi ja uudelleenmääriteltäväksi ja ihmiskieli vain yhdeksi kommunikaation tavaksi. Kuten epävarmuuden ja määrittelemättömyyden teemat Wellsin romaanissa osoittavat, ihmiskieli osoittautuu myös kykenemättömäksi tyhjentävästi määrittämään todellisuutta. Kuten aiemmin mainittu, ihminen joutuu romaanissa asettumaan uusien ihmisyyden määritelmien alaiseksi. Prendick on myös pakotettu vaihtamaan asemansa ja joutuu sopeutumaan olentojen hänelle antamiin määritelmiin ja rooleihin, vaikka ei niitä tietoisesti hyväksykään merkityksellisinä. Määrittävä katse siirtyy näin paikoin valta-asemassa olevalta toiseutetulle. Ihmisyyden voi siis tämän tapauksen myötä katsoa olevan vain yksi todellisuuden monista ilmentymistä. Jokainen ilmentymistä on myös muutoksenalainen eikä itseriittoinen ja syntyy yhteydestä moninaisiin muihin tapahtumiin. Ei ole primaarista olemisen muotoa, johon tapahtumat olisivat redusoitavissa.

Kuten aiemmin käsittelin, kehollisten kykyjen huomioimisella on erityinen eettinen merkitys. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ilmenevä eläimeksi tuleminen, joka purkaa ajatusta rationaalisuudelle perustuvasta ihmissubjektista, johtaa myös toisella tapaa eettisesti merkityksellisiin lopputulemiin. Rationaalisen ihmissubjektin ja siitä johdetun hierarkian

sijasta huomio kiinnittyy materiaalisuuteen eli kehoon ja sen tapoihin vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi. Näin huomio siirtyy rationaalista subjektia korostavasta, esimerkiksi kantilaisen homogenisoivan ja universaalin moraalilain seuraamisen kaltaisesta, passiivisesta moraalista aktiiviseen ja muuntuvaan moninaisuuksien etiikkaan, jonka keskiössä ei ole samuus vaan toiseus ja ero (ks. Hantel 2013, 119). Se kuvaa näin sitä epävarmuutta, mistä eettiset kysymykset pohjimmiltaan syntyvät. Mary Bunchin mukaan filosofi Emmanuel Levinas kritisoi modernin ajan taipumusta totalitaarisuuteen ja pyrkii tarkastelemaan tämän vastakohtana singulaarien suhteiden etiikkaa. Levinas pyrkii siirtämään painopisteen eettisestä rationaalisuudesta ja sen sisäisyydestä ulkoisuuteen sekä identiteetistä eroon. Etiikka on seuraus siitä ”shokista”, jonka ulkoinen singulaarinen toiseus aiheuttaa kyseenalaistaessaan rationaalisen subjektin aseman tietyn yhteisön normatiivisena perustana. (Bunch 2014, 37, 39.) Eettisessä suhteessa subjektin yhtenäisyys ja autonomisuus siis kyseenalaistuu ja huomion painopiste siirtyy itsen ulkopuoliseen. Levinasin tulkinnassa ajatteleva ego hajoaa toiseuden kohtaamisessa (Bunch 2014, 49). Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ilmeneekin ihmissubjektin hajoaminen eläimen kohtaamisen ja ihmiskehon määrittämättömyyden alueiden eli ihmisen eläimyksen tunnistamisen seurauksena. Tämä on siis tulkittavissa eettiseksi kohtaamiseksi, jossa toiseus kyseenalaistaa rationaalisen ihmissubjektin aseman.

Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* onkin keskiössä ennen kaikkea sekä määrittämättömyyden teema että ihmisyyden ja eläimyksen välisten rajojen häilyvyys ja katoaminen. Selväräjaisen ihmissubjektin asema todellisuuden hallitsijana kyseenalaistuu. Näiden seurauksena ihminen ja eläin kohtaavat tavalla, joka horjuttaa ihmissubjektin ja pakottaa ihmisen huomioimaan sen, mikä on toiseutettu politiikan ja moraalien ulkopuolelle. Levinasin käsitykseen nojaten tämä johtaa perustavimpiin eettisiin kysymyksiin. Tulkitsemassani romaanissa korostuva erilaisten singulaarien kohtaamisten ja itsen ulkopuolisen maailman, itse todellisuuden, epävarmuus on etiikan perustava affekti. Näin ollen myös tältä kannalta Wellsin romaanin välittämä tuntemus epävarmuudesta ja jatkuvasta muutoksesta, jotka ovat vastavoima ihmissubjektin erityisasemalle, on merkittävä. Se herättää siis lukijassa eettisen ajattelun.

Mainittuun Spinozan teoriaan viitaten Deleuzen ja Guattarin mukaan hyvä ja paha määrittyvät siitä, mikä on hyvä ja paha vaikutus kehon kannalta. Olennaista on tutkia miten tietty sommitelma vahvistaa tai heikentää kehon elämänvoimaa ja kykyjä toimia ja luoda suhteita. (Starr 2017, 70.) Tarkoitus on siis lisätä kehon voimaa laajentua ja kykyä luoda uusia ennalta-

arvaamattomia ja produktiivisia suhteita ja kohtaamisia määrättyyn identiteettiin redusoimattoman toisen kanssa. Kehon toiminnan mahdollisuuksia tulee laajentaa. Keholla on kyky tulla ulkopuolisen vaikuttamaksi, kuvitella, tuottaa affekteja ja siten tulla toiseksi kuin se on. Tämä kyky on muutoksen ja näin elämän liikkeen määrittymisen ehto. Jos eettinen kohtaaminen redusoidaan ennalta annettuihin subjekteihin ja lakeihin juuri tätä liikettä rajoitetaan. (Ks. Hantel 2013, 120–121.) Kun länsimaisen filosofian tradition humanistinen etiikka vaatii toisen olevan kuten ”me”, jotta voimme kohdella toista hyvin, posthumanistinen etiikka aloittaa moninaisuudesta ja periferioista. Etäiseksi koettu osoittautuu olevan vaikutussuhteessa ja näin lähellä sitä, jota kutsutaan itseksi. Starrin (2017, 49) mukaan Moreau ottaa määrittymättömät eläimet ja tekee niistä määrättyjä. Hän alistaa olennot laille, itselleen ja käsitykselleen ideaalisesta ihmisyydestä ja pyrkii ohjaamaan niiden moninaisuuden kärsimyksen uhalla taipumaan ihmisyyden raameihin. Eläimet saavat Wellsin romaanissa äänen, mutta tämä ääni tekee heidät alistetuiksi (Starr 2017, 49). Moreau toimii siis tämän näkemyksen mukaan eettisesti väärin, koska hänen kokeensa vähentävät kehollista potentiaalia.

Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* selvin Prendickin ja Moreaun erottava piirre on se, miten Prendick huomioi toisen kärsimyksen (Vint 2007, 88). Kärsimys rekisteröity kehollisesti eettisesti merkityksellisenä. Myös Gretchen Braun (2019, 509) toteaa, että Prendickin kokemuksessa korostuu kärsimyksen moraalinen merkitys vastakkaisena Moreaun edustamalle luonnontieteen arvoille. Etenkin Moreaun välinpitämättömyys ja kyvyttömyys ottaa vastuuta toimistaan herättää Prendickissä vastareaktion: ”I could have forgiven him a little even had his motive been hate. But he was so irresponsible, so utterly careless.” (IDM 93.) Prendick näyttää siis tunnistavan jonkinasteisen eettisen vastuun ei-inhimillisestä eläimestä. Vaikka Prendick osoittaa näin empatiaa ei-inhimillistä toista kohtaan, hän vaikuttaa kuitenkin ottavan olennot huomioon vain välillisesti. Amanda Caleb (2011, 326) onkin huomauttanut, että Prendick ei Moreaun tapaan hyväksy ihmisen ja eläimen fyysistä samankaltaisuutta eikä katso ihmisen kuuluvan osaksi eläimen kategoriaan. Tämän lisäksi Prendick saa varsinaisen moraalisen motiivin toimia vasta luullessaan Moreaun koehenkilönä olevan ihmislajin edustaja (Vint 2007, 93). Vasta olennon oletettu ihmisuus antaa siis pakottavan syyn puuttua kärsimyksen tuottamiseen. Näin ollen voisikin helposti kyseenalaistaa mahdollistuuko Wellsin romaanissa todella ei-inhimillisten olentojen eettinen huomiointi.

Tästä ihmiskeskeisyydestä huolimatta Prendick kuitenkin kyseenalaistaa eläinten kohtelun. Prendickin kokemusten kautta mahdollistuu eettinen tarkastelu, jossa keskiössä on kehollinen kokemuksellisuus. Esimerkiksi Braunin (2019, 515) mukaan sen sijaan, että moraalilla perustuisi rationaalisuuteen Wellsin romaanissa korostuu moraalilla kehollinen perusta – eettinen toiminta on mahdoton ilman vaistonvaraista kehollista reaktiota. Prendickin empatia pohjautuu kykyyn kärsiä: ”It was as if all the pain in the world had found a voice. [...] It is when suffering finds a voice and sets our nerves quivering that this pity comes troubling us.” (IDM 36.) Braunin (2019, 515) mukaan Prendick kuvailee empaattista hermostollista reaktiota. Kärsimys aiheuttaa sen havaitsijan kehossa reaktion, joka motivoi reagoimaan havaittuun väärintekoon. Kärsimys tuottaa eettisen affektin, jonka virtaus yhdistää kehot toisiinsa. Kuten aiemmin mainittu, juuri ihmisen kehollisuuden kieltäminen mahdollistaa Moreaulle tämän empaattisuuden ja solidaarisuuden hylkäämisen.

Prendick osoittaa empaattisuudellaan jo romaanin alussa kehollisuuden merkityksellisyyden. Prendickin kokemuksessa korostuvat toistuvasti affektit, joita eettinen tilanne tarkastelijan kehossa tuottaa ja jotka toimivat moraalisen vastuun perustavana motivaationa. Kehollinen kokemuksellisuus korostuu etenkin Prendickin kuullessa Moreaun leikkaushuoneesta puuman kivunhuudot. Huudot herättävät Prendickissä vahvan fyysisen reaktion ja pakottavat hänet näin toimintaan:

They were painful at first, but their constant resurgence at last altogether upset my balance. I flung aside a crib of Horace I had been reading, and began to clench my fists, to bite my lips, and pace the room. [...] Presently I got to stopping my ears with my fingers. The emotional appeal of those yells grew upon me steadily, grew at last to such an exquisite expression of suffering that I could stand it in that confined room no longer. (IDM, 36.)

Prendickin kokemat affektit kertovat, että jokin on perustavasti väärin eikä tätä vääryyttä voi tarkastella välinpitämättömänä. Hänen kehonsa vastaa empaattisesti olennon kärsimykseen. Kärsimys vaikuttaa myös tarkastelijan kehoon. Prendickin keho vastaa kivunhuutoihin osoittaen samalla, miten eettinen tapahtuma ylittää toiseuden rajan. Todellisessa eettisessä tapahtumassa etäisyys katoaa: ”siellä” on yhtä paljon ”täällä”, sillä elämme välttämättömässä ja vastavuoroisessa riippuvuussuhteessa osana maailman suhdeverkostoa (ks. Butler 2012, 138). Tämä sekä sisäisen ja ulkoisen että läheisen ja kaukaisen välinen etäisyys purkautuu tulkitsemassani romaanissa näin myös lajirajojen suhteen. Prendick tuntee empatiaa tahtomattaan ja kärsii yhtä aikaa olennon kanssa, vaikka asetettu ihmisen ja eläimen välinen käsitteellinen ero estää häntä toimimasta.

Väkivallan eletty kokemus onkin Moreaulle merkityksellinen, koska hänelle ainoa merkityksellinen olento on puhtaan rationaalinen ihminen. Näin Moreau toimii välittämättä olennoille aiheuttamastaan kärsimyksestä. Tämän tapaisessa käsityksessä, kuten Max Hantel (2013, 115) asian ilmaisee, politiikka ymmärretään transsendenttina, eräänlaisena ylhäältä annettuna tasona tai perustavana ja ainoana ”todellisena” merkityksenä, joka ei vastaa immanenttia eli tapahtuvaa moninaista todellisuutta. Nämä immanentit neuvottelut erilaisissa tilanteissa eivät siis ole ymmärrettävissä, kun ainoastaan transformaatio, eli tapahtuvan muuttaminen homogeeniseksi olemisen kategorioiksi, rekisteröidään (ks. em.). Rationaalinen ihmissubjekti on tämän kaltainen olemuksellinen määrite, joka annetaan ylhäältä ja joka määrittää muiden olentojen arvon suhteessa siihen, miten paljon ne muistuttavat sitä. Toisaalta olento voidaan ymmärtää mielekkäästi vain antroposentrisen vallan rakentamana subjektina, jolloin siihen sopimattomat yksilöt jätetään olemassaolon ulkopuolelle.³⁶ Tämä eksklusiivinen ajatus näkyy Moreaun toiminnassa. Väkivallan kokemusta eli olentojen kokemaa kärsimystä, vahingoittumista tai niiden toiminnan mahdollisuuksien rajoittamista leikkausten ja manipulaation avulla ei ymmärretä merkitykselliseksi, kun vahingon aiheuttamisen voi oikeuttaa ideaalisen ihmisyyden tavoittelulla ja tämän ihmissubjektin kyvykkyyttä todistavan tieteen saavutuksilla.

Samoin kuin Brown ehdottaa ihmisen ja eläimen välisen vastavuoroisen suhteen tutkimista ja rakentamista, Hantel ehdottaa, että ihmisen vallan vahvistamisen välttämiseksi täytyy pyrkiä etsimään ja jatkamaan todellisuuden risteäviä ja moninaisia yhteyksiä ja suhteita. Tämä tarkoittaa kehon äärettömyyden ja mahdollisuuksien tutkimista ja sen tunnistamista, että keho jo nyt ja aina ylittää itsensä inhimillisten ja ei-inhimillisten vaikutussuhteittensa verkostossa. (Ks. Hantel 2013, 115–116, 120–123.) Tätä moninaisuutta ja sen toiminnan tapoja ei voi tyydyttävästi selittää staattisella olemusajattelulla. Etiikka ei siis myöskään selity tai voi tapahtua tämänkaltaisen käsityksen alaisuudessa, jossa moraali perustuu jollekin ennalta määrätylle asemalle. Tämä ohittaa sen, mitä moraali pohjimmiltaan on: uusissa suhteissa syntyviä kysymyksiä, joihin ei ole tyhjentäviä vastauksia.

Eläinten kielettömyys eli oletus eläinten äänettömyydestä sulkee eläimet politiikan ja moraalin ulkopuolelle. Eläimillä ei ole poliittista ääntä, mikä asettaa heidät inhimillisen todellisuuden ulkopuolelle, kuitenkin tässä todellisuudessa tehtyjen päätösten uhriksi. Kuitenkin myös eläimillä on ääni, jota voidaan kuunnella. Se ei vain rekisteröidy, koska

36 Subjektiudesta tarkemmin esimerkiksi sukupuoli-identiteettiin ja moraaliiin liittyen ks. Pulkkinen 1998.

harjoitetaan antroposentrismä eli kielen ja rationaalisuuden primaarisuuteen perustuvaa etiikkaa, jossa merkityksellisen äänen voi tuottaa vain ihmissubjekti. Romaanin *The Island of Doctor Moreau* eläinolennoilla on ääni, joka rekisteröityy vain, koska heidän oletetaan olevan ihmisiä. Kuten aiemmin mainittu, esimerkiksi Prendickin pakottaa puuttumaan Moreaun toimintaan oletus siitä, että kärsimyshuudon päästänyt olento on ihminen. Eläinten ääniksi olettamansa huudot Prendick pystyy ohittamaan. Tämä antroposentrinen olettama kuitenkin tulkitsemassani romaanissa myös kyseenalaistuu. Esimerkiksi aiemmin mainittu kärsimyshuuto ja toisaalta olentojen kommunikaatio myös taantumisen jälkeen on mahdollinen ja ymmärrettävissä. Prendickin ja olentojen yhteiselo ja -toiminta sekä olentojen liminaalisuus myös purkaa oletusta ihmisen ja eläimen kommunikaation mahdottomuudesta. Keho myös osoittautuu mahdolliseksi järjestää uudelleen eli asettaa toisenlaiseen sommitelmaan, joka mahdollistaa sekä toisenlaisten affektien että kommunikaation välityksen. Eläimeksi tuleminen siirtää huomion toimivaan kehoon. Se laajentaa eettisen tarkastelun kentän ihmissubjektin ulkopuolelle monitulkintaisen ja tuntemattoman alueelle. Se siirtää huomion erillisestä subjektista sommitelmaan eli moninaiseen toiminnan verkostoon ja monen eri entiteetin välisiin affektiivisiin suhteisiin tai tulemisiin – siis ihmisen ja eläimen rajat ylittävään kollektiiviin.

Huomion kiinnittäminen materiaaliseen olemassaoloon, kehollisuuteen, ylittää siis ihmisen käsitteellistykset ja hierarkiat, jotka muuten asettaisivat ei-inhimillisen Moreaun tapaan moraalisen tarkastelun ulkopuolelle. Se ylittää kielellisyyden ja rationaalisuuden vaatimuksen avaten moraalisen vastuun kattamaan myös ei-inhimilliset olennot. Olennon ollessa vielä muokkaamaton eläin sen eettinen tarkastelu olikin mahdollista Prendickille. Prendickin kehollisina affekteina näyttäytyvä moraalinen intuitio eli empatia viittaa siihen, että ei-inhimillisen toisen kärsimys on perustavasti väärin. Kehollisuus ja sen huomioiminen yhdistää kokevan yksilön toiseen asetetuista lajirajoista riippumatta ja antaa motiivin moraalille vastuulle tästä ei-inhimillisestä, radikaalisti toisesta. Eettisen tarkastelun mahdollisuus on siis riippumaton olennon kognitiivisesta kyvykkyydestä tai ulkonaisista piirteistä – sen ihmisyyden tasosta.

Wellsin romaanissa lajirajat kyseenalaistuvat myös toisella tavalla. Kuullessaan myöhemmin uudelleen tuskanhuudot Prendick luulee kyseessä olevan ihmisen. Olettamus antaa hänelle tällä kertaa motivaation tunkeutua sisään leikkaushuoneeseen pysäyttämään Moreau. Todellisuudessa Prendick kuitenkin kuuli yhä saman eläimen, vain muokattuna. Lisäksi Prendickin suhtautuminen olentoihin muuttuu tukemisesta kammoksuntaan hänen

ymmärtäessään heidän olevan ihmisen sijaan alkuperältään ei-inhimillisiä eläimiä. Tämä hämärtää lajirajojen merkitystä: mikäli olento imitoi³⁷ ihmistä niin hyvin, että eroa sen ja ihmisen välillä ei tunnu olevan, onko se yksinkertaisesti vähemmän arvokkaampi vain ei-inhimillisen alkuperänsä vuoksi? Romaani ei anna suoranaista vastausta vihjattuun kysymykseen, mutta nämä liminaaliset eli eräänlaisessa välitilassa olevat olennot kuitenkin kyseenalaistavat juuri ihmislajiin kuulumisen eettisen merkityksen. Juuri haavoittuvuus yhdistää ihmistä ja eläintä. Kuten mainittu, ihmisen ainutlaatuisiksi oletetut kyvyt eivät myöskään näyttäytyä ainutlaatuisina vaan muokattavina – puumasta voi tulla ihminen, ja toisaalta ihminen on perustavasti eläin. Näin ollen kyseenalaistuu myös inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen moraalinen ero. Kuten edellä mainittu, perustavin piirre näyttää olevan vain jaettu materiaallinen olemassaolo, joka antaa olennon elämälle mahdollisuudet ja rajat.

Prendickin kokemus osoittaa, miten keho on eettisesti sidoksissa toiseen. Sen lisäksi että keho realisoi kokonaisvaltaisesti kärsimyksen ja empatian se on eettisessä relaatiossa ja riippuvainen toisista juuri materiaalisuutensa vuoksi. Judith Butlerin (2012, 141) mukaan eettiset vaatimukset perustuvat nimenomaan kehollisuuteen, joka ei ole vain inhimillinen ominaisuus. Se, mitä toisen elämän suojele tarkoittaa riippuu tämän materiaalisesta ympäristöstä. Ihminen on kytkeytynyt elämän prosesseihin, jotka ylittävät itse ihmisyyden. Jokainen on haavoittuvainen, sosiaalisessa ja kehollisessa olemassaolossaan riippuvainen toisesta ylläpitääkseen elämäänsä. (Em. 147, 141, 148.) Prendick onkin samalla tavoin riippuvainen olennoista selviytyäkseen saarella. Tämä riippuvuus edellyttää eettistä vastuuta ja velvollisuutta välittää toisesta.

Tämä jaettu kehollisuus ja kuolevaisuus tekee inhimillisestä ja ei-inhimillisestä kumppaneita ja ylittää perinteiset moraalisen arvon ehdot, kuten rationaalisuuden ja vastavuoroisuuden (Wolfe 2010, 62). Butler toteaaakin, että eettinen relaatio ei voi perustua vastavuoroisuuteen, sillä yksilö on perustavasti yhteydessä muihin olentoihin ilman hänen erityistä suostumustaan tai sosiaalista tai poliittista sopimusta. Toisen olemassaolo on a priori vaade sille, mikä on kutsuttu subjektiksi. (Butler 2012, 142, 110.)³⁸ Ihminen siis koostuu perustavasti ei-

37 Käytän sanaa imitoida korostaakseni lauseen merkitystä, mutta se, onko kyseessä imitaatio, tietenkin kyseenalaistuu.

38 Butler hyödyntää artikkelissaan sekä Hannah Arendtin tuotantoa, että Emmanuel Levinasin toiseuteen perustuvaa etiikkaa. Levinasin etiikka implikoi, että nimenomaan suhde toiseen edeltää itseyyttä. Levinasille toiseuden perusta on edelleen ihmisyydessä ja vaaditussa samuudessa, mistä häntä on kritisoinut esimerkiksi Jacques Derrida kirjassaan *The Animal That Therefore I Am* (*L'Animal que donc je suis*, 2006). Levinasin etiikkaa on kuitenkin uudelleentulkittu ja hyödynnetty myös ihmisen ja ei-inhimillisen välisten eettisten

inhimillisestä todellisuudesta ja olennoista ja on näin välttämättä myös eettisesti yhteydessä tähän elämän suhteiden verkostoon. Tämän huomioiva etiikka on elämän itsensä ja monien elämien välisten yhteyksien etiikkaa (MacCormack 2012, 10). Wellsin romaanissa tämän elämän riippuvuussuhteen voi havaita sekä Prendickin ja olentojen suhteessa että toisaalta tiedemies Moreaun kohtalossa. Moreau ei lopulta voi paeta eettistä vastuuta luomistaan olennoista. Tiedemiehen osoittaman välinpitämättömyyden toista elämää kohtaan voi katsoa kääntyvän hänen omaa elämäänsä vastaan – kyvyttömyys välittää luodusta elämästä lopulta tuhoaa hänet itsensä.

suhteiden tarkastelussa, kuten esimerkiksi Max Hantel on artikkelissaan ”Bobby Between Deleuze and Levinas, or Ethics Becoming-Animal” (2013) tehnyt.

4 *The Island of Doctor Moreau* tieteiskirjallisuutena

4.1 Inhimillisen ja ei-inhimillisen muodonmuutokset tieteiskirjallisuudessa

Tarkastelen seuraavaksi H. G. Wellsin romaania *The Island of Doctor Moreau* tieteiskirjallisuuden genren edustajana ja tämän genren erityispiirteitä posthumanismin ja uusmaterialismin teoriakehikoiden päämäärien näkökulmasta. Etenkin pyrin tutkimaan sitä, miten tieteiskirjallisuus tieteen ja kirjallisuuden fuusiona ja ihmisen ja ei-inhimillisen toisen kohtaamispaikkana voi osallistua posthumanistisen teorian vaatimusten lähtökohdista post-antroposentrisen todellisuuden luomiseen ja ihmisyyden rajat ylittävien suhteiden mahdollistamiseen. Pyrin osoittamaan, että tieteiskirjallisuus on otollinen tarkasteltava ja väline sekä käyttämieni teorioiden päämäärien että nykytodellisuuden ympäristökriisien ja bioteknologian interventioden herättämien eettisten kysymysten kannalta. Tulkiten myös Wellsin kirjallisuuskäsitystä käyttämäni uusmaterialistisen teorian näkökulmasta. Tarkastelen lisäksi, miten *The Island of Doctor Moreau* voi olla vähätieteiskirjallisuutta Tom Ideman käsitteen mukaisesti.

Nykyaikana tapahtuva ”zoön” eli elämän sinänsä ja ”bioksen” eli tietyn elämänmuodon tai elämisen tavan välinen rajojen hämärtyminen on alkanut murtaa läntistä antroposentristä maailmankuvaa ja käsitystä ihmisestä. On siis yhä vaikeampaa vetää selvää rajaa ”luonnollisen” elämän ja ihmisinstituutioiden väliin. (Ks. Squier 2004, 7.) Kysymys ihmislajin asemasta yhä prekaarimassa³⁹ eli epävarmassa ja ennakoimattomassa myöhäiskapitalistisessa ympäristökriisien todellisuudessa koskettaa elämän jokaista osaa aluetta ja on ennen kaikkea eettinen. Kysymykseen ihmisen ja ei-inhimillisen katoavasta rajasta on pyritty vastaamaan niin tieteiden kuin taiteenkin saralla. Kuten osoitin, romaanissa ilmenevä ajatus ihmisen kontrollista karkaavasta todellisuuden päämäärättömyydestä resonoi sekä käyttämäni teorian että tulkitsemani romaanin laajemman aikapaikallisen kontekstin kanssa. Tulkinnessani romaani toimiikin eräänä yrityksenä vastata tähän ihmisen ja ei-inhimillisen välistä suhdetta koskevaan eettiseen kysymykseen.

³⁹ Prekaari tai prekarisaatio viittaa esimerkiksi Suomen 2000-luvun prekarisaatiokeskustelun ytimessä olleeseen elämän yhä kiihtyvän epävarmuuden ja ennakoimattomuuden kokemukseen. Kokemus elämän epävarmuudesta ja haavoittuvuudesta kytkeytyy esimerkiksi työelämän pilkkoutumiseen, instituutioiden hajoamiseen ja näin elämän kulun suunnittelun mahdottomuuteen, jonka seurauksena kasvava osa väestöstä joutuu elämään epävarmassa tilanteessa muiden armoilla. (Purokuru 2014, 88, 121.) Käsitettä on käytetty myös kuvastamaan myöhäiskapitalistisia yhteiskuntia ja todellisuutta leimaavaa kokonaisvaltaista, ihmisen ja ei-inhimillisen todellisuuden jakamaa, sattumanvaraisuutta, haavoittuvuutta ja ennakoimattomuutta.

Ensimmäiseksi kartoitan sekä tieteiskirjallisuuden genren että laajemmin kirjallisuuden merkitystä ei-inhimillisen tarkastelun välineenä käyttämäni teorian näkökulmasta. Tieteiskirjallisuus on kirjallisuuden genre, joka pakenee yksinkertaista määrittelyä. Se on myös suhteellisen uusi käsite, sillä vasta 1920-luvulla alettiin kategorisoida tiettyjä teoksia tieteiskirjallisuuteen kuuluviksi (Roberts 2000, 1, 3). Useat määrittely-yritykset kuitenkin eri tavoin viittaavat tutkija Darko Suvinin esittämään tieteiskirjallisuuden määritelmään. Suvinin teoria on hyvin vaikutusvaltainen, ja lisäksi sen ja Wellsin tuotannon välillä on selvä yhteys, minkä vuoksi käsittelen tätä teoriaa seuraavaksi lyhyesti. Suvin (1979, 3–4, 7–8), joka on yksi vaikutusvaltaisimmista tieteiskirjallisuuden genren tutkijoista, on määritellyt teoksessaan *Metamorphoses of Science Fiction* tieteiskirjallisuuden genren määrittäväksi piirteeksi kognitiivisen vieraannuttamisen⁴⁰ eli kirjailijan empiiriseen kontekstiin viittaussuhteessa olevan vaihtoehtoisen viitekehysten. Toinen määrittävä piirre on kertomusta ohjaava fiktiivinen novum⁴¹, joka on kognitiivista logiikkaa noudattava uutuuselementti. Novum luo jotain uutta suhteessa kirjailijan todellisuuteen, mutta ei kuitenkaan ole sen suora referenssi tai siihen palautettavissa. Tieteiskirjallisuutta ei siis voi käsittää yksinkertaisesti allegorisesti. Tieteiskirjallisuudessa keskeinen jännite syntyy lukijoiden ja heidän kontekstinsa ja novumin Toisen tai Tuntemattoman välille. (Em. 63–64, 65.) Sekä kognitiivinen vieraannuttaminen että novum ovat käsitteinä niin kutsutusti wellsiläisiä trooppeja – Wellsin kertomusten konventioihin pohjaavia (Cole 2020, 34). Novumin eli uutuuselementin tarkoitus on siis representoida toiseuden kohtaamista. Tieteiskirjallisuus voi Robertsinkin mukaan pystyä erityisellä tavalla osoittamaan toiseuden ideologisen rakentumisen ja samalla kyseenalaistamaan sen. Samalla se pystyisi siis myös välttämään vaaran siitä, että käsitelty toiseuden kohtaaminen jäisi vain valtaidentiteetin symboliseksi peiliksi. (Roberts 2000, 25, 30.) Tieteiskirjallisuuden yksi keskeinen piirre tai tavoite on siis totutun ja samuuden purkaminen, mahdollisesti eettisesti merkittävällä tavalla.

Uuden ja erilaisen ilmestymisen mahdollisuus tarkoittaa vapautumisen mahdollisuutta. Novumilla onkin Suvinin (1979, 82) mukaan eettispoliittinen emansipatorinen arvo. Suvinin tutkimuksessa tieteiskirjallisuus käsitetään kognitiivisen vieraannuttamisen käsitteen myötä peilaussuhteessa kirjoitusajankohdan yhteiskuntajärjestelmään. Vaikka tieteiskirjallisuudessa vallitsee kirjailijan ja implikoidun lukijan todellisuuksien sekä novumin välinen jatkuva

40 ”Cognitive estrangement”. Ks. Suvin 1979, 3.

41 ”Novum”. Ks. Suvin 1979, 63.

dialogi, tämä keskusteluyhteys kuitenkin suoran allegorisuuden sijaan johtaa todellisuuden näkemiseen toiselta kantilta (Suvín 1979, 71). Tämän lisäksi genren kognitiivinen vieraannuttaminen on peili, joka ei ainoastaan reflektoi vaan joka myös muuttaa toiseksi (em. 5). Sillä on siis, kuten Suvínin näkemys implikoi, vahva uuden luomisen eli muodonmuutoksen voima, eikä sitä voida palauttaa puhtaaseen allegoriaan. Mainittu toiseuden kohtaaminen tieteiskirjallisuutta määrittävänä aiheena voi tieteiskirjallisuudessa siis potentiaalisesti rakentaa myös uusia eettisiä suhteita ei-inhimilliseen toiseen. Tällä muodonmuutoksen voimalla on siis erityinen eettinen funktio. Suvín vaikuttaakin teoksessaan osin vaativan tulkintaa, jossa huomioitaisiin allegorisuuden sijasta tieteiskirjallisuuden genren erityispiirteet ja sen mahdollisuudet jonkin uuden luomiseen tai tuottamiseen, sillä hän pitää merkityksellisenä nimenomaan tieteiskirjallisuudessa ilmenevää eroa jo olemassa olevasta (ks. Suvín 1979, viii). Tähän olen pääosin pyrkinyt omassa tulkinnassani liittäessäni Wellsin romaanin etenkin Deleuzen ja Guattarin käsitteitä soveltaneiden tutkijoiden tutkimuksen yhteyteen, sillä tässä teoriapohjassa keskeinen tavoite on löytää tarkastelun tapa, jolla mahdollistuisi jonkin uuden luominen (Adkins 2015, 167). Antroposentrisen allegorisuuden sijaan olen pyrkinyt keskittymään niihin piirteisiin, joissa ihmissubjektin purkautuminen ja uudet suhteet mahdollistuvat. Näin emansipatorinen arvo voidaan ainakin pyrkiä ulottamaan myös ihmisyyden rajojen ulkopuolelle.

Suvínin käsittein tarkasteltuna romaanissa *The Island of Doctor Moreau* novum on Moreaun muodonmuutokseen johtavat eläinkokeet. Se, että kokeet perustuvat vivisektioon tunnettuna teknologiana tekee vieraannuttamisesta nimenomaan kognitioon perustuvan erottaen Wellsin tieteisfiktiiivisen romaanin esimerkiksi fantasiasta tai myytistä, joissa muodonmuutos saatettaisiin redusoida transsendentteihin ja perustaviin syihin eli muuttumattomaan olemukseen (ks. Suvín 1979, 8). Ei siis olisi tapahtumien takaista ennalta annettua muuttumatonta ”totuutta” tai mallia, johon nämä tapahtumat voitaisiin palauttaa. Vaikka Suvínin näkemys tieteiskirjallisuuden kognitiivisesta vieraannuttamisesta on nykynäkökulmasta katsottuna varsin rajoittunut ja kognitiivista vieraannuttamista on tarkasteltu myös laajemmin kirjallisuutta yleensä määrittävänä piirteenä, huomio muodonmuutoksen palauttamisesta olemisen kategorioihin on kuitenkin mielenkiintoinen. Wellsin romaania ei ole välttämätöntä tarkastella esimerkiksi ihmisen hybridistä kertovana myyttisenä kertomuksena tai sosiaalipoliittisena allegoriana, vaan tarkastella sen potentiaalia uuden luomiseen. En siis olekaan käsitellyt Prendickin kokemaa fyysistä, psyykkistä ja maailmankuvallista muutosta esimerkiksi ihmisten välisten sosiaalipoliittisten suhteiden

symbolina. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* keskeisenä kysymyksenä on ihmisen ja ei-inhimillisen välinen rajanteko, ja kuten olen käsitellyt, etenkin nykynäkökulmasta tulkittuna romaani voi mahdollistaa tämän suhteen uudelleen ymmärtämisen ja rakentamisen.

Kuten aiemmin mainittu, Suvinin hierarkkistakin tapaa luokitella kirjallisuutta ja hänen kognitiivisen vieraannuttamisen käsitteen määritelmäänsä on kritisoitu kapeakatseisuudesta. Esimerkiksi Esko Suorannan (2023, 60, 63) mukaan kaikki kirjallisuus on lopulta ymmärrettävissä kognitiivista vieraannuttamista hyödyntäväksi. Samoin kognitiivista logiikkaa hyödyntävät myös monet muut kuin tieteiskirjallisuuden genren teokset. Vieraannuttaminen ja toisaalta myös tutuksi tekeminen voidaan etenkin kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta tarkasteltuna käsittää laajemmin kirjallisuuden yhdeksi jaetuksi piirteeksi, joka ilmenee eri genreissä ja erilaisissa teoksissa monin eri tavoin. Taiteen tarkoitus onkin jo itsessään vieraannuttaa ja saada kokija tarkastelemaan todellisuutta uudella tavalla. (Em. 2023, 58, 75, 69.)⁴² Kognitiivinen vieraannuttaminen ei tämän näkökulman mukaisesti ole juuri tieteiskirjallisuudelle erityinen piirre. Merkittävää ihmis-eläin-binaarin ja ihmisjärjen ensisijaisuuden purkamisen kannalta on kuitenkin tieteen kommentointi antroposentrismiä purkavalla tavalla. Tältä pohjalta voi mahdollistua ihmisen ja eläimen välisen suhteen uudelleenarviointi. Tieteiskirjallisuudella on ollut vaikutus myös tieteen kehitykseen, mitä käsitellen tarkemmin edellä. Tiedettä kommentoiva tieteiskirjallisuus on tästä näkökulmasta katsottuna erittäin hyödyllinen väline ihmisen ja eläimen välisten suhteiden eettiseen tarkasteluun. On kuitenkin olennaista huomioda, että kirjallisuus laajemmin aikaansaa perustavalla tavalla uutta luovia muodonmuutoksia.

Tässä etenkin romaanin mahdollinen vaikutus lukijaan on tärkeä. Kuten aiemmin olen viitannut, romaanin *The Island of Doctor Moreau* lukija voi myös potentiaalisesti kokea eläimeksi tulemisen. Tieteiskirjallisuudessa toisen – myös ei-inhimillisen toisen – uutta luova kohtaaminen on keskeinen genreä yhdistävä aihe. Deleuzen ja Guattarin (1993, 168) *Mitä filosofia on?* -teoksessa taideteos määritellään aistimusblokiksi eli tietyksi perseptien ja affektien sommitelmaksi. Aistimukset, perseptit ja affektit ovat olemassa itsessään ihmisestä riippumattomina ja ylittävät jo eletyn kokemuksen. Taiteessa ihminen tulee ei-inhimilliseksi, sillä hän on perseptien ja affektien sommitelma tullessaan taiteen vangitsemaksi. Perseptit

⁴² Suvinin käsitteiden uudelleentulkinnasta kognitiivisen kirjallisuudentutkimuksen ja tarkemmin affordanssien tarkastelun näkökulmasta ks. Suoranta 2023.

ovat luonnon ei-inhimillisiä maisemia ja affektit ovat ihmisen tulemista ei-inhimilliseksi. Taiteilija on näiden ei-inhimillisten affektien luoja ja sysää tarkastelijan tulemisen prosessiin yhdessä niiden kanssa, sillä hän sisällyttää myös tarkastelijan osaksi muotoilemaansa sommitelmaa. Se, mikä muuntaa kokemukset ja havainnot taiteen persepteiksi ja affekteiksi on taiteilijan tyyli. (Deleuze & Guattari 1993, 168–169, 174, 180.) Perseptit ja affektit ovat siis ihmissubjektia edeltäviä ja näin ei-inhimillisiä voimia, joita ihminen lainaa taiteessa itsensä ylittämiseen tai muodonmuutokseen. Affektit ovat siis ihmisen itsensä ylittämisen tapoja ja tulemista ei-inhimilliseksi. Tämänkaltaisen vakaiden määritteiden ja tilojen välinen intensiivinen prosessuaalisuus ylittää subjektin ja objektin rajat. (Grosz 2008, 77, 8.) Taide on tietyllä tavalla näin jo ihmisessä itsessään vallitsevan toiseuden tai vierauden eli ei-inhimillisen koetuksi tekemistä ja näin ihmissubjektin muodonmuuttamista ja ylittämistä. Taide on (ihmis)yksilön avautumista ja antautumista erilaisten vaikutusten ja muutosprosessien alaiseksi. Siinä mahdollistuu näin ollen erityisellä tavalla eläimeksi tuleminen eli (ihmis)subjektin pakeneminen.

Miikka Laihisen mukaan taiteen välittämä affekti määrittää inhimillisen rajat ylittävien eli heterogeenisten kehojen välisistä voimista, intensiteeteistä ja resonansseista. Affekti ei ole siis käsitettävissä tulkinnan tai merkitysten kautta. Kyse on materiaalisten kehojen kyvystä välittää ja kokea intensiivisiä voimia eli olla yhteydessä monialaiseen todellisuuteen, minkä seurauksena ne ovat jo jatkuvassa toiseksi tulemisen prosessissa. (Laihin 2021, 17.) Taiteen luomaan tuntemukseen sisältyykin kokevan kehon lisäksi välttämättä myös tämän kehon ympäristö. Tuntemus ei sijoitu varsinaisesti vain jompaankumpaan, kehoon tai ympäristöön, vaan se on toisen paljastumista toiselle. Tuntemus on jatkuvassa toiseksi tulemisen prosessissa, jota ei ole mahdollista määrittää tai saattaa loppuun. Taiteen kokemisessa, ja kenties myös tekemisessä, ei ole siis kyse pelkästään edeltä määrätystä asemasta käsin tehdystä määrätyn esineen havainnoinnista. (Ks. Grosz 2008, 72.) Taidekokemuksessa ihmisen ja hänen ympäristönsä ja samalla subjektin ja objektin väliset rajat purkautuvat. Taiteen sommitelmaan osallistuu moninaisia tekijöitä esimerkiksi kirjailijasta ja materiaalisista aineksista taiteen itsenäisiin aistimusolentoihin ja niiden välittämiin tuntemuksiin. Itse kokemisen tapahtuman aikaansaavat sekä inhimilliset että ei-inhimilliset tekijät. Se on siis eläimeksi tulemista, siirtymistä pois määrätystä ihmissubjektista, joka olisi transsendentisti irrallinen muusta todellisuudesta. Lukuaktissa lukija menettää subjektiasemansa astuessaan sommitelmiin kirjallisuuden moninaisuuksien kanssa, tullessaan vaikutetuksi ja itse vaikuttaessaan (ks. Starr 2017, 34). Ihminen siis osallistuu ei-inhimilliseen

sommitelmaan ja astuu tulemisen prosessiin taideteosta tehdessään tai tarkastellessaan. Se on aktiivista muutosta passiivisen vastaanottamisen sijasta, jossa ei-inhimilliset voimat ja materiaalit ovat muutoksen aikaansaajia eli aktiivisia toimijoita ja todellisuuden tuottajia.

Taide on todellisuuden kaaoksen kesyttämistä ja kehystämistä, sen esteettistä uudelleenjärjestämistä. Se on kaaoksen läpileikkaamista ja asettamista tiettyyn tuntemukselliseen kehykseen (Grosz 2008, 10; Deleuze & Guattari 1993, 199). Taide tekee materian samalla enemmän kuin mitä se on (Grosz 2008, 4).⁴³ Se on siis, kuten mainittu, luovuuden, uuden luomisen ja muutoksen eli vapauden tuomista todellisuuteen. Taiteen herättämät tuntemukset ovat subjektia ja rationaalisuutta edeltäviä suhteita, jossa maailma ja kokija kohdatessaan muuttavat muotoaan jatkuvasti (em. 7–8).⁴⁴ Taide osoittaa siis yksilön kyvyn tulla ulkopuolisen eli ei-inhimillisen vaikuttamaksi ja tämän seurauksena kokea muodonmuutoksen. Taide valjastaa näin ihmisyyksilön potentiaalisuuksia ja luo jotain uutta suhteessa ihmissubjektiin. Taide vapauttaa tietystä järjestyksestä välittäessään yksilöä edeltäviä voimia ja purkaessaan tietyn järjestyksen rakentamaa ja vaatimaa subjektiutta. Se osoittaa ihmisen aina ylittävän itsessään itsensä ja olevan jo toinen. Se voi näin ollen lyhentää itsen ja (ei-inhimillisen) toisen välistä välimatkaa ja näin kenties mahdollistaa ja rakentaa merkittävällä tavalla uusia eettisiä suhteita. Tiedostamattomien vaikutusten lisäksi tämä saattaa vaatia tarkastelijalta aktiivisempaa halua omaksua lähestymistapa, jossa hän olisi avoin muodonmuutoksille, joita taide saa hänessä aikaan.

Taide on näin perustaltaan eettistä. Muun muassa Jeffry C. Davis korostaa kirjallisuuden merkitystä empatian kehittämisessä. Hänen mukaansa kirjallisuus ohjaa tarkastelemaan kuvaamaansa tai käsittelemäänsä kohdetta jonakin muuna kuin hyödynnettävänä välineenä. Tämän kaltainen kirjallisuuden kokemuksellisuus on perustaltaan eettinen harjoite. (Davis 2013, 107, 118, 120.) Eettinen taso on siis lukemisen aktin luontainen piirre. Tarkasteltu asia ei ole lukemisen aktissa enää subjektin hyödynnettävissä oleva objekti. Kun lukijan ajatellaan astuvan sommitelmaan tarkastelemansa teoksen kanssa, on kirjallisuudella ja etenkin ei-inhimillistä käsittelevällä tieteiskirjallisuudella erityinen eettinen merkitys. Tämä kulminoituu

43 Filosofia jakaa taiteen kyvyn laajentaa universumia mahdollistamalla sen potentiaalin olla toisenlainen eli tulemisen käsitteiden ja affektien kehystämäksi. Ks. Grosz 2008, 24.

44 Deleuzen teoriassa tuntemus käsitteenä pohjaa Erwin Strausin tuntemuksen teoriaan. Strausin mukaan tuntemus on kokevan rationaalisen subjektin ja järkeä edeltävän maailman välinen suhde, jossa ne kohdatessaan vaikuttavat toisistaan ja muuttavat muotoaan. Deleuzen teoriassa taide erottaa todellisuuden kaaoksesta tuntemuksia. Tuntemus on jotain, jonka sekä subjekti että objekti jakavat keskenään. Se ei ole kuitenkaan palautettavissa kumpaankaan. Ks. Grosz 2008, 7–8.

(tieteis)kirjallisuuden muodonmuutoksia luovaan voimaan eli kykyyn muuttaa toiseksi, jota myös muun muassa Suvin omassa teoriassaan painottaa. Koska tieteiskirjallisuuden keskeinen aihe on Toisen kohtaaminen, voi se saada aikaan muodonmuutoksen, joka voi rakentaa etenkin ihmisen ja ei-inhimillisen välistä eettistä suhdetta. Tekstin erityisyyttä tai ihmisen toimijuutta ei pyritä käyttämässäni teoriassa varsinaisesti kieltämään, mutta pyritään kuitenkin huomioimaan tämän ihmistoimijan riippuvaisuus erilaisten voimien ja intensiteettien heterogeenisistä suhdeverkostoista. Ihminen rakentuu ja on riippuvainen häntä ympäröivän todellisuuden moninaisuudesta. Ihminen on siis välttämättä, mutta redusoimattomasti, osa ympäröivää maailmaa. Taide tekee tämän näkyväksi, kun kokija tai lukija astuu erityiseen suhteeseen teoksen kanssa, mikä muuttaa molemmat.

Muodonmuutoksien tuottaminen on siis taiteen erityinen ominaisuus ja seuraus.

Taideteoksena romaanilla *The Island of Doctor Moreau* on muodonmuutoksien aloittamisen potentiaali, jossa keskeisessä asemassa on nimenomaan ei-inhimillinen toinen. Nämä muodonmuutokset esiintyvät tulkitsemassani romaanissa lisäksi sekä sen tarinan että sen genren tasolla. Tarinan tasolla ihmisen muodonmuutos eläimeksi ja eläimen muodonmuutos ihmiseksi aloittaa muutosprosessin, jonka seurauksena näiden kahden kategorian väliset rajat purkautuvat toistuvasti. Myös lukija voi näin ollen lukuprosessissa kokea muodonmuutoksen, joka saa hänet katsomaan todellisuutta uudella tavalla. Koska romaani käsittelee ihmisen ja eläimen välisen eronteon häilyvyyttä, tämä uusi tapa katsoa todellisuutta saattaa koskea nimenomaan tämän raja-aidan purkautumisen aiheuttamaa muutosta. Toisaalta romaani taideteoksena on perustavalla tavalla muodonmuutosten lähde sen välittäessä ei-inhimillisiä voimia, jotka vaikuttaessaan muuttavat ihmissubjektin. Kuten myöhemmin totean, tieteiskirjallisuus tieteen materiaalisfyysisen ajattelun ja taiteen fuusiona ja näitä kommentoivana purkaa mielikuvituksen, kehollisten tuntemusten ja rationaalisen ajattelun välistä rajantekoa osoittaen kohdat, joissa nämä vaikuttavat toisistaan. Näin ollen ihmisen asema ensisijaisesti rationaalisen ja kielellisenä olentona ja näin todellisuuden autonomisena hallitsijana kyseenalaistuu. Koska Wellsin romaani ja tieteiskirjallisuus laajemmin usein käsittelee olennaisesti ihmisen ja ei-inhimillisen kohtaamista, mielikuvituksen ja siitä seuraavan muodonmuutoksen painotus saa erityisen eettisen merkityksen sen mahdollistaessa ihmisen ja eläimen välisen suhteen uudelleenkokemisen ja -ajattelun.

Tähän muutosprosessin ajatukseen, tieteiskirjallisuuteen genrenä ja romaaniin *The Island of Doctor Moreau* kytkeytyy osin jo aiemmin käyttämäni liminaalisuuden käsite.

Liminaalisuuden käsitettä folkloristiikan parissa muotoillut Victor Turner käsitti liminaalisuuden kulttuurisena siirtymätilana tai -riittinä, jossa totutut sosiaaliset tavat ja kategoriat purkautuvat ja menettävät merkitystään (Squier 2004, 3). Elämä sinänsä on tässä käsityksessä erotettu kulttuuristen muutosten staattiseksi perustaksi. Susan Merrill Squier haluaa laajentaa liminaalisuuden käsitettä sisältämään ihmiselämän muuntuvat, linkittyvät ja emergentit alueet, jotka on yhä tiedostetummin huomioitu bioteknologian kehittyessä ja purkaessa perinteistä käsitystä ihmiselämästä ja -kehosta ja sen suhteesta ympäristöön ja muihin eläimiin. Squier siis käsittää liminaalisen kulttuurisen tilan sijasta biokulttuuriseksi prosessiksi. (Em. 6, 5, 8.) Koska inhimillisen ja ei-inhimillisen välinen vastakkainasettelu on purkautumassa, on huomioitu näiden kategorioiden välisiä välitiloja ja muutosprosesseja. Esimerkiksi kirjallisuudessa esiintyvät liminaaliset olennot representoivat tätä muutosta ja nostavat esiin perustavia monimutkaisia eettisiä kysymyksiä, joihin bioetiikka ei ole vielä löytänyt ratkaisua, sillä se on ylenkatsonut fiktion epistemologista merkitystä ja sen kytköksiä tieteelliseen ajatteluun (em. 5, 15). Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* tohtori Moreaun luomien ihmiseläinolentojen voidaan näin ollen ajatella representoivan ihmisen ja ei-inhimillisen välisen vastakkainasettelun kyseenalaistumista bioteknologian kehityksessä ja etenkin vivisektion harjoituksessa ja sitä koskevassa keskustelussa. Toisaalta ne luovat liminaalisen tilan näiden kahden binaarisen vastapoolin välille, jossa vastakkainasettelu purkautuu. Kuten olen käsitellyt, kategoriat ”ihminen” ja ”eläin” osoittautuvatkin Wellsin romaanissa uudelleenmääritettäviksi, plastisiksi ja kontingenteiksi.

Deleuzen ja Guattarin teoriasta ammentavien teoreetikkojen ajatuksia mukailee Squierin (2004, 10) käsitys siitä, että liminaaliset elämät eivät ole vain substantiiveja, subjekteja tai objekteja, vaan verbejä, sillä ne saavat aikaan vastavuoroisuuden tieteen ja kulttuurin välille. Samalla tavoin romaanin *The Island of Doctor Moreau* liminaaliset olennot aikaansaavat uutta luovia muutosprosesseja sekä fiktiivisessä että mahdollisesti lukijan kokemuksessa reaalisessa todellisuudessa. Tieteen harjoitusta ja kulttuurisia käsityksiä hierarkkisista kategorioista voidaan tarkastella eettisesti ja määrittää uudelleen. Squierin (2004, 11) mukaan kulttuuri ja biologia ovatkin vastavuoroisessa suhteessa. Taide tekee ja tuottaa. Kulttuuri ja luonto eivät ole binaarisessa suhteessa toisiinsa vaan olemassa samalla todellisuuden tasolla omina toimijoinaan, jotka myös vaikuttavat toisistaan. Näin ollen myös niiden yhteisellä tarkastelulla on merkitystä. Squier (2004, 14) painottaakin tarvetta tieteenharjoitukselle, joka sisältäisi itseensä tiedostamattomat, monitulkintaiset, liminaaliset ja symboliset alueensa. Hänen mukaansa onkin nähtävissä muutos tieteiskirjallisuuden sosiaalisessa arvostuksessa,

jonka seurauksena fiktion ja faktan välille asetettua rajaa pyritään käsittämään uudelleen (Squier 2004, 19). Tässä uudelleenmäärittelyssä *The Island of Doctor Moreau* kaltaiset romaanit, joissa tieteenharjoitusta tarkastellaan eettisesti, voivat olla apuvälineitä. Näiden teosten aikaansaamat muutokset lukijoissa ovat erityisesti eettisesti merkittäviä.

Myös narratiivit voidaan näin ollen käsittää toimijoina, jotka tarkastelevat todellisuutta tietystä näkökulmasta ja samalla tuottavat (ihmis)elämää. Esimerkiksi biolääketieteen kehityskulku voidaan Squierin mukaan jollain tasolla ymmärtää myös tieteiskirjallisuuden kertomuksien mahdollistamaksi. Toisaalta käsitys tieteiskirjallisuuden spekulatiivisten visioiden ja tieteen tosiasiallisten mahdollisuuksien välisestä erosta on häivyttynyt yhä enemmän. (Squier 2004, 16, 19; Raipola 2015, 46.) Fiktio toimii näin tieteellisen ajattelun ulkopuolelle suljetun, mutta siihen vaikuttavan alueella. Fiktiolla voidaankin venyttää mahdollisen rajoja ja luoda uusia tiloja ja alueita. Kognitiiviseen vieraannuttamiseen tai materiaalisfysikaaliseen rationaalisuuteen pohjaavalla tieteiskirjallisuudella nämä uudet alueet voidaan kenties lukukokemuksessa tiedostetummin liittää konkreettisen todellisuuden osaksi tai siinä ilmeneviksi mahdollisuuksiksi, sillä tieteiskirjallisuus usein pyrkii oikeuttamaan kertomuksen tapahtumat viittaussuhteessa reaalityodellisuuden sääntöihin. Laajemminkin fiktion mielikuvituksellisuus ja sen vaikutukset lukijaan ilmenevät kulttuurissa sekä yksilöiden tiedostamana että heidän tiedostamattaan havaitsemattomampien tuntemuksien ja tiedostetumpien kulttuuristen kuvien ja käsitysten myötä.

Fiktio ja fakta ovat siis yhtä lailla olemassa samalla todellisuuden tasolla ja tuottavat sitä yhteisesti. Kirjallisuus on siis myös sosiaalinen toimija. Aiemmin käsitellyn taidekäsityksen mukaisesti kirjallisuus voidaan tulkita sosiaalisten suhteiden alueena, joka toimii yhteistyössä muiden vastaavien alueiden kanssa samalla materiaalisella tasolla (Squier 2004, 19). Squierin (2004, 20) mukaan kirjallisuudessa ilmenee sosiaalisesti ja epistemologisesti hallitsevalle asiantuntijadiskurssille vaihtoehtoinen diskurssi. Samalla tavoin *The Island of Doctor Moreau* tuo eettisen tarkastelun ja empatian osaksi tieteellistä tarkastelua sen asettaessa vastakkain Prendickin kokeman kehollisen empatian ja Moreau kylmän rationaalisen maailmankuvan. Näin voidaan tuoda esiin tieteen ulkopuolelle jääviä tiedostamattomia alueita ja eettisiä kysymyksiä. Tämä voi purkaa myös antroposentrismia ja siitä johdettua käsitystä rationaalisen ihmissubjektin ensisijaisuudesta. Tieteiskirjallisuus käsittelee pohjimmiltaan liminaalituloja, joissa ihminen usein teknologisen innovaation tai toisen kohtaamisen myötä astuu muodonmuutosprosessiin, jossa ihmisyyden rajat asetetaan kyseenalaisiksi.

Liminaalisuus on eettisten kysymysten lähde, sillä siinä siirrytään jo asetetuista hierarkioista ja kategorioista vielä määrittämättömään välitilaan, johonkin uuteen.

Suvin erottaa myytin ja fantasian tieteiskirjallisuudesta määrittämällä, että myytti esittää todellisuudesta essentiaalisia tulkintoja ja pyrkii selittämään yhteiskuntien piirteet tyhjentävästi – selittämään tapahtumien muuttumattoman ikuisen olemuksen. Se luo illuusion staattisista identiteeteistä. (Suvin 1979, 6, 26–27.) Näin se vahvistaa jo aiemmin kritisointia olemusajattelua. Myytti näin määriteltynä kytkeytyy logiikaltaan länsimaisen kulttuurin moderniin episteemiin, johon kuuluu transsendentin subjektin rakentaminen ja kulttuuristen ilmiöiden näkeminen pintana tavoittamattomalle perustalle (Pulkkinen 1998, 57).

Tieteiskirjallisuus puolestaan perustuu kognitiiviseen vieraannuttamiseen ja asettaa tutkimansa ilmiöt erityisiksi tutkimuskysymyksiksi, joiden uurtamia reittejä se pyrkii tutkimaan. Kun myytti siis tähtää maailman redusoimiseen muuttumattomaan universaaliin teleologiaan, tieteiskirjallisuus ei ainakaan potentiaalisesti esitä lopullisia tulkintoja.

Tieteiskirjallisuuden vaikutusvalta vaikuttaakin olevan sitä suurempaa mitä enemmän se välttää lopullisten päätelmien tekemistä. (Suvin 1979, 6, 83.) Vaikka tieteiskirjallisuus hyödyntää tai pohjaa juonensa käänteet tieteelliseen diskurssiin, tieteen tehtävä tieteiskirjallisuudessa ei kuitenkaan ole antaa erityistä reittiä nimenomaan totuuteen sinänsä. Robert Scholesin mukaan tieteiskirjallisuutta genrenä määrittääkin sen sijaan erityisesti tietoisuus universumista järjestelmien tai systeemien systeeminä. (Roberts 2000, 9, 11.) Tieteiskirjallisuudessa siis keskeinen tapa tarkastella todellisuutta olisi käsittää todellisuus erilaisten rakenteiden ja systeemien, myös ideologisten, määrittämänä. Näin ollen ihmisyyden voidaan siinä usein ymmärtää muutoksenalaiseksi käsitteeksi.

Merkittävää tältä kannalta on se, että Wells on tunnettu siitä, että hän ei fiktiossaan vaikuta ottavan selvää kantaa esittämiinsä ilmiöihin. Hänen romaaneistaan ei ole yksiselitteisesti löydettävissä esimerkiksi tiettyä ideologista tai moraalista asennoitumista tai allegorista kokonaistulkintaa (ks. esim. Suvin 1979, 217; Cole 2020, 257). Michael Starrin (2017, 152) mukaan tämän kaltaiset monialaisen kerronnan piirteet johtavat kertojan ja lukijan välisten raja-asetteluiden sortumiseen, mikä ohjaa vähäksi-tulemisen prosessiin, mihin palaan myöhemmin tarkemmin. Lukijalle ei siis tarjota selvästi tiettyä valmista positiota. *The Island of Doctor Moreau* rakentaakin sisällöltään, rakentumiseltaan ja genreltään eräänlaisen määrittämättömyyden alueen tai liminaalisen tilan, jossa hierarkkiset eronteot kyseenalaistuvat ja siirrytään totutuista asemista epävarmuuden tilaan. Tieteiskirjallisuuden

novum saakin lukijan aktiivisesti muuttamaan odotuksiaan lukuprosessissa, sillä vaikka teksti on viittaussuhteessa hänen omaan todellisuuteensa hän ei voi koskaan luottaa tekstin uudelleentuottavan sitä (Roberts 2000, 20). Teksti on tällöin prosessi, jossa opitaan ajattelemaan todellisuutta eri tavalla (em.). Tämä muuttaa lukijaa ja tämän asennoitumista tekstiin ja ympäröivään maailmaan.⁴⁵ Teksti voi näin ollen olla liminaalitila eli siirtymäriitti, jossa mahdollistuu muutosprosessi tai siirtymä moneen eri suuntaan. Tämä mahdollistettu tai aavisteltu toinen tila voi potentiaalisesti olla, kuten romaanin *The Island of Doctor Moreau* kohdalla, uudenlainen käsitys ihmisen asemasta ja ihmisen ja ei-inhimillisen välisestä suhteesta.

Ajatus epävarmuuden mahdollistamasta jatkuvasta muutoksen prosessista voidaan helposti yhdistää myös laajemmin Wellsin kirjallisuuskäsitykseen. Wellsiä ja muita ”materialisteja” kriittisesti tarkastellut Virginia Woolf kiinnitti huomion muun muassa Wellsin tapaan käyttää kirjallisuutta välineellisesti ja luoda karkeita henkilöhahmoja (Woolf 1994, 158–159). Tarkastelemassani romaanissa keskitytäänkin varsin objektiiviseen kuvaukseen, jossa hahmojen mielenmaiseman hienosäätöinen erittely ei ole läsnä. Tämä voi johdattaa huomioimaan ihmisen ja ei-inhimillisten olentojen jakamaa materiaalista todellisuutta ja kehon haavoittuvuutta eettiseltä kannalta kenties suoremmin kuin esimerkiksi aikakaudella heräävä modernistien aate, jonka päämääränä oli muun muassa subjektiivisuus ja yksilön sisäisen maailman tarkka kuvaus, epäsuoruus, käsitys taiteen autonomiasta sekä epäpoliittisuus (ks. Cole 2020, 18). Tieteiskirjallisuudessa objekti onkin usein suurempi kiinnostuksen kohde kuin subjekti, jolloin hahmot voivat vaikuttaa karkeilta tai pinnallisilta, sillä niiden välineellisyys kertomuksen osana tiedostetaan tieteiskirjallisuudessa korostetummin (Roberts 2000, 12, 14). Näin ollen toiseuden ideologinen rakenne voidaan potentiaalisesti tuoda selvemmin esiin (ks. em. 30). Yksilön tunteiden erittelyn sijaan tulkitsemani romaani kiinnittääkin lukijan huomion suurempaan jaetun materiaallisen maailman tai luonnon kokonaisuuteen, johon yksilö kuuluu, mikä resonoi etenkin nykyajassa, jossa todellisuuden materiaallisen prekaariuden tarkastelu on erityinen kiinnostuksen kohde. Toisaalta yksilön liittäminen biofyysiseen poliittiseen yhteisöllisyyteen tai kollektiivisuuteen on merkittävä seuraavassa luvussa käsittelemäni vähätieteiskirjallisuuden kannalta.

⁴⁵ Kuten Suvinin kohtaamassa kritiikissä on huomioitu, tämän ajatuksen voi hyvin laajentaa koskemaan taidetta sinänsä. Taide ohjaa tarkastelijan tai lukijan muodonmuutosprosessiin monin eri tavoin sisällöstä, tyylistä tai genrestä riippuen.

Wellsin on ajateltu kuuluvan toisaalta modernismia edeltävien ”materialistien” joukkoon, ja toisaalta häntä on kuvattu sekä modernistiseksi antimodernistiksi että postmodernistiksi tai poststrukturalistiksi (Woolf 1994, 159; Cole 2020, 16; Starr 2017, 16–18). Wells etsi kuitenkin ennen kaikkea ihmisten ja todellisuuden ilmiöiden yhtenäistä perustaa. Tämä perusta löytyi evoluutioteoriasta ja biologisesta maailmankuvasta. (Ks. Cole 2020, 5–6, 243, 246, 263, 272.) Tämä ei kuitenkaan vaikuta johtavan kulttuuristen ja sosiaalipoliittisten ilmiöiden tai esimerkiksi kielen redusoimiseen biologisiin lähtökohtiin. Starr (2017, 18) huomauttaakin, että Wells eroaa modernisteista, kuten esimerkiksi Henry Jamesista, jonka tavoite oli todellisen maailman ideaalinen representaatio taiteessa. Wells totesi tämän päämäärän mahdottomaksi, sillä kieli ei hänen mukaansa representoi edeltävää todellisuutta, vaan välittää ja siten myös luo merkityksiä. (Em.) Wellsin ajatus kielen luovasta voimasta on mielenkiintoinen suhteutettuna aiemmin käsittelemääni taiteenteoriaan – kielellä ja kirjallisuudella on voima vaikuttaa ja luoda uutta osana todellisuuden jatkuvan muutosprosessin jatkumoa.

Tämän kannalta merkittävää on myös tulkitsemassani romaanissa ilmenevä yksilöllisyyden katoaminen liittämällä subjekti osaksi suurempaa materiaalista muutosprosessia. Biologinen maailmankuva oli Wellsin tapa käsittää sekä reaalin että kirjallisen elämä (Cole 2020, 29). Kuten Starr ja Suvin toteavat, Wells oli ensimmäisiä merkittäviä kirjailijoita, joka alkoi kirjoittaa tieteiskirjallisuutta luonnontieteen todellisuudesta käsin – ei vain sitä tarkastellen (Suvin 1979, 220; Starr 2017, 13). Hänen tuotantonsa on Colen mukaan kirjallista biologiaa tai biologista tekstuaalisuutta, jossa tarkastelun keskiössä on elämän jatkuva muutosprosessi. Evoluutio tekee kehityksen mahdolliseksi, sillä se tekee ajasta muuttuvan staattisen sijaan. Wells käsitti elämän jatkuvaksi liikkeeksi ja muutokseksi, joten hänen tuli myös löytää kieli ja ideoita, jotka tukivat tätä muutosprosessin ajatusta. Wells ei näin ollen tarkastellut maailmaa olemisen vaan tulemisen prosessin kautta. Lisäksi Colen mukaan Wellsin ajatusmaailmassa ja tuotannossa ilmenee ajatus elämän yksikköjen perustavasta riippuvaisuudesta toisistaan. Fokus on yksilöiden muodostamassa ekologiassa eli heidän rakentamassaan suhdeverkostossa eli ekosysteemissä. Näitä suhdeverkostoja voi Colen mukaan nykytutkijoiden termein – ja myös käyttämäni teorian pohjalta – kutsua sommitelmiksi. Lisäksi Wells korostaa tieteellisemmissä kirjoituksissaan nationalistisen historian tarkastelun sijasta ekologista eli eliöiden välisiä suhteita tarkastelevaa lähestymiskulmaa menneisyyteen ja vastustaa atomistista individualismia. (Cole 2020, 233, 235, 248.) Vaikka Wellsin henkilökohtaisessa katsannossa tämä käsitys todellisuuden biologisesta yhtenäisyydestä johti ihmissubjektin

valta-aseman vahvistamiseen, voidaan Wellsin lähtökohdista ja hänen kaunokirjallisen tuotantonsa teemoista johtaa siis myös antroposentrismiä purkava tulkinta. Kuten olen käsitellyt, Wellsin romaanissa voi tulkita ilmenevän ihmissubjektin purkautuminen ja ihmisen liittäminen osaksi eläimyyttä tai ei-inhimillistä. Tämä implikoi myös sitä, että ihmisen nykytila on väliaikainen ja riippuvainen laajemmasta kollektiivisesta – myös ei-inhimillisestä – suhdeverkostosta. Ihminen itse osoittautuu merkityksellisellä tavalla eläimeksi ja eläimelliseksi. Näin ollen ihmisen ja eläimen välisen eettisen raja-aidan uudelleenarviointi on myös välttämätöntä.

Wells katsoi kirjailijoilla olevan yhteiskunnallinen tehtävä – kirjailijan tuli osallistua luomaan maailmanrauhan ja jaetun hyvinvoinnin saavuttamisen edellytyksiä (Cole 2020, 305). Tämän ajatuksen taustalla ja sen mahdollistajana vaikutti kenties Wellsin juuri edellä mainittu käsitys kielestä. Tämä käsitys resonoi uudemman, taideteosten toimijuutta korostavan tutkimuksen ja teorian kanssa. Tarinat voidaan käsittää sosiaalisesti rakennetuiksi mutta myös aktiivisiksi toimijoiksi, joihin lukija luo eettisen suhteen (Rosiek & Snyder 2020, 1152). Kohtaamiset tarinoiden kanssa ovat ontologisesti tuottavia, eli ne myös luovat eivätkä vain representoi todellisuutta (em.). Narratiivit ovat olemassa vastavuoroisessa suhteessa eläviin kehoihin, jotka ovat niiden viimekätinen viittauskohde – kehot sekä rakentavat että rakentuvat suhteessa erilaisiin kertomuksiin (Squier 2004, 16). Kehojen ja taideteosten välille rakentuu siis vastavuoroinen vaihto, jossa molemmat astuvat tulemisen prosessiin. Tarkasteltu taideobjekti, tässä tapauksessa romaani, rakentaa tietyn tarkastelijaposition ja näin tietyllä tapaa luo itselleen lukijansa, ja samaten lukija luo tarkastelemansa objektin omasta asemastaan käsin (Rosiek & Snyder 2020, 1152). Tarkastelija ja tarkasteltu ovat siis tässä mielessä huokoisia ja muokattavissa, plastisia, ja rakentuvat vastavuoroisesti itse tekemisen aktissa. Lukija, tekijä ja teos ovat osa samaa kulttuurisbiologista todellisuutta, mihin ajatukseen myös Wellsin kirjallisuuskäsitys tuntuu lopulta viittaavan.

Kielelliset prosessit luovat jatkuvasti uutta. Ne rakentavat uusia suhteita ja luovat uusia maailmoja. Narratiivit luovat uusia yhteyksiä eri ilmiöiden välille. Kielen avulla on mahdollista kytkeä tietty asia tai ilmiö johonkin toiseen. (Daya 2019, 365–366.) Kieli luo todellisuutta ja määrittää tulevaisuuden kautta nykyisyyttä, eli mitä voisimme olla ja miksi tulemme, vaikuttaen interaktiivisesti lukijoihin ja näin myös materiaaliseen todellisuuteen. Näin narratiivit aktualisoivat nykyisyyttä ohjaavaa ja jatkuvasti muuttuvaa ”tulevaisuudessa olemista” (Rosiek & Snyder 2020, 1159). Kirjallisuus siis tuo olemassa olevaksi ja koetuksi

jatkuvasti muutoksessa olevan mahdollisen tulevaisuuden. Romanissa *The Island of Doctor Moreau* siis tähän ajatukseen nojaten luodaan yhteys ihmisen ja eläimen tai ei-inhimillisen välille. Se laajentaa ihmisen kategoriaa kohti eläintä avaten molemmat asemat muodonmuutokselle. Se viittaa kohti tulevaisuuden mahdollisuuksia luoda suhteita näihin toisiin ja toteuttaa niitä. Se konkretisoi, ”vangitsee sanojen ketjuun”, ja tuo jonkin vielä tuntemattoman tuntemuksen piiriin ja näin mahdolliseksi (ks. Deleuze & Guattari 1993, 168–169).

4.2 *The Island of Doctor Moreau* vähätieteiskirjallisuutena

Edellisessä osiossa viittasin ajatukseen tieteiskirjallisuuden tavasta fuusioda tai luoda tieteellisen ajattelun ja taiteellisen mielikuvituksen kohtaamispaikka, jolla on voimaa luoda uutta. Tämä ajatus on Tom Ideman muotoileman vähätieteiskirjallisuuden⁴⁶ käsitteen perustana. Käsittelenkin seuraavaksi romaania *The Island of Doctor Moreau* tämän käsitteen avulla. Vähätieteiskirjallisuus on käsite, jossa tieteiskirjallisuus on sovitettu Deleuzen ja Guattarin pääosin teoksessaan *Kafka: Toward a Minor Literature* (1986) muotoileman vähäkirjallisuuden⁴⁷ käsitteen raameihin. Vähäkirjallisuuden käsitteen keskiössä on ajatus kielen ja kirjallisuuden poliittisesta luonteesta. Kirjallisuutta tulee lukea kirjaimellisesti tutkien sitä, miten se toimii ja mitä se tuottaa palauttamatta sitä ennalta annetun symbolistiseksi representaatioksi – siis tyhjentämättä sen moninaisuutta ja huomioiden sen tuottava voima ja kyky aikaansaada muodonmuutoksia (Deleuze & Guattari 1986, xi–xii). Vähäkirjallisuus käsitteenä liittyy myös kanonisoidun ”Suuren (kansallis)kirjallisuuden” kritiikkiin (Kurikka 2013, 313). Vähäkirjallisuuden kolme keskeisintä piirrettä ovat kielen deterritorialisatio eli häiritseminen tai vieraaksi tekeminen, yksilön liittäminen poliittiseen välittömyyteen ja kollektiivisuus subjektiivisuuden sijaan (em. 16–17).⁴⁸

Edellisessä osiossa kielen asemaa käsiteltiin yhtenä todellisuuden rakentajana ja maailman tapana tehdä itsestään itselleen merkityksellinen. Tämä korostaa myös kielen poliittisuutta. Kieli rakentaa aktiivisesti todellisuutta, mutta se ei tavoita sitä tyhjentävästi. Romanissa *The*

46 ”Minor science fiction”; ”minor SF”. Ks. Idema 2015.

47 ”Minor literature”. Ks. Deleuze & Guattari 1986.

48 ”Disruption/deterritorialization of language”; ”connection of the individual to a political immediacy”; ”production of collective assemblages of enunciation”. Ks. Idema 2015, 39; Deleuze & Guattari 1986, 16–17.

Island of Doctor Moreau kieli epäonnistuuikin tyhjentävästi representoimaan eli kääntämään ja selittämään todellisuutta inhimillisen yksilön tarpeisiin. Todellisuus ei palaudu inhimilliseen valtahierarkiaan vaan pakenee ihmisen, Prendickin, yritystä kontrolloida sitä ja redusoida maailma kielen merkityssuhteisiin. Samoin Moreaun hierarkkista valtaa pakenee muokattujen olentojen elämyys, joka on lain toiston avulla pakotettua ihmisyyttä vahvempi ominaisuus. Kuten olen käsitellyt, myös kielen antroposentrinen nimeämisen funktio kyseenalaistuu olentojen muuttaessa nimeämisen ja kategorisoimisen tapaa. Lain määräämä ihmisyyys näyttäytyy lisäksi tohtori Moreaun valta-asemaa vahvistavana performanssina. Kieli voidaanakin käsittää rakentuvaksi eräänlaisista käskysanoista. Kieli määrittää ja ohjaa sitä, mitä ihmiset ovat ja mikä on heille mahdollista. Kieli tekee yksilöstä subjektin ja rajaa ja ohjaa toimintaa määrätyn sosiaalispoliittisen järjestelmän pohjalta (Cruz & Neitzel 2019, 2–3). Kielessä siis yksilöstä muodostetaan subjekti ja toisinnetaan tiettyjä valta-asetelmia. Ihminen on myös antanut itselleen oikeuden määrittää muut olennot. Ihmisen näin muokatessa todellisuutta kieli osallistuu myös ei-inhimillisten elävien olentojen toiminnan mahdollisuuksien määrittämiseen. Ihmiskieli on näin antroposentrinen hallinnan keino, ja sille on ihmisjärjen osoittajana annettu primaarinen asema. Kielen voi ymmärtää kuitenkin olevan vain yksi muuttuva osa todellisuuden moneutta. Kielessä on myös huokoisuutta eli ei-inhimillinen alue ja toiseksi tulemisen potentiaali samoin kuin todellisuus on kieleen palautumaton.

Kielen tuleminen-vähäiseksi viittaa tähän ajatukseen. Kieltä voidaan käyttää deterritorialisoivasti haastaen sen enemmistö- eli valtakäyttötapoja (ks. Kurikka 2013, 291). Kirjallisuus mahdollistaa paon mainitusta ”kielen fasismista” tehdessään kielen vieraaksi sen normien rajojen kokeilulla (Cruz & Neitzel 2019 2–3, 5). Kyse on siis siitä, miten kieltä standardisesti käytetään tiettyjen valta-asetelmien toisintamiseen ja mitä elämää sen toisenlaisen käytön avulla voidaan vapauttaa. Tekstin lukemisessa painopiste siirretään merkityksenannosta sen tekemiseen ja toimimiseen ja potentiaaliin tuottaa lakkaamatta uusia kytkentöjä. Vähäkirjallisuudessa kaikki lausumat ovat kollektiivisia sommitelmia, eikä niistä siis ole löydettävissä yksilöllistä subjektia. (Ks. Kurikka 2013, 30, 291, 304.) Kirjallisuudesta tehdään näin poliittista, yksilöllisiin tuntoihin palautumatonta. Kielessä on sen näennäistä vakautta horjuttavia piirteitä eli sen toisenlaisen käytön mahdollisuus. Vähäkirjallisuus voi siis toistaa tai käyttää valtaaäntä, mutta se tekee sen muuttaakseen tradition, ei ylläpitääkseen sitä (Starr 2017, 156). Vähäkirjallisuudessa vallalla olevan kulttuurin kieli siis muunnetaan uusiin tarkoituksiin, mikä luo pakoreittejä. Hämärtämällä näin kategorisia rajalinjoja voidaan

luoda uusia sosiaalisen kanssakäymisen mahdollisuuksia. (Em. 146.) Tässä tutkielmassa erityisen tarkastelun kohteena on ennen kaikkea ihmisen valta-asema ja tämän antroposentrisen hierarkkisen järjestelmän pakeneminen ja uusien ihmisen ja ei-inhimillisen välisten suhteiden luominen.

Yksi keino ymmärtää kieli uusmaterialistisesta lähtökohdasta käsin on tarkastella kielen performatiivisuutta. Kun kieltä tarkastellaan performanssina, voidaan kyseenalaistaa sanojen representationaalisuus eli kyky esittää ne edeltävä todellisuus (Barad 2003, 802). Sanat eivät representoi vaan ennemmin osallistuvat tietyn sommitelman muotoutumiseen. Kieli ja kielen ulkopuolinen todellisuus siis yhteistoiminnassa luovat todellisuutta. Tarkoitus ei siis ole kyseenalaistaa diskurssien kykyä tuottaa todellisuutta, vaan pyrkiä huomioimaan myös inhimillisten epistemologisten kehikkojen ulkopuolinen todellisuus vastavuoroisena toimijana ja tapahtumisen tuottajana (Parikka & Tiainen 2012, 336). Vaikka diskurssit ohjaavat tarkastelua, niistä käsin voidaan näin ollen etsiä myös uudistavia pakoreittejä (em. 337). Tulkinnessakaan ei siis ole kyse määrätyn objektin tulkinnasta vaan enemmän astumisesta rihmastomaiseen suhteeseen tekstin kanssa. Kirja on osien sommitelma, joka kykenee tuottamaan lukemattoman määrän vaikutuksia sen sijaan, että se olisi tarkasti järjestetty yhtenäinen kokonaisuus, jota voidaan lukea vain yhdellä tavalla tai joka tuottaa vain yhden tulkinnan. (Starr 2017, 34–35.) Näin pyritään myös siirtymään pois ihmiskielen antroposentrisestä käsityksestä ja sille annetusta etuasemasta.

Kuten mainittu, *The Island of Doctor Moreau* ei ole romaanina kielellisesti, tyyliltään tai muodoltaan erityisen kokeileva. Esimerkiksi kielen materiaalisuutta, johon usea tutkija käsiteltyä teoriaa tutkimuksessaan käyttäessään keskittyy, ei ole siinä erityisesti korostettu. Kuitenkin myös siinä ilmenee tarinan tasolla kielen tekemistä vieraaksi, kuten aiemmin käsittelemässäni olentojen kielen käytössä, vaikka he ovatkin vaarassa toisintaa antroposentristä järjestelmää. He ovat kuitenkin deterritorialisoineet vallalla olevan tavan nimetä ja määrittää ja näin luoda määrätty olento. Tilalle he asettavat omat määrittämissänsä tapansa. He käyttävät valtakieltä syrjäyttäen sen määrittämisen konventioita ja kyseenalaistaen rajantekoa niiden ja eräänlaista ihmisen standardia edustavan Prendickin välillä. Toisaalta tulkitsemassani romaanissa myös kielen kyky aukottomasti kääntää sitä edeltävä materiaallinen todellisuus koherentiksi ihmisen luomaksi representaatioksi kyseenalaistuu. Prendick ei pysty enää kuvaamaan ja näin kontrolloimaan ja määrittämään havaitsemaansa todellisuutta, jossa näin myös ihmisen standardiasema kyseenalaistuu.

Prendickin kyvyttömyys tarinallistaa maailma koherentiksi kokonaisuudeksi sekä korostaa ihmiskielen huokoisuutta ja representaation vaillinaisuutta että kyseenalaistaa ihmiskielen primaarisen aseman. Hiljaisuudet tai puutteet narratiivissa osoittavat itse kerronnan ja kielen puutteellisuuden eivät representaation virheellisyyttä (Daya 2019, 366). Ihmiskielen ulkopuolinen todellisuus osoittautuu kieleen palautumattomaksi. Näin ollen tarinan tasolla ilmenee käyttämäni teorian kannalta jotain mielenkiintoista, eikä päähuomioni olekaan siksi kielen tasolla. Tukeudun siksi Tom Ideman määrytykseen vähätieteiskirjallisuudesta, joka soveltaa vähäkirjallisuuden käsitettä tieteiskirjallisuuteen niin, että voidaan huomioda myös tarinan tasolla tapahtuvia ilmiöitä.

Ideman (2015, 46, 50) mukaan vähätieteiskirjallisuuteen kuuluu se tieteiskirjallisuuden osa-alue, joka ei keskity suoraan kuvaamaan sosioekonomisia teemoja vaan tarkastelee ja tuottaa tieteen ja kirjallisuuden muutosvoimaisen kohtaamisen kautta biofyysisiä tapahtumia, joissa ihmissubjekti sulautuu osaksi moniulotteisia ei-inhimillisiä ympäristöjä. Tässä osa-alueessa on vähäkirjallisuuden käsitteen vaatimaa poliittista välittömyyttä ja kollektiivisuutta, sillä se kadottaa ihmissubjektin toimijana ja kyseenalaistaa ”ihmisen” käsitteen aseman maailmaa jäsentävänä ja järjestävänä standardina. Kaikki on tässä kirjallisuudessa biopoliittista. (Em. 40, 50, 54.) Ihmissubjekti siis sulautuu osaksi laajempaa biofyysistä ympäristöä, jonka osallisuus tapahtumien tuottajana korostuu. Keskiössä on ihmisen riippuvuussuhde ei-inhimillisistä ympäristöistä ja näiden yhteistoimijuus, jossa subjekti katoaa. Kielellinen kokeilu ei ole tämän osa-alueen erityispiirre, mutta se kuitenkin haastaa sekä tieteen että kirjallisuuden metodologisia ja ontologisia rajoja – näiden eri todellisuuden osa-alueiden ”kieliä” tai ”sääntöjä” (ks. em. 41). H. G Wellsin tieteiskirjallisen tuotannon perusperiaate onkin Suvinin (1979, 232–233) mukaan tieteellisen kognition muuttaminen esteettiseksi kognitioksi. Biologisesti ymmärrettyä todellisuutta tarkastellaan taiteen linssin lävitse. Tieteen ja taiteen fuusiosta seuraa kuvaus, jossa rationaalisen ajattelun kytkökset kokonaisvaltaisempaan kokemukseen, esimerkiksi tunteisiin, haluihin ja moraaliin, tehdään näkyväksi. Samalla ihmisen käsitettä puretaan osoittamalla sen puutteellisuus. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* korostuu ihmisen itsensä eläimyys ja osallisuus luonnon muutosprosessissa, mikä syrjäyttää standardista antroposentrismistä käsitystä ihmisestä ja hänen asemastaan. Toisaalta tieteen kytkös ideologiaan, moraaliin ja mielikuvitukseen tehdään näkyväksi, mihin palaan myöhemmin uudelleen.

Ideman (2015, 46) mukaan vähätieteiskirjallisuus tutkiikin erityisesti uusia kertomisen mahdollisuuksia kuvatessaan fyysisiä ja biologisia ympäristöjä tarinan rakentajana sen sijaan, että nämä ympäristöt jäisivät vain inhimillisen toimijan objektiksi tai taustaksi.

Tämänkaltaisessa kirjallisuudessa tuotetaan todellisuudelle avoimia nomadisia hahmoja.

Nämä hahmot tulevat osaksi kokeellisia todellisuuksia, joissa he muuntuvat kanssakäymisessä ympäristön kanssa. (Em. 48.) Vähätieteiskirjallisuus siis koostuu post-antroposentrisistä kertomuksista, joissa ihmisen ja ei-inhimillisen väliset hierarkkiset eronteot purkautuvat etenkin ihmissubjektin häivyttämisen avulla. Idema (2015, 44) katsoo näkemyksensä olevan yhdistettävissä Deleuzelta ja Guattarilta perintöä olevaan käsitykseen kirjallisuudesta erilaisten voimien kartoituksena, jota tulee lukea kirjaimellisesti. Tämä on yhdistettävissä romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ilmenevään ihmisen eläimeksi tulemiseen. Myös ei-inhimillisen ympäristön, luonnon, muutosprosessin merkitys korostuu ja tämä todellisuus pakenee ihmisen määrittelyä. Ihmisyys itse väistyy romaanin lopussa taka-alalle eläimyyden saadessa vallan ihmisestä: ”I feel as though the animal was surging up through them; that presently the degradation of the Islanders will be played over again on a larger scale.” (IDM 128.) Vaikka Prendick ei ole lopulta avoin nomadinen hahmo, sillä hän vastustaa romaanin lopussa muutosta eikä hänen persoonallinen äänensä kerronnassa katoa, hän kokee eläimeksi tulemisen.

Yi Dongshinin (2010, 3) mukaan posthumanistisen aikakauden murros edellyttääkin representationaalisen ajattelun hylkäämistä ja humanististen asetelmien sijaan ihmisen ja ei-inhimillisen vastavuoroisen suhteen rakentamista. Kuten Parikka ja Tiainen (2012, 330) toteavat, representaatiot eivät toimi yläperiaatteena ilmiökentille, joihin ne osallistuvat, vaan ovat yksi osa näitä moneuksia. Materia ei siis ole objekti, jota subjekti referoi, vaan tekemistä, jossa subjekti on osa. Todellisuuden tarkastelija tai tietäjä ei näin ollen voi olla tämän luonnollisen todellisuuden ulkopuolella eli ei ole ulkopuolisen tarkastelijan asemaa. (Barad 2003, 822, 828.) Tarkastelijaa ja tarkasteltua objektia erillisinä asemoina ei siis ole olemassa. Tältä kannalta mielenkiintoista on etenkin tieteen ja taiteen yhdistävä tieteiskirjallisuus, jossa voi rakentua kenties kokonaisvaltaisempi todellisuuden tarkastelun näkökulma. Tieteellisen tiedon tarkastelu mielikuvituksen ja taiteen luomien tuntemusten valossa korostaa mainittua Karen Baradin ajatusta tietäjän maailmassa olemisesta, jossa oletetut rajat itsen ja ulkopuolisen välillä purkautuvat. Tieteiskirjallisuus voi mahdollistaa tietäjän immersion osaksi tutkittua todellisuutta ja sen vaikutusten alaisena olemisen. Lisäksi tämän kaltaisella tarkastelulla voi olla erityinen eettinen merkitys, joka Yi Dongshinin mainitseman

posthumanistisen ajan murroksessa tarkoittaa etenkin ihmisen ja ei-inhimillisen välisen suhteen tarkastelua ja uudelleenajattelua.

Tämän kaltainen tieteiskirjallisuus onkin Ideman kuvaileman tavan mukaisesti ajattelun muoto, jossa kartoitetaan tulevaisuuden mahdollisuuksia uudelleentuottamatta jo olemassa olevia järjestelmiä. Se ei alistu vain kirjallisuuden tai tieteen metodologisiin vaatimuksiin, niiden ajattelu- ja toimintatavan raameihin. Sen sijaan tämä kirjallisuuden osa-alue on ontologinen tapahtuma tai koe, jolla on voima muuttaa ja uudistaa todellisuutta. Tämä tarkoittaa nykyhetken murroksessa ihmisen aseman radikaalia uudelleenajattelua. Tämä muodonmuutoksen prosessi tapahtuu mielikuvituksen ja tieteen metodologioiden fuusioituessa tieteiskirjallisuuden raameissa. Mielikuvitus, kielelliset kokeilut, eri ainesten fuusiot ja symbioosit vapauttavat tarkoista määrityksistä tuottaessaan mutaatioita (Idema 2015, 46–47). Mutaatiot tuottavat eriäviä tapoja ajatella tai olla sekä mahdollistavat hierarkiat ylittävät suhteet. Mielikuvitus vapauttaa näin elämän luonnon määräämästä suunnasta, ideoista ja käsitteistä (em. 55–56). Tämän kaltainen radikaali vapaus on löydettävissä kirjallisuudesta. Tämä on merkittävä kanta eläinkysymyksen kannalta, sillä ei-inhimillisen eläimen eettinen huomiointi vaatii oletettujen rakenteiden radikaalia kyseenalaistamista eli mielikuvituksen valjastamista uusien eettisten suhteiden luomiseen. Kirjallisuudella on tämän mahdollistamisessa siis olennainen tehtävä. Katsonkin, että myös *The Island of Doctor Moreau* osallistuu tämän kaltaisen uuden todellisuuden luomiseen purkaessaan ihmissubjektia ja samalla antroposentrismia valtaa. Samalla se sulauttaa ihmisen osaksi eläimyyttä ja erottamattomaksi osaksi myös ei-inhimillistä todellisuutta.

Kirjoittamisen tulisi Ideman mukaan olla moneuden todentamista eikä ihmissubjektin vahvistamista. Jokainen olento on moninaisuus, monialaisiin suuntiin viittaava sommitelma ja jokainen on rihmastomaisesti yhteydessä toisiinsa. (Idema 2015, 56.) Tämä tarkoittaa sitä, että kirjoittamisessa tai tekstien tulkinnassa omaksutaan myös tietynlainen kokeellisuus. Tämä on olennaista etenkin ihmisen ja eläimen välisten suhteiden tarkastelussa. Kuten olen käsitellyt myös romaanin *The Island of Doctor Moreau* kohdalla, kirjallisuudella on mielikuvituksen valjastaessaan potentiaalia vapauttaa ihmisen ei-inhimilliset alueet ja purkaa ihmissubjektia sekä aikaansaada muodonmuutoksia ja toiseksi tulemisia. Kirjallisuus pystyy luomaan fuusioita ja mutaatioita yhdistäessään ja kokeillessaan erilaisten ainesten ja kielen konventioiden – kielellisen olemassaolon – rajoja. Ihmissubjektin vahvistamisen vastustamisella on myös selvä eettinen merkitys. Eettisten suhteiden laajentaminen

inhimillisen ulkopuolelle voi mahdollistua kenties parhaiten juuri tämän kaltaisessa nimenomaan ei-inhimilliset toimijat huomioivassa kirjallisuudessa, joka ei toisinnalla antroposentrismä todellisuutta. Tähän tarpeeseen vastaa Ideman muotoilema vähätieteiskirjallisuus, joka tutkii ihmisen ja ei-inhimillisen välisiä suhteita ja purkaa antroposentrismä valtaa ja ihmssubjektin ensisijaisuutta liittämällä ihmisen osaksi biofyysistä kollektiivista todellisuutta.

Tieteiskirjallisuudella on siis erityinen asema sen yhdistäessä taiteessa mielikuvitusta tieteelliseen ajatteluun. Tieteiskirjallisuuden kokeet kyseenalaistavat ihmssubjektin erityisaseman todellisuuden rakentajana sen purkaessa hierarkkista rajaa inhimillisten ja ei-inhimillisten tapahtumien välillä. Myös itse tieto ja sen ehdot kyseenalaistuvat. Esimerkiksi merkittäviä tieteellisiä tuloksia eivät tuota yksittäiset ihmiset, vaan yhteen limittynyt tapahtumien joukko. Tieteen perinteinen erotus tutkivan subjektin ja tutkitun objektin välillä – mitä myös *The Island of Doctor Moreau* -romaanin Moreaun hahmon ja luotujen olentojen avulla havainnollistaa – ei siis onnistu, vaan tieteenharjoitus näyttäytyy monien yhteen limittyneiden tapahtumien mahdollistamana. Ideman (2015, 43) mukaan tieteiskirjallisuudessa ilmeneekin tavallista kokonaisvaltaisempi tieteen⁴⁹ ymmärtämisen tapa, sillä se osoittaa, että tiede ei ole palautettavissa stereotyyppisen joustamattomaan ja rationaaliseen laskelmointiin. Kun ihmssubjektin ja ei-inhimillisen todellisuuden välinen ero purkautuu, osoittautuu tiede samalla riippuvaiseksi yhteiskunnallisista ilmiöistä, valtahierarkioista, ideologioista, alitajuisista tuntemuksista, epätarkoista ideoista ja mielikuvituksesta, materiaalisista aineksista ja niiden suhteista toisiinsa – siis ajattelun ja materian yhteistoiminnasta ja ykseydestä. Tunteet tai etiikka eivät ole myöskään tieteen ulkopuolella. Myös tutkimassani romaanissa painottuu etiikan ja kehollisen olemassaolon merkitys vastavoimana Moreaun kylmän rationaalille antroposentriselle tietenteolle, jonka ulkopuolelle etiikka ja empatia suljetaan. Hänen kokeensa näyttäytyvätkin päämäärättömänä julmuutena, joka objektivoi tutkitun elävän yksilön. Tätä romaanissa toistuvasti kyseenalaistetaan, mikä vaikuttaa implikoivan, että tieteellä on rajat, jotka eettinen arviointi asettaa. Moreaun kokeet eivät ole myöskään mielikuvituksen vaikutuksesta vapaita, sillä hänen luomiinsa olentoihin kuuluu myös sellaisia fantasioita viittaavia olentoja kuin satyyri.

⁴⁹ Tieteellä viitataan tässä pääosin luonnontieteeseen. Tieteiskirjallisuudessa myös muut tieteenalat voivat kuitenkin olla tarkastelun kohteena, ja toisaalta mielestäni Ideman näkemystä voidaan tietyiltä osin soveltaa myös muihin tietesiin sikäli, kuin myös niiden harjoitukseen vaikuttavat tieteenalan ja tieteen harjoituksen ulkopuoliset ilmiöt ja vaikutukset.

Hyödyntämäni teorian keskiössä olevaa jatkuvaa muuntuvuuden ja muutoksen prosessuaalisuutta heijastaa ajatus evoluution jatkuvasta epälineaarista muutosprosessista, mikä läpäisee teemana romaanin *The Island of Doctor Moreau* lisäksi koko Wellsin tuotannon. Wellsin kirjallista työtä määritti hänen vahvasti tieteellinen suuntautumisensa. (Cole 2020, 13, 241.) Taide oli tieteellisen ajattelun jatke. Tieteiskirjallisuus voidaankin määrittää tieteellistä asetelmaa vastaavaksi ajatuskokeeksi, jossa objektiivinen tapahtumien erittely ja tarkastelu saa erityisaseman subjektiivisten tunteiden jäädessä taka-alalle (Roberts 2000, 10, 12, 14). Wells on tuotannossaan tietoinen ihmislaajin osasta elämän suurissa muutosvirroissa sekä evoluution, biologian että ekologian kontekstissa. Samalla keskeinen teema on yksilön liittäminen osaksi suurempaa ”elämän” epävarmaa kollektiivisuutta. (Cole 2020, 8.) Ihmislaajin voikin tulkita olevan romaanissa *The Island of Doctor Moreau* olennaisesti osa evoluutioprosessia, eikä sen tietynhetkinen tilanne siksi ole vakaa tai osa kehitystä kohti korkeampaa muotoa vaan perustavasti epävarma ja riippuvainen ympäristön muutoksista. Myös taantuminen tai ihmisen katoaminen on mahdollista. Ihmisen nykytilanne ei siis ole taattu, mikä ilmenee etenkin romaanin lopussa. Wells luo kuvaa maailmasta monimutkaisena suhteiden verkostona, jossa vallitsee ihmisen kontrollin ulkopuolinen muutosprosessi.

Tässä todellisuudessa kieli voi olla vain yksi todellisuuden ilmenemisen tapa tai taso, josta todellisuuden kompleksisuus virtaa läpi tai jota se pakenee. Kuten olen käsitellyt, määrittämättömyys ja avoimet kysymykset ovatkin Wellsin romaanissa sekä sen sisällöllisellä että laajemmin rakentumisen tasolla läsnä. *The Island of Doctor Moreaussa* keskeisimpiä avoimia kysymyksiä onkin nimenomaan ihmisenä olemisen ontologinen ja moraalinen merkitys. Prendick pyrkii etsimään suurempaa merkitystä ja perustavaa ihmisyyttä, mutta tämän tavoittelemisen näyttäytyy epävarmana ja epätoivoisena:

I have withdrawn myself from the confusion of cities and multitudes, and spend my days surrounded by wise books, bright windows in this life of ours lit by the shining souls of men. [...] There is, though I do not know how there is or why there is, a sense of infinite peace and protection in the glittering hosts of heaven. There it must be, I think, in the vast and eternal laws of matter, and not in the daily cares and sins and troubles of men, that whatever is more than animal within us must find its solace and its hope. I hope, or I could not live. (IDM 129.)

Ihminen näyttäytyy lisäksi Wellsin romaanissa väliaikaisena luonnonprosessien seurauksena ja identiteetti kontingenttina performanssina. Ihmisen kontrolli ja hallinta määrittämisen avulla kyseenalaistuu etenkin ei-inhimillisen toisen kohtaamisessa. Ei-inhimillisyys ja yhteys

ei-inhimilliseen osoittautuu sekä Prendickin kokemuksessa että romaanin lopussa ihmisyksilön sisäiseksi potentiaaliksi. Wellsin romaanissa ei ole essentiaalista ihmistä, vaan ihmisen näyttäytyminen on kulttuuristen konventioiden ja materian tietyn järjestäytymisen tavan tulos, hetkellinen tasanko elämän virrassa.

Näin ollen Ideman kuvailemat vähätieteiskirjallisuuden ehdot täyttyvät myös *The Island of Doctor Moreau* kohdalla, vaikka se ei olekaan selvästi kategorisoitavissa Ideman pääosin käsittelemäksi kovaksi tieteiskirjallisuudeksi.⁵⁰ Kuten mainittu, Wellsin tavoite oli tutkia tieteellisiä ongelmia siirtämällä ne taiteen esteettiseen kehykseen. Tämä tuo erityisesti moraalisen tarkastelun osaksi tieteen harjoitusta. Ihmissubjekti sulautuu myös Wellsin romaanissa osaksi laajempaa luonnon muutosprosessuaalisuutta, mikä osoittaa sen tilan epävarmaksi, kontingentiksi ja ympäristöstään riippuvaiseksi – myös jaetun kehollisen haavoittuvaisuuden vuoksi. Ihmisen ja eläimen muodonmuutos Wellsin romaanissa purkaa länsimaista historiallista ja kulttuurista rajantekoa ihmisjärjen ja materiaallisen luonnon välillä. Samalla romaani on vähätieteiskirjallisuuden periaatteiden mukainen kyseenalaistaessaan yksilöidyn ihmissubjektin valta-aseman sekä kyvyn kontrolloida elämää ja pysyä eheänä autonomisena kokonaisuutena. Se osoittaa määrätystä ihmisyydestä poikkeavan toiminnan ja näin muodonmuutoksen eli uuden mahdolliseksi.

Starrin mukaan se, että Wellsin kirjallisen tuotannon teoreettisesta sijoittumisesta ei ole yhteisymmärrystä tekee hänestä ideaalisen kandidaatin Deleuzen ja Guattarin teorian innoittamaan tulkintaan. Kuten mainittu, tuotannon asemasta akateemisessa katsannossa ei ole selvyyttä ja siinä on tulkittu olevan toisaalta modernin ja toisaalta myös poststrukturalismin tai postmodernismin piirteitä. Starrin mukaan osin tämän takia Wells onkin välitilassa oleva kirjailija. Tämä on verrannollinen vähäkirjallisuuden käsitteeseen, jossa valtakirjallisuudesta ja -kielestä ammennetaan sen vallankumouksellinen voima. (Starr 2017, 17–18, 138.) Ajatus Wellsin tuotannossa ilmenevästä yksilön liittämistä osaksi suurempaa elämän kollektiivisuutta ja jatkuvaa muutosprosessia tukee tätä ajatusta. Wellsin pohjimmainen

50 Kova tieteiskirjallisuus on tieteiskirjallisuuden alagenre, jolle on tyypillistä luonnontieteellisten faktojen erityisen tarkka tutkiminen. Esimerkiksi muita tieteitä kuin luonnontieteitä tai sosiaalispoliittisia teemoja käsittelevät kertomukset rajautuvat tämän määritelmän ulkopuolelle. Termille ei kuitenkaan ole tiettyä vakiintunutta määritelmää. (Westfal 2005, 187–190.) Kovan tieteiskirjallisuuden piirteiksi on mainittu esimerkiksi tieteellisten faktojen tarkka erittely tai kuvaus, luonnontiede kertomuksen perustana, kirjailijan oma näkemys teoksesta kovana tieteiskirjallisuutena, kertomusten ilmeneminen eräänlaisina älyllisinä harjoitteina, keskittyminen tieteellisen totuuden tarkasteluun, tieteellinen uskottavuus, didaktisuus, tiede metaforana, joka rakentaa illuusion kertomuksen realistisuudesta ja rationaalisuudesta, epäpoliittisuus sekä keskittyminen tieteellisten ideoiden ja ongelmien tarkasteluun ja selvittämiseen. (Westfal 2005, 187–188; Cramer 2003, 187–188.)

innoitus oli ajatus fiktiosta, joka osallistuu elämän jatkuvaan virtaan (Cole 2020, 28–29). Vaikka, kuten aiemmin käsittelin, Wells jakoi tohtori Moreaun transhumanismiin viittaavan tieteellisen ajatusmaailman, löytyy hänen tuotantonsa ja ajattelunsa teemoista lähtökohtia tulkinnalle, jossa ihmisen valta-asemaa voidaan purkaa. Myös Suvinin (1979, 216) mukaan Wellsin tuotanto on perustavasti monitulkintainen. Esimerkiksi romaanin *The Island of Doctor Moreau* on usein tulkittu vastustavan kategorisointia ja selvää tulkintaa (ks. esim. Cole 2020, 253, 257). Sitä on määritelty muun muassa satiiriksi, allegoriaksi, tieteiskirjallisuudeksi ja myytiksi (Glendening 2002, 592). Romaani siis ylittää määrätyt kategoriat ja kiinnittää lukijan huomion moninaisuuteen ja potentiaalisuuteen myös rakenteensa tasolla. Sitä ei pysty palauttamaan yksinkertaiseen allegoriaan (Cole 2020, 255, 257). *The Island of Doctor Moreau* on siis ymmärrettävissä varsin rihmastolliseksi eli moninaiseksi romaaniksi, jonka tulkintaan ei ole yhtä selvää teoreettista kehikkoa tai näkökulmaa. Se jatkaa uusien tulkintojen tuottamista. Wellsin romaaniin ei siis kovin yksinkertaisesti voi katsoa edistävän juuri tietyn maailmankuvan tai rakenteen uudelleentuottamista. Tämä monitulkintaisuus viittaa vähäkirjallisuuden poliittiseen kollektiivisuuteen, jossa romaania ei voida jähmettää tiettyyn tulkinnan kehikseen tai tiettyyn ääneen ja jossa esitetty ei palaudu subjektiivisiin tuntoihin.

Tämän poliittisuuden eläineettinen merkitys konkretisoituu sellaisessa tieteiskirjallisuudessa, jonka tarkastelun keskiössä on ihmisen ja ei-inhimillisen toisen välinen suhde ja, kuten Idema on käsitellyt, jossa ihmissubjekti eri tavoin häivyttyy osaksi kollektiivista ei-inhimillistä ympäristöä. Kuten olen osoittanut, tulkitsemani romaani pystyy näin ollen osoittamaan tien ulos määrätyistä antroposentrisistä hierarkkisista asemista. Ihmisen käsite sekä olentojen rituaaleissa ja toiminnoissa että heidän ja Prendickin yhteistoiminnassa tehdään vieraaksi, kuten myös eläimen käsite eläimyyden tullessa esiin ihmisessä itsessään. Käsitteet ihminen ja eläin siis horjuvat asemistaan. Wellsin romaanissa luotu liminaalinen tila tai muutosprosessi näin ollen uudistaa ei-inhimillisen kohtaamisessa perinteisiä merkitysjärjestelmiä. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* eläin ja ihminen käsitteellisinä sommitelmina asetetaan transformatiiviseen suhteeseen, minkä seurauksena molemmat osoittautuvat epävarmoiksi ja osallistuvat uutta tuottavaan muodonmuutokseen.

5. Lopuksi

Pro gradu -tutkielmassani olen tutkinut H. G. Wellsin romaania *The Island of Doctor Moreau* (1896) posthumanismin ja uusmaterialismin teorioiden lähtökohdista. Olen tukeutunut paljon myös Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin prosessifilosofiasta ammentavaan teoriaan.

Tarkasteluni kohteena on ollut ihmisen ja ei-inhimillisen välinen suhde ja näiden binaaristen asemien kyseenalaistuminen sekä tulkitsemani romaanin tarinan, aikapaikallisen kontekstin että genren tasolla. Olen keskittynyt tämän suhteen tarkastelussa etenkin sen eettisiin ulottuvuuksiin. Olen tarkastellut tulkitsemani romaanin mahdollisuuksia sekä luoda uudenlaisia ihmisen ja ei-inhimillisen välisiä suhteita ja kommunikaation tapoja että auttaa ymmärtämään uudelleen tämän suhteen merkitystä.

Romaanin *The Island of Doctor Moreau* ja Wellsin aikapaikallisen ja ajatushistoriallisen kontekstin voidaan katsoa heijastuvan romaanissa ilmenevissä vastakkainasetteluissa. 1800-luvun loppupuolta määritti nopea tekniikan, tieteen ja kapitalismin kehitys. Aikakauden puhtausajattelua, johon kuului todellisuuden hallinta kategorisoinnin ja luokittelun avulla, varjostivat usein vähemmistöihin projisoidut pelot sivilisaation taantumisesta. Ristiriitaisuutta heijastivat vastakkaiset käsitykset evoluutioteoriasta joko kehityslinjana tai epälineaarisen prosessuaalisuutena, mikä heijastuu myös tulkitsemassani romaanissa ilmeneviin käsityksiin ihmisrajista. Moreau katsoo ihmisjärjen luonnon kehityskulun huipuksi, mutta romaanin loppu vaikuttaa osoittavan ihmissivilisaation tilan olevan väliaikainen suhteessa luonnon jatkuvaan muutosprosessiin ja sille alisteiseen eläimyyteen. Ihmisen ja eläimen erottaminen ja kategorisointi osoittautuu tulkitsemassani romaanissa toistuvasti mahdottomaksi ihmisten vaikuttaessa eläimellisemmiltä kuin eläimet itse ja eläinten saavuttaessa Moreaun kokeiden seurauksena ihmisyyttä.

Tohtori Moreaun tekemä ero järjen ja kehollisuuden välillä, mikä heijastuu hänen käsityksessään kipukokemuksen väliaikaisuudesta ja tarpeettomuudesta ihmisen evoluutiossa, heijastaa laajempaa länsimaisen filosofian ajatushistoriaa. Tässä ajatushistoriassa eläin on perinteisesti asetettu keholliseksi olennoksi ja osaksi materiaalista todellisuutta ihmisen ollessa ensisijaisesti mielellinen, rationaaliseen ajatteluun kykenevä kielellinen subjekti. Todellisuuden dualistisessa jaossa mieleen ja materiaan eläin on jäänyt materiaaliseen maailmaan kuuluvaksi objektiksi, määrittämättömäksi toiseksi ja ihmisen peiliksi ilman oman erityisen olemisen tunnustamista. Vaikka luonnontieteen, etenkin vivisektion harjoituksen, parissa ainakin fyysinen eronteko ymmärrettiin virheelliseksi, lajien välinen moraalinen

erottelu säilyi. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* tämän kaltainen kartesiolainen jako sekä mielen ja materiaalisen todellisuuden että järjellisen ihmisen ja irrationaalisen eläimen välillä purkautuu. Prendickin kokemus todellisuuden kontrolloimattomuudesta, määrittelemättömyydestä ja epärationaalisuudesta kyseenalaistaa antroposentristä hierarkiaa ja käsitystä todellisuuden hallinnasta representoivan kielen ja järjen avulla. Rationaalisen ihmissubjektin kyseenalaistuminen haastaa myös ihmis–eläin-binaarin.

Ihmisyys esiintyy Wellsin romaanissa myös olentojen rituaalin symbolisoimana performanssina eli ei-essentiaalisena ja muutettavana ilmiönä, joka on riippuvainen ympäristöstään. Transsendentin olemuksen sijaan olentoa määrittää näin tulkitsemassani romaanissa tekeminen ja mielen sijaan painotetaan kehollisuutta ja kehon kykyjä toimia ja luoda suhteita. Moraalisen arvon jaottuminen olennon tulkitun rationaalisuuden ja mielellisyyden mukaan osoittautuu näin myös ongelmalliseksi. Ihminen, kuten tulkitsemassani romaanissa päähenkilö Prendick, on riippuvainen suhteistaan toisiin olentoihin, mikä ohjaa jaetun hyvinvoinnin tavoitteluun. Myös määrittelyn painopiste siirtyy ihmiseläinolentojen tarkastelussa kehon kykyjä korostaviin määrittelyihin, joihin päähenkilö Prendickin tulee alistua tullakseen nähdyksi ihmisenä saarella. Näin Wellsin romaani kyseenalaistaa ihmisen ensisijaisuuden ja antroposentrisen näkökulman. Myös empatia pohjautuu tulkitsemassani romaanissa etenkin jaettuun kykyyn kärsiä, siis jaetun kehollisen elämän haavoittuvaisuuteen eikä rationaalisen subjektin vaatimukseen. Romaanissa *The Island of Doctor Moreau* korostetaankin empatian kehollisuutta ja lajirajojen asettaman välimatkan katoamista eettisissä suhteissa.

Lori Brownin eläineettistä teoriaa käyttäen tulkitsin romaanissa *The Island of Doctor Moreau* tapahtuvan päähenkilö Prendickin kokemuksen myötä eläimeksi tuleminen. Ihmissubjekti on historiallisesti rakentunut rationaalisen, valkoisen länsimaisen miehen subjektiksi, johon todellisuus määritetään viittaussuhteessa (Deleuze & Guattari 1987, 291; Bunch 2014, 49). Toisen eettinen huomiointi vaatii siis tämän ihmissubjektin purkamista, mikä on eläimeksi tuleminen käsitteen päämäärä. Tuleminen käsitteenä vastustaa transsendenttia olemusajattelua ja siitä johdettuja binaareja käsittämällä todellisuuden entiteetit suhteistaan rakentuviksi moninaisuuksiksi, jotka ovat jatkuvassa muutosprosessissa. Myös ihminen koostuu monialaisista suhteistaan ei-inhimilliseen todellisuuteen ja siinä välittyviin voimiin. Sommitelmat ovat uudelleenjärjestettävissä asettumalla toisenlaisiin suhteisiin, jotka mahdollistavat vaihtoehtoisten voimien virtauksen tai affektien välityksen. Eläimeksi tuleminen haastaa transsendentin subjektin binaarista järjestelmää luomalla sommitelmia,

joihin sisältyy ei-inhimillinen toinen, eläin (ks. Starr 2017, 60). Brownin teoriassa eläimeksi tuleminen on astumista suhteeseen eläimen kanssa, josta seuraa vastavuoroinen muodonmuutos. Tämä on pakoreitti ihmissubjektista. Ihmisessä on ei-inhimillisyyden alue, ulkopuolisen vaikuttamisen mahdollisuus, joka mahdollistaa toiseksi tulemisen eli vaihtoehtoisten toiminnan tapojen tavoittelun (ks. Brown 2007, 120).

Wellsin romaanissa liminaaliset lajirajat ylittävät olennot katalysoivat ihmisen, Prendickin, kokeman muodonmuutoksen, jonka seurauksena hänen lisäksi koko ihmiskunta vaikuttaa menettävän ihmisidentiteetin. Liminaaliset olennot pakenevat annettuja määritteitä ”ihminen” ja ”eläin” ja osoittavat ihmishahmolle näin tien ulos ihmisyydestä, uuden suuntautumisen ja suhtautumisen sekä uuden tavan havainnoida todellisuutta. Nämä antroposentriset määritteet estäisivät myös toisen näkemisen vastavuoroisena eettisenä kumppanina. Prendick osallistuu esimerkiksi olentojen rituaaliin, joka häiritsee hänen identiteettinsä selvärajaisuutta hänen kuvaillessaan saamaansa ”tartuntaa”, ihmissubjektin ulkopuolista affektia, joka häiritsee hänen ihmisidentiteettinsä kokonaisuutta ja johtaa siitä toisaalle. Prendick ja olennot välittävät rituaalissaan yhteisesti samaa liikkeen virtausta. Prendick toimii myös muutoin olentojen kanssa yhteistoiminnassa ja asettaa kehonsa toiminnan tavat niiden vertaiseksi. Hän myös alistuu niiden antamiin ihmisyyden määritteisiin. Prendick sulautuu olentojen joukkoon, mikä mahdollistaa ei-inhimillisen toisen eettisen kohtaamisen. Lopulta hän kokee sekä fyysisen että maailmankuvallisen muodonmuutoksen, jonka seurauksena hän sekä kokee itsensä eläimellisemmäksi ja muista ihmisistä poikkeavaksi että näkee koko ihmiskunnan perustavalla tavalla eläimellisenä eli ei-inhimillisenä. Ihmisyys näyttäytyy yhtenä tulemisen hetkellisenä välimuotona, määrätyn sijaan riippuvaisena ja plastisena.

Lisäksi olen kartoittanut sitä, miten myös tulkitsemani romaanin lukija mahdollisesti osallistuu tulemisen prosessiin romaanin lukukokemuksessa ja mitä tämän seurauksena eettisesti mahdollistuu. Tämän tarkastelussa tukeuduin Elizabeth Groszin teoksessaan *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth* (2008) muotoilemaan taiteenfilosofian teoriaan, jossa kirjallisuus käsitetään aistimussommitelmaksi, joka koostuu persepteistä ja affekteista. Taiteilija koostaa affektiivisen sommitelman, johon hän liittää myös taideteoksen tarkastelijan mukaan (Deleuze & Guattari 1993, 180). Taideteoksen perseptit ja affektit ovat ei-inhimillisiä voimia, joita ihminen lainaa tai käyttää itsensä ylittämiseen ja muodonmuutokseen eli tulemiseen ei-inhimilliseksi (Grosz 2008, 77). Ihmisen ja ympäristön rajat siis purkautuvat taidekokemuksessa. Se on näin ollen toiseksi tulemistä ja siirtymistä pois ihmissubjektista. Taide tuo mahdolliseksi vielä kokematonta. Näin se voi vähentää itsen

ja toisen välistä välimatkaa, jolloin sillä on myös eettinen merkitys. Romaanin *The Island of Doctor Moreau* tapahtumien keskiössä onkin sekä ihmisen ja eläimen välinen suhde että ihmisen itsensä eläimyyden tai ei-inhimillisyyden tarkastelu. Ihminen kokee romaanissa muodonmuutoksen ei-inhimilliseksi, mikä kyseenalaistaa lajihierarkioiden mielekkyyden. Taideteoksena tulkitsemani romaani aloittaa ei-inhimillisiä muodonmuutoksia, millä on myös eettistä merkitystä. Se, kuten tieteiskirjallisuus usein, luo novuminsa eli Moreaun luomien kategoriat ylittävien olentojen avulla eräänlaisen liminaalitilan tai siirtymäprosessin, jossa kategoriat ja hierarkkiset rajat purkautuvat herättäen sekä ontologisia että eettisiä kysymyksiä ihmisen ja ei-inhimillisen toisen välisestä suhteesta. Se voi myös käsittelemiensä aiheiden ja genrensä vuoksi näin ollen mahdollistaa muutosprosessin, jonka seurauksena syntyy uudenlainen käsitys ihmisen asemasta ja eettisestä suhteesta ei-inhimilliseen.

Tältä kannalta tarkastelin Wellsin romaania myös Tom Ideman vähätieteiskirjallisuuden käsitteen kautta. Vähätieteiskirjallisuudessa tieteen ja taiteen kohtaaminen tuottaa biofyysisiä tapahtumia, joissa ihminen sulautuu osaksi ei-inhimillistä ympäristöä, jolloin ihmissubjektin asema todellisuuden standardina kyseenalaistuu. Kyse on siis post-antroposentrististä kertomuksista, joissa ihmissubjektin häivyttäminen johtaa hierarkkisten eronteiden purkautumiseen. Vähätieteiskirjallisuus on ajatuskoe, jolla on ennen kaikkea uudistava voima. Tieteen ja taiteen, mielikuvituksen, ihmiskielen kokeilun ja muiden symbioosien kautta vapaudutaan tarkoista kategorioista ja syntyy mutaatioita eli jotain uutta (ks. Idema 2015, 46–47). Ajatus vertautuu siis liminaalisuuden käsitteeseen, joka voidaan käsittää tunnettujen kategorioiden ja muotojen purkautumisena ja siirtymisenä johonkin uuteen tilaan eli muodonmuutoksena. Tämä ilmenee myös romaanissa *The Island of Doctor Moreau* ihmisen erityisaseman kadotessa sekä Prendickin että ihmiskunnan eläimeksi tulemisessa. Koko ihmiskunta sulautuu romaanissa osaksi ei-inhimillisyyttä tai ei-inhimillistä toiseutta osana laajempaa luonnon muutosprosessia. Ei-inhimillinen eläin ja ihminen siis näin ollen asetetaan romaanissa *The Island of Doctor Moreau* monella eri tasolla transformatiiviseen suhteeseen.

En ole keskittynyt tutkielmassani tarkemmin vähäkirjallisuuden käsitteeseen. Yksi jatkoaihe, jota olen tässä tutkimuksessa vain hieman sivunnut, olisikin tarkastella tätä romaania tai esimerkiksi Wellsin laajempaa tuotantoa suhteessa vähäkirjallisuuden käsitteeseen. Aiheesta on kirjoittanut aikaisemmin jonkin verran Michael Starr (2017, 154) teoksessaan *Wells Meets Deleuze: The Scientific Romances Reconsidered* viitaten myös ajatukseen koko tieteiskirjallisuuden genrestä vähäkirjallisuuden muotona. Hänen mukaansa tieteiskirjallisuudella on monitieteellinen, rihmastomainen sekä perustavasti poliittinen

luonne. Se on ideoiden kirjallisuutta, jolla on merkittävä kollektiivinen voima. (Em.) Tämä kysymys voisi olla yksi jatkotutkimuksen aihe, etenkin suhteutettuna vielä laajemmin tieteiskirjallisuuden genren teoksiin. Myös kysymys modernin ja postmodernin ajattelun näkymisestä eri muodoissaan tutkimassani romaanissa olisi kenties hyvä jatkotutkimuksen aihe. Lisäksi erityisen tärkeä mutta varsin laaja kysymys olisi tarkastella tarkemmin sekä käyttämäni teoriaa että Wellsin romaania feministisestä näkökulmasta. Toisaalta ohitin tässä tutkielmassa esimerkiksi viktoriaaniseen luonnontieteelliseen maailmankuvaan ja etenkin evoluutioteoriaan liittyvät tarkemmat kysymykset koskien esimerkiksi sekä aikaa ja vapautta että subjektiutta, joiden tarkastelu suhteessa Wellsin tuotantoon tai romaaniin *The Island of Doctor Moreau* olisi kenties paikallaan. Koska Wellsin tuotannon keskeinen teema on evoluutioprosessi, tämä näkökulma on varsin olennainen. Näin myös Wellsin tuotantoa voisi hyvin tarkastella esimerkiksi suhteessa viittaamaani Elizabeth Groszin sekä evoluutiota että taiteen tehtävää elämän vapauttajana ja muodonmuuttajana käsittelevään taiteenfilosofiseen teoriaan.

Lähteet

Primäärilähteet:

Wells, H. G. 1996 (1896), *The Island of Dr. Moreau*. London: Orion Media.

Sekundaarilähteet:

Adkins, Brent 2015, *Deleuze and Guattari's A Thousand Plateaus: A Critical Introduction and Guide*. Critical Introductions and Guides. Edinburgh: Edinburgh University Press.
<http://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g0b18p> Haettu 11.02.2021.

Andree, Courtney J. 2016, "Reproducing Disability and Degeneration in the Victorian Fin de Siècle." *Literature compass* 13.4, 236–244. <https://search-ebscohost-com.ezproxy.utu.fi/login.aspx?direct=true&db=mlf&AN=2016394206&site=ehost-live>. Haettu 06.01.2023.

Armstrong, Philip 2008, *What Animals Mean in the Fiction of Modernity*. Abingdon: Routledge.

Barad, Karen 2018, "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter."— Cecilia Åsberg, Rosi Braidotti (toim.), *A Feminist Companion to the Posthumanities*.
<https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1813573&site=ehost-live> Haettu 20.10.2022.

Braun, Gretchen 2019, "Empathy, Anxiety, and the Boundaries of Humanity: Vivisection Discourse and The Island of Doctor Moreau." *Studies in the Novel*. Vol. 51 (4), 499–522. <https://muse-jhu-edu.ezproxy.utu.fi/article/743420> Haettu 24.04.2021.

Brody, Jennifer DeVere 1998, *Impossible Purities: Blackness, Femininity, and Victorian Culture*. Durham: Duke University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=3007925>.
 Haettu 02.01.2023.

Brown, Lori 2007, "Becoming-Animal in the Flesh: Expanding the Ethical Reach of Deleuze and Guattari's Tenth Plateau." *PhaenEx*. Vol. 2 (2), 260–278.
<https://doi.org/10.22329/p.v2i2.247> Haettu 30.01.2021.

Bruns, Gerald L. 2007, "Becoming-Animal (Some Simple Ways)." *New Literary History: A Journal of Theory and Interpretation*. Vol. 38 (4), 703–720. <https://dx-doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1353/nlh.2008.0003> Haettu 18.03.2021.

- Bunch, Mary 2014, "Posthuman Ethics and the Becoming Animal of Emmanuel Levinas." *Culture, Theory and Critique*. Vol. 55 (1), 34–50.
<https://doi.org/10.1080/14735784.2013.848083> Haettu 18.02.2021.
- Butler, Judith 2012, "Precarious Life, Vulnerability, and the Ethics of Cohabitation." *The Journal of Speculative Philosophy*. Vol. 26 (2), 134–151. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.5325/jspecphil.26.2.0134> Haettu 03.02.2021.
- Caleb, Amanda 2011, "Amoral animality: H.G. Wells' the Island of Doctor Moreau." *DQR studies in literature*. Vol. 47, 313–331. <https://www-proquest-com.ezproxy.utu.fi/scholarly-journals/amoral-animality-h-g-wells-island-doctor-moreau/docview/1610195396/se-2?accountid=14774> Haettu 23.01.2021.
- Clayton, Jay 2007, "Victorian Chimeras, or, What Literature Can Contribute to Genetics Policy Today." *New Literary History: A Journal of Theory and Interpretation*. Vol. 38 (3), 569–591. <https://dx-doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1353/nlh.2007.0040> Haettu 01.02.2021.
- Cole, Sarah 2020, *Inventing Tomorrow: H. G. Wells and the Twentieth Century*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Colombani, Greta 2020, "Humanity as a Performance in H.G. Wells's 'The Island of Doctor Moreau.'" *Whatever. A Transdisciplinary Journal of Queer Theories and Studies*. Vol. 3, 137–156. <https://doi.org/10.13131/2611-657X.whatever.v3i1.49> Haettu 23.01.2021.
- Cramer, Kathryn 2003, "Hard Science Fiction." – James, Edward (toim.), *The Cambridge Companion to Science Fiction*. Cambridge: Cambridge University Press, 186–196.
<https://www.proquest.com/books/hard-science-fiction/docview/2138003298/se-2>
 Haettu 28.09.2023.
- Cruz, D. V. da N., & Neitzel, A. de A., 2019, "For a Minor Literature." *Acta Scientiarum. Education*. 41 (1) e34184. <https://doi.org/10.4025/actascieduc.v41i1.34184> Haettu 01.10.2021.
- Davis, Jeffry C. 2013, "Novel Interdisciplinary Rhetoric: Chimeras and the Possible World of H. G. Wells." *Journal of Interdisciplinary Studies* 25 (1): 105–136.
<https://www.proquest.com/scholarly-journals/novel-interdisciplinary-rhetoric-chimeras/docview/1462044221/se-2>. Haettu 12.10.2021.
- Daya, Shari 2019, "Words and Worlds: Textual Representation and New Materialism." *Cultural geographies* 26.3, 361–377. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/1474474019832356>. Haettu 12.10.2022.

- Derrida, Jacques 2008, *The Animal That Therefore I Am. (L'Animal que donc je suis, 2006)*. – Mallet, Marie-Louise (toim.), Trans. Wills, David. New York: Fordham University Press. <https://www-jstor-org.ezproxy.utu.fi/stable/j.ctt13x09fn>. Haettu 28.01.2021.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1987, *A Thousand Plateaus*. Trans. Brian Massumi. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1993, *Mitä filosofia on?* Suom. Leevi Lehto. Helsinki, Gaudeamus.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1986, *Kafka: Toward a Minor Literature*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Fudge, Erica 2006, *Brutal Reasoning: Animals, Rationality, and Humanity in Early Modern England*. New York: Cornell University Press. JSTOR: <https://www-jstor-org.ezproxy.utu.fi/stable/10.7591/j.ctt22p7hqw>. Haettu 02.05.2021.
- Generani, Gustavo 2018, “*The Island of Doctor Moreau* by H. G. Wells: A Pre-Freudian Reply to Darwinian Imperialism.” *English: Journal of the English Association*, Vol. 67 (258), 235–261, <https://doi.org/10.1093/english/efy020> Haettu 05.11.2022.
- Glendening, John 2002, “‘Green Confusion’: Evolution and Entanglement in H. G. Well’s *The Island of Doctor Moreau*.” *Victorian Literature and Culture*. Vol. 30 (2), 571–597. <https://www-proquest-com.ezproxy.utu.fi/scholarly-journals/green-confusion-evolution-entanglement-h-g-wellss/docview/199542794/se-2?accountid=14774> Haettu 10.05.2021.
- Graff, Ann-Barbara 2001, “‘Administrative Nihilism’: Evolution, Ethics and Victorian Utopian Satire.” *Utopian studies*. Vol. 12 (2), 33–52. <http://www.jstor.org/stable/20718314> Haettu 24.01.2021.
- Grosz, Elizabeth 2008, *Chaos, Territory, Art: Deleuze and the Framing of the Earth*. New York: Columbia University Press.
- Hantel, Max 2013, “Bobby between Deleuze and Levinas, or Ethics Becoming-Animal.” *Angelaki*, 18:2, 105–126, DOI: [10.1080/0969725X.2013.804994](https://doi.org/10.1080/0969725X.2013.804994) Haettu 24.02.2023.
- Idema, Tom 2015, “Toward a Minor Science Fiction: Literature, Science, and the Shock of the Biophysical.” *Configurations*. 23 (1), 35–59. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/toward-minor-science-fiction-literature-shock/docview/1664837609/se-2?accountid=14774> Haettu 01.11.2021.
- Kleinhans, Belinda 2016, “Posthuman Ethics, Violence, Creaturely Suffering and the (Other) Animal: Schnurre’s Postwar Animal Stories.” *Humanities*. Vol. 5 (3), 69. <https://doi.org/10.3390/h5030069> Haettu 03.02.2021.

- Koplin, Julian J. 2019, "Human-Animal Chimeras: The Moral Insignificance of Uniquely Human Capacities." *The Hastings Center report*. Vol. 49 (5), 23–32. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1002/hast.1051> Haettu 13.02.2021.
- Kurikka, Kaisa 2013, *Algot Untola ja kirjoittava kone*. Turku: Eetos.
- Laihinen, Miikka 2021, *Tapahtuvia runoja. Kielen materiaalisuus ja lukutapahtuman subjektiviteetti 2000-luvun kirjamuodossa julkaistussa kokeellisessa suomalaisessa runoudessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea 2014, Johdanto: Mitä posthumanismi on? – Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (toim.), *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 13–33.
- Löytty, Olli 2005, "Toiseus." – Rastas, Anna; Huttunen, Laura; Löytty, Olli (toim.), *Suomalainen vieraskirja: kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 161–189.
- MacCormack, Patricia 2012, *Posthuman Ethics: Embodiment and Cultural Theory*. First Edition. Abingdon: Taylor & Francis.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=5207761> Haettu 21.02.2021.
- Markula, Pirkko 2019, *Deleuze and the Physically Active Body*. New York: Routledge.
<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.4324/9781315543789>. Haettu 26.07.2023.
- Massumi, Brian 1987, "Notes on the Translation and Acknowledgments." – Deleuze, Gilles & Guattari, Félix. *A Thousand Plateaus*. Minneapolis: University of Minnesota Press, xvi–xix.
- McNabb, John 2015, "The Beast Within: H.G. Wells, The Island of Doctor Moreau, and Human Evolution in the Mid-1890s." *Geological journal*. Vol. 50 (3), 383–397.
<https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1002/gj.2607> Haettu 31.01.2021.
- McGuirk, Carol 2008, "Science Fiction's Renegade Becomings." *Science Fiction Studies*, 35(2), 281–307. <http://www.jstor.org/stable/25475144> Haettu 17.02.2023.
- Parikka, Jussi & Tiainen, Milla 2012, "Kohti materiaalisen ja uuden kulttuurianalyysia – tai representaation hyödyistä ja haitasta elämälle." – Mähkä, Rami & Nivala, Asko (toim.), *Tulkinnan polkuja: kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Turku: Turun yliopisto, 322–348.
- Pulkkinen, Tuija 1998, *Postmoderni politiikan filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purokuru, Pontus 2014, *Kapitalismin käsite: Deleuzen ja Guattarin Marx-luenta ja autonomiset liikkeet*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201405121689>. Haettu 26.07.2022.

- Raipola, Juha 2015, *Ihmisen rajoilla: epävarma tulevaisuus ja ei-inhimilliset toimijuudet Leena Krohnin Pereat munduksessa*. Tampere: Tampere University Press.
- Roberts, Adam 2000, *Science Fiction*. London: Routledge.
- Rosiek, J. L., & Snyder, J. 2020, "Narrative Inquiry and New Materialism: Stories as (Not Necessarily Benign) Agents." *Qualitative Inquiry*, 26(10), 1151–1162. <https://doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1177/1077800418784326> Haettu 30.01.2023.
- Starr, Michael 2017, *Wells Meets Deleuze: The Scientific Romances Reconsidered*. Jefferson: McFarland & Company, Incorporated Publishers. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=4863265>. Haettu 19.01.2023.
- Steinby, Liisa 2011, "Subjektin ja sitä koskevien käsitysten historiaa." – Ruohonen, V., Sevänen, E., & Turunen, R. (toim.), *Paluu maailmaan: kirjallisten tekstien sosiologiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 103–154.
- Streiffer, Robert 2005, "At the Edge of Humanity: Human Stem Cells, Chimeras, and Moral Status." *Kennedy Institute of Ethics journal* Vol. 15 (4), 347–370. <https://www-proquest-com.ezproxy.utu.fi/scholarly-journals/at-edge-humanity-human-stem-cells-chimeras-moral/docview/217112741/se-2?accountid=14774>. Haettu 21.01.2021.
- Squier, Susan Merrill 2004, *Liminal Lives: Imagining the Human at the Frontiers of Biomedicine*. Durham: Duke University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=1168028>. Haettu 05.06.2023.
- Suoranta, Esko 2023, *The Sky Above the Port Was the Color of Capitalism: Literary Affordance and Technonaturalist Speculative Fiction*. Helsinki: University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-9352-0> Haettu 13.10.2023.
- Suvin, Darko 1979, *Metamorphoses of Science Fiction: On the Poetics and History of a Literary Genre*, New Haven and London: Yale University Press.
- Taneja, Payal 2013, "The Tropical Empire: Exotic Animals and Beastly Men in The Island of Doctor Moreau." *English studies in Canada*. Vol. 39 (2), 139–159. <https://dx-doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1353/esc.2013.0034> Haettu 29.01.2021.
- Teittinen, Jouni 2014. "Mikä ihmiselle kuuluu. Humanismi, kysymys eläimestä ja kärsivien piiri." – Lummaa, Karoliina ja Rojola, Lea (toim.), *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 155–179.

- Vint, Sherryl 2007, “Animals and Animality from the Island of Moreau to the Uplift Universe.” *The Yearbook of English studies*. Vol. 37 (2), 85–102.
<https://www.jstor.org/stable/20479303> Haettu 03.02.2021.
- de Waal, Ariane & Kluwick, Ursula 2022, “Victorian Materialisms: Approaching Nineteenth-century Matter.” *European Journal of English Studies*, 26:1, 1–13. DOI: 10.1080/13825577.2022.2044143 Haettu 23.10.2022.
- Westfahl, Gary 2005, “Hard Science Fiction.” – Seed, David (toim.), *A Companion to Science Fiction*. Newark: John Wiley & Sons, Incorporated, 187–201.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=233085> Haettu 28.09.2023.
- Wolfe, Cary 2010, *What Is Posthumanism?* Posthumanities 8. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wolfe, Cary 2009, “Human, All Too Human: ‘Animal Studies’ and the Humanities.” *PMLA: Publications of the Modern Language Association of America*. Vol. 124 (2), 564–575.
<https://dx-doi-org.ezproxy.utu.fi/10.1632/pmla.2009.124.2.564> Haettu 04.04.2021.
- Woolf, Virginia 1994, “Modern Fiction.” – McNeillie, Andrew (toim.), *The Essays of Virginia Woolf. Vol. 4, 1925-1928*. Orlando: Harcourt, 157–165.
- Yi, Dongshin 2010, *A Genealogy of Cyborgothic: Aesthetics and Ethics in the Age of Posthumanism*. Farnham: Taylor & Francis Group. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kutu/detail.action?docID=483677> Haettu 11.10.2021.